

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

ISSN 2413-7154 (Print)

ISSN 2413-7553 (Online)

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

**СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК:
ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ**

**Випуск 4 (74)
2015**

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 1966 р.

ВИПУСК 4 (74)

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК: ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Київ-2015

ББК 65.04

- Науковий збірник під назвою «Економічна географія» заснований у січні 1966 р.
- Зареєстрований Міністерством юстиції України 22 жовтня 2009 р. (наказ № 1924/15)
- Постановою Президії ВАК України № 1-01/10 від 13 грудня 2000 р. включений до переліку фахових періодичних наукових видань за спеціальностями «Географічні науки».
- Атестовано Вищою атестаційною комісією України, Постанова Президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 р.
- Видавець: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- З 2015 року виходить чотири рази на рік.

Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. кол.: Я.Б.Олійник (відп. ред) та ін.] – 2015. – Вип. 4 (74). – 86 с.

Науковий збірник “Економічна та соціальна географія” висвітлює актуальні питання теорії, методології й методики суспільної географії, а також прикладні здобутки у цій галузі. Журнал вміщує також інформацію про видатних учених та педагогів, історичні пам’ятні дати, огляди та рецензії, хроніку подій. Місія збірника: сприяння поширенню географічних знань та географічного мислення, створення платформи для обміну знаннями, результатами досліджень, теоріями та поглядами серед науковців-географів.

Редакційна колегія:

Олійник Я.Б., член-кор. НАПН України, д-р екон. наук, проф. (відп. ред.); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Мезенцев К.В., д-р геогр. наук, проф. (заст. відп. ред.); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Ішук С.І., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Пістун М.Д., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Шищенко П.Г., член-кор. НАПН України, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Степаненко А.В., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Гладкий О.В., д-р геогр. наук, доцент; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Запотоцький С.П., д-р геогр. наук, доцент; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Любіцева О.О., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Яценко Б.П., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Бейдик О.О., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Смирнов І.Г., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Масляк П.О., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Хвесик Ю.М., д-р екон. наук, доц.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Мельничук А.Л., к-т геогр. наук, доц.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Гнатюк О.М., аспірант (відп. секретар); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Міжнародна редакційна колегія:

Анохін А.О., д-р геогр. наук, проф.; *Санкт-Петербурзький державний університет, Росія*

Бредіхін А.В., д-р геогр. наук, проф.; *Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія*

Даниленко А., д-р геогр. наук, проф.; *університет Нью-Йорку, США*

Касімов М.С., д-р геогр. наук, проф.; *Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія*

Петін О.М., д-р геогр. наук, проф.; *Белгородський державний університет, Росія*

Плюсін В.М., д-р геогр. наук, проф.; *Інститут географії ім. В. Б. Сочави, Росія*

Стебельський І., д-р геогр. наук, проф.; *Віндзорський університет, Канада*

Федотов В.І., д-р геогр. наук, проф.; *Воронезький державний університет, Росія*

Штогрін Д., д-р геогр. наук, проф.; *Іллінойський університет, США*

Адреса редакційної колегії: м. Київ, МСП-680, проспект Академіка Глушкова, 2, Київський національний факультет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра економічної та соціальної географії, тел. 521-32-04, 521-32-24

Офіційний веб-сайт: <http://bulletin-esgeograph.org.ua>

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015

FACTORS OF REGIONAL TOURIST MARKET FORMATION IN SUMY REGION AND ITS PLACE IN THE NATIONAL TOURIST MARKET OF UKRAINE

Alina BERESTOK

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
berestokalina@gmail.com*

Abstract: The article analyzes the status and trends of tourism in Sumy region, identifies the basic factors of formation and functioning of the tourism market in the region. There was investigated existing and prospective tourist product in Sumy region and its information support. As a result, it was identified the place of the Sumy regional tourism market in the national tourist market of Ukraine.

Key words: tourism market, regional tourism market, factors of market.

UDC: 910.1

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЙОГО МІСЦЕ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Аліна БЕРЕСТОК

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
berestokalina@gmail.com*

Анотація: У статті проведено аналіз стану та тенденції розвитку туристичної діяльності у Сумській області, визначені основні фактори формування та функціонування ринку туристичних послуг регіону. Досліджено наявний та перспективний турпродукт Сумщини, його інформаційне забезпечення. Визначено місце регіонального туристичного ринку області на національному туристичному ринку України.

Ключові слова: ринок туристичних послуг, регіональний туристичний ринок, фактори формування ринку.

УДК: 910.1

Вступ. Постановка проблеми. Туризм є багатоплановою діяльністю, що присутня в економічній, просторовій, суспільній та культурній сферах. Наразі туристична галузь, яка постійно та динамічно розвивається, відіграє істотну роль у стимулюванні господарського розвитку України, а також приносить суттєву вигоду окремим регіонам держави.

Сумська область має перспективи розвитку

туризму на своїй території, адже характеризується значними туристично-рекреаційними можливостями, а за кількістю та складом історичних і архітектурних пам'яток випереджає деякі інші області. Тому туристична діяльність є одним з пріоритетних напрямів підвищення ефективності функціонування регіону.

Проте, в умовах високого рівня конкуренції на ринку туристичних послуг, Сумщина не встигає за сучасними потребами та недостатньо використовує свої рекреаційні можливості. Тому сьогодні

гостро стоїть питання щодо проблем дослідження регіонального туристичного ринку, а також факторів його формування та функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню туристичної галузі та різноманітних аспектів ринку туристичних послуг присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних вчених О.О.Любіцевої, О.О.Бейдика, М.І.Долішнього, В.Г.Герасименка, Т. І.Ткаченко, В.Ф.Кифяка, І.М.Школи, В.І.Азара, Н.І.Кабушкіна, І.В.Зоріна та ін.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Головною метою статті є дослідження особливостей формування і функціонування ринку туристичних послуг Сумської області та визначення його місця на національному туристичному ринку. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд завдань, а саме:

- провести аналіз термінологічного апарату у сфері регіонального туристичного ринку;
- дослідити фактори формування ринку туристичних послуг Сумської області;
- проаналізувати основні складові ринку туристичних послуг регіону;
- визначити тенденції розвитку регіонального туристичного ринку Сумщини, а також його місце на національному туристичному ринку України.

Виклад основного матеріалу.

Під поняттям ринку розуміємо взаємовідносини, що виникають внаслідок товарного обміну між постачальником та споживачами, рішення яких формує попит та пропозицію. Туристичний ринок є видовим компонентом світового ринку послуг і виступає сферою задоволення потреб населення в послугах, пов'язаних із відпочинком та змістовним проведенням дозвілля у подорожі [5].

У сфері міжнародного туристичного обміну річний оборот складає понад 2 трлн дол США. В Україні туристичний ринок знаходиться у стадії розвитку. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) частка прямих надходжень від

туристичної сфери до ВВП України становить 1,5 – 2,5% [11]. Це свідчить про недостатньо ефективне функціонування ринку туристичних послуг, який включає послуги розміщення, харчування, транспортування, екскурсійного обслуговування та супутніх послуг, які сприяють повній реалізації мети подорожі.

На даний час актуальним питанням залишається дослідження регіональних особливостей туристичного ринку України. Під регіональним ринком туристичних послуг слід розуміти систему стійких взаємовідносин між виробником і споживачем туристичного продукту, інтереси яких реалізуються в межах певної території.

На формування регіонального туристичного ринку впливає ряд факторів, котрі мають різну ступінь впливу. До основних ринкоутворюючих факторів туризму Сумської області можна віднести:

- кліматичні та фізико-географічні умови (особливості використання природних та кліматичних ресурсів, техногенні фактори, стан атмосферного повітря, якість води тощо);
- рівень соціально-економічного розвитку регіону (демографічні показники, зайнятість населення, рівень освіти громадян, грошові доходи та прожитковий мінімум населення тощо);
- культурно-історичні фактори;
- наявність інфраструктури туризму.

Сумська область має сприятливі кліматичні умови та природно-рекреаційний потенціал, який характеризується наявністю різноманітних ландшафтних та водних ресурсів. Сумщина є регіоном, де природна рослинність збереглась на значних площах. За даними Департаменту екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів Сумської обласної державної адміністрації станом на 1 січня 2014 року загальна площа природно-заповідного фонду становить 176506,4 га, показник заповідності дорівнює 7,4% [1]. На території області протікає 165 річок довжиною більше 10 км і 2115 річок

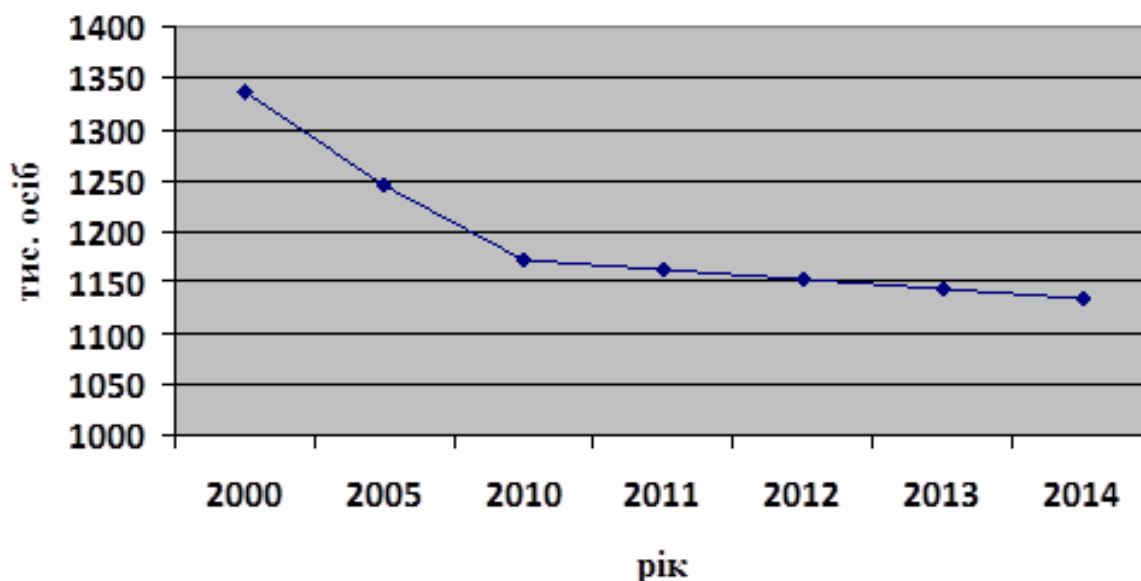

Рис. 1. Чисельність наявного населення у Сумській області [3]

довжиною менше 10 км. Найбільші річки (Десна, Сейм, Сула, Псел і Ворскла) освоєні в рекреаційному відношенні [12]. Наявність даних факторів є підставою формування на території області пізнавально-оздоровчого та пляжно-купального відпочинку, а також водного туризму.

Характеризуючи рівень соціально-економічного розвитку Сумщини варто звернути увагу на основні демографічні показники. За даними Головного управління статистики у Сумській області в останні роки спостерігається тенденція зменшення кількості населення (рис. 1).

Зменшення кількості населення відбувається в результаті як природного скорочення, так і міграційного. Чисельність населення обумовлює безпосередньо обсяг споживчого сектора туризму. Проте негативна динаміка кількості населення характерна для більшості областей України.

У 2014 році частка номінальних доходів населення області склала 2,3% у загальному обсязі доходів населення України, і становили 35530 млн. грн. Основними джерелами формування доходів населення області є заробітна плата та соціальні допомоги, що становить 57,9% їх загального обсягу.

історичних ресурсів формує її позитивний туристський імідж та урізноманітнює рекреаційно-туристську пропозицію. Наприклад, з метою популяризації туризму на Сумщині було виділено сім найцікавіших історико-культурних пам'яток регіону, до яких ввійшли: пам'ятник мамонту у с. Кулішівка Недригайлівського району, «Круглий двір» у Тростянці, комплекс Софроніївського монастиря у Путивльському районі, група Посульських курганів у Роменському районі, Трьох-Анастасіївська церква у Глухові, поле Конотопської битви (1659 рік, с. Шаповалівка Конотопського району), Свято-Покровський собор у Охтирці [4]. Із вищесказаного можна зробити висновок, що у Сумській області є унікальні пам'ятки історії та культури, які можна застосовувати для організації різних видів пізнавального туризму.

Одним із основних факторів формування та функціонування туризму в регіоні є наявність інфраструктури туризму (засоби розміщення, наявність розважальних місць, транспортна інфраструктура і засоби комунікації тощо).

Розвиток готельної індустрії є однією із головних складових туристичної галузі (табл. 1).

Таблиця 1

Готелі та аналогічні засоби розміщування

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування	46	44	36	48	47	50	41
Кількість номерів	898	842	1070	828	806	1757	1736
Кількість місць	2372	2054	2925	1419	1611	1473	1452
Обслуговано приїжджих, тис. осіб	59,5	67,2	48,2	56,3	49,6	50,9	45,1

Складено за матеріалами [9]

Реальний наявний дохід населення, визначений з урахуванням цінового фактора (індексу інфляції), зменшився на 6,9% в порівнянні з попереднім роком, в цілому по Україні – на 8,4%.

Середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу населення за 2014 рік склав 2058 грн., що на 10,8% менше від середнього показника по Україні.

Витрати населення у 2014 році становили 30826 млн. грн., переважну частину витрат населення становили витрати на придбання товарів та послуг (79,2%). Приріст заощаджень склав 4704 млн. грн. [6].

Із 2006 року у Сумській області наявно 10 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, в яких в середньому навчається близько 5 тисяч студентів, та 5 ВНЗ III-IV рівнів акредитації із близько 45 тис. студентів в середньому [3].

На формування туризму в Сумській області також впливають історико-культурні фактори, зокрема наявність історико-культурних рекреаційних ресурсів, адже вони виконують важливі виховні функції та мають велике значення для психологічного оздоровлення. В регіоні налічується майже 1,5 тис. пам'яток історії, 780 археології, 102 пам'ятники монументального мистецтва та 373 пам'ятки архітектури [3].

Розташування на території області суспільно-

Характеризуючи статистичні дані щодо готельної інфраструктури у Сумській області, варто зазначити наступну динаміку її розвитку: у 2014 році в порівнянні з 2013 роком кількість готелів та аналогічних засобів розміщення зменшилася. Упродовж 2014 року в області працювало 50 готелів та аналогічних засобів розміщування (у т.ч. турбази, студентські літні табори), в 2013 їх кількість налічувала 50. В свою чергу зменшилася кількість приїжджих близько на 10%.

Якщо брати до уваги місце Сумської області за кількістю колективних закладів розміщення серед інших областей України, то у 2014 році даний регіон займає 23 місце. Частка готельних підприємств регіону в загальнонаціональному масштабі постійно знижується – з 3,6% у 2005 р. до 1,5% у 2014 р.

Для більш ефективної оцінки готельної інфраструктури регіону необхідно розрахувати показник щільності готелів, тобто яка кількість місць у засобах розміщування припадає на 1000 жителів області. За даним показником можна проаналізувати рівень забезпеченості регіону готельними послугами. Отже, за власними розрахунками у 2014 році даний показник дорівнює 1,28 (середнє нормативне значення 10). Звідси можна зробити висновок, що Сумська область характеризується наявністю малої кількості – готельних комплексів та місць

для відпочинку туристів. Основними проблемами розвитку готельної інфраструктури в регіоні є: нестабільність попиту на готельні послуги, низький рівень благоустрою та неналежний стан матеріально-технічної бази, падіння рентабельності тощо.

Важливу роль у розвитку туристичної галузі відіграє транспортна інфраструктура. За даними Служби автомобільних доріг у Сумській області довжина автодоріг загального користування становить 7,2 тис. км, з них 2,1 тис. км – державні дороги, а 5,1 тис. км – місцевого значення. Тверде покриття мають 6,7 тис. км доріг, питома вага яких у загальній довжині дорівнює 93,1%. Відношення частки доріг із твердим покриттям в області до значень по Україні складає 4%.

Середня щільність автодоріг із твердим покриттям в регіоні становить 282 км шляхів на 1 тис. км² території.

Сумська область є прикордонною і має шість під'їздів до пунктів пропуску через державний кордон. Також Сумщину перетинає відгалуження транспортного коридору Критський №9 – міжнародна автомобільна дорога М 02 Кіпті – Глухів – Бачівськ, що є міжнародною магістраллю Е 101. Вона проходить територією Кролевецького та Глухівського районів і має протяжність 97,6 км.

1,4% доріг європейського та 29,2% доріг національного значення від загальної довжини доріг області проходить по її території [8].

Дороги європейського значення сполучають такі об'єкти туристичного інтересу як місто Кролевець, що є центром народних промислів, та місто Глухів, де збереглися архітектурні пам'ятки, зокрема такі церкви як Миколаївська, Трьох-Анастасіївська, Спасо-Преображенська та Вознесенська, а також Триумфальні ворота, руїни Тюремного замку тощо.

Автомобільні дороги місцевого значення, в тому числі і у місцях, де пролягають туристичні маршрути, характеризуються невідповідністю сучасним транспортним навантаженням, низькою якістю, і потребують ремонтних робіт.

Рівень розвитку туризму в регіоні виражається туристичними потоками, тобто кількістю прибулих туристів у регіон або кількістю туристів, які виїхали за кордон за певний період часу (рис. 2).

За останні роки простежується тенденція зменшення загального туристичного потоку в області як за рахунок зниження в'їзного, так і внутрішнього туризму.

Аналізуючи інформацію обласного управління статистики, було виявлено тенденцію того, що пріоритетним напрямом туристичної діяльності впродовж 2014 року був виїзний туризм, на який припадало 67,6% потоку туристів. Частка внутрішнього туризму становила 32,1%, а в'їзного туризму лише 0,3%.

Аналізуючи графік, протягом останніх п'яти років простежується нерівномірний розподіл туризму за його видами. Максимальна кількість іноземних туристів прибули у Сумську область у 2010 році (203 особи), мінімальна – впродовж останніх двох років (25 осіб). Що стосується виїзного туризму, то найвищий

показник кількості туристів-громадян України, які виїжджали за кордон становить 11992 тис. осіб у 2010 році, мінімальний – у 2005 році (3019 осіб).

Статистичні дані по Сумській області показують значну перевагу внутрішнього туризму, за виключенням 2014 року, де спостерігається перевага виїзного туризму. Максимальна кількість внутрішніх туристів була у 2010 році і становила 32977 осіб, мінімальна – 2751 особа у 2014 році (рис. 4).

Характеризуючи графік динаміки туристичних потоків по Україні, варто сказати, що в період з 2011 по 2013 роки на українському ринку збільшилася кількість внутрішніх туристів та туристів-громадян України, які виїжджали за кордон. За останні роки простежується зниження іноземного туризму, і перебуває він в середньому на рівні близько 30 тис. туристів на рік. Спад туристичних потоків у 2014 році можна пояснити тим, що дані надані без урахування території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Найвища частка туристів, обслужених туристичними операторами по Сумській області в розрізі країни, становила 1,98% у 2010 році. В подальші роки було поступове зниження питомої ваги туристичних потоків в регіоні, і в 2014 році вона становила 0,35%.

При аналізі туристичних потоків області було проведено парну кореляцію коливання потоків туристів з можливостями населення (середня заробітна плата, середній дохід населення, наявний та реальний дохід на 1 особу тощо). За допомогою кореляції можна встановити, чи є зв'язок між двома змінними та виміряти потужність і напрямок зв'язку між ними.

У результаті розрахунків було виявлено залежність між середньою заробітною платою населення та потоком туристів-громадян України, які виїжджали за кордон. Значення кореляції становить 0,5, що характерно для позитивної лінійної кореляції, тобто при збільшенні заробітної плати – збільшується частка виїзного туризму.

Окремою частиною комплексу туристичних послуг є екскурсійна діяльність. Екскурсія – це методично продуманий показ визначних місць, пам'яток історії та культури, що базується на аналізі побачених об'єктів та розповіді про події, які пов'язані з ними [2].

Протягом останніх п'яти років суб'єктами туристичної діяльності Сумської області було обслуговано близько 14 тис. екскурсантів. (табл. 2).

З таблиці видно, що починаючи з 2010 року відбувається поступове зниження чисельності екскурсантів на Сумщині. У порівнянні з 2013 р. кількість обслугованих екскурсантів у 2014 р. зменшилася на 20%.

Основним регіональним туристичним продуктом на ринку туристичних послуг Сумської області є турпродукт пізнавального (екскурсійного), культурного, оздоровчого та релігійного туризму.

На території області налічується велика кількість унікальних історико-культурних об'єктів, природ-

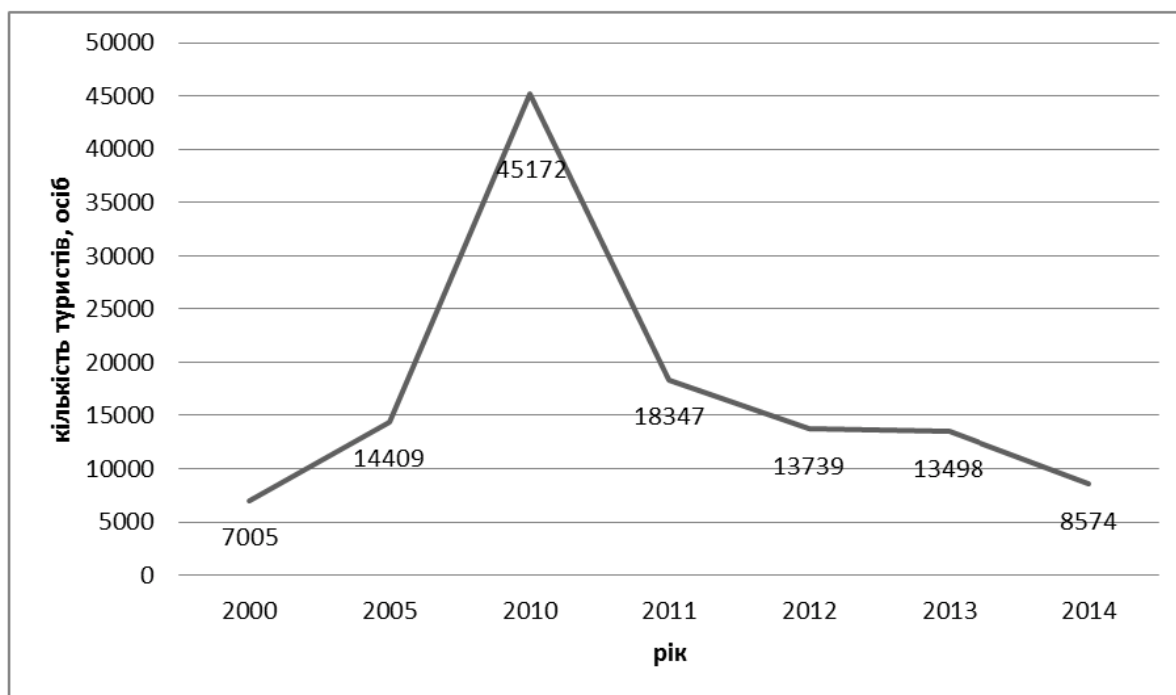

Рис. 2. Динаміка туристичних потоків по Сумській області [3]

Рис. 3. Динаміка туристичних потоків за видами туризму в Сумській області [3]

Таблиця 2

Кількість екскурсантів у Сумській області

Кількість екскурсантів, осіб						
2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
10004	14551	40788	12040	7828	3633	2908

Складено за матеріалами [3]

Рис. 4. Динаміка туристичних потоків по Україні [8]

них пам'яток, наприклад заповідник «Михайлівська цілина», Яблуня-колонія, Шелеховське озеро тощо, а також храмів та церков, які являються витворами архітектури, що в свою чергу приваблюють віруючих та туристів.

В регіоні є безліч туристичних агентств, які надають комплекс послуг у сфері пізнавального туризму. До одних з найбільш відомих належать: мережа туристичних агентств «Поїхали з нами», ООО «Aistur», турфірма «Рожева чайка». Ці туроператори проводять туристичну діяльність не лише в області, а й в Україні та за її межами.

На Сумщині туристсько-екскурсійні послуги надають також туристичні компанії «Сумтурист», ООО «Агро», турфірма «Інтурист-Суми» тощо. Серед поширених послуг є проведення автобусних турів по території Сумської області з культурно-виховною і просвітницькою метою.

Регіональним тур продуктом є послуги оздоровчого туризму. Сьогодні на Сумщині діють 26 дитячих оздоровчих таборів, 5 баз відпочинку, 6 санаторіїв-профілакторіїв, 2 санаторії (обласний дитячий багатoproфільний санаторій «Лебедина», санаторій «Токарі»), СПА-курорт «Буймерівка» [3].

Перспективним турпродуктом для Сумської області є сільський зелений туризм. Для забезпечення туристів якісними послугами у сільському туризмі Спілкою сприяння розвитку сільського туризму в Україні запроваджена система категоризації «Українська гостинна садиба», за якої Сумська область за рівнем розвитку має середньо-розвинений зелений туризм. У даному регіоні користуються попитом такі садиби сільського зеленого туризму як «Вакулина байка» у селі Бездрик, «Грунівка січ» у селі Барилівка, «Олександрія» у місті Шостка, «Північний ліс» у селі Жолдаки, «Хутір лісовий» у селі Новомутин, «Квітковий рай» у селі Кренидівка

тощо. Основними послугами, якими пропонують скористатися в садибах Сумщини є: мисливство, риболовля, велосипедні та кінні прогулянки, а також можливість скуштувати українські страви, приготовлені з екологічно чистих продуктів [10].

Підвищення якості надання туристичних послуг, збільшення рівня інформованості споживачів про туристичні продукти та розширення обміну інформацією забезпечує інформаційна складова підприємств туристичної сфери.

Інформаційним забезпеченням туристичної діяльності в регіоні займається Інформаційно-туристичне видання Управління культури і туризму Сумської обласної державної адміністрації, яке випускає в друк книги, брошури, путівники, бюлетені з описом туристичних об'єктів області.

Також у 2004 році була створена Обласна туристична Асоціація «Сумщина Туристична», основними функціями якої є:

- надання інформації про культурні, спортивні, туристські заходи, що проводяться у регіоні;
- забезпечення інформаційно-довідковими виданнями, розповсюдження поліграфічної рекламної та інформаційної продукції;
- здійснення моніторингу ринку туристських можливостей міста та області на основі єдиного інформаційного банку даних суб'єктів туристичної діяльності;
- популяризація області й її історичної культурної спадщини тощо [7].

Туристичні підприємства розміщують сайти в мережі Інтернет з інформацією про свою діяльність, також створені туристичні портали та форуми для рекламування регіонального туристичного продукту.

Сумська область має перспективи просування регіонального туристичного продукту на

національному туристичному ринку, проте наразі існують проблеми розвитку туризму, які мають системний характер і притаманні більшості регіонам країни.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

В результаті дослідження регіонального туристичного ринку Сумської області виявлено основні фактори його формування та функціонування, до яких належать кліматичні та фізико-географічні, соціально-економічні, культурно-історичні фактори та наявність інфраструктури індустрії туризму.

Однією з проблем розвитку туристичної діяльності в регіоні є недостатня забезпеченість туристичною інфраструктурою. За кількістю засобів розміщення Сумська область посідає 23 місце серед інших областей України. Частка готельних підприємств регіону в загальнонаціональному масштабі становить лише 1,5% у 2014 р.

Аналізуючи динаміку туристичних потоків, було виявлено тенденцію того, що пріоритетним напрямом туристичної діяльності в області є виїзний та внутрішній туризм.

Основним регіональним туристичним продуктом на ринку туристичних послуг Сумської області є культурно-пізнавальний, оздоровчий та сільський зелений туризм.

Інформаційне забезпечення туристичної діяльності в регіоні в основному надають Асоціація «Сумщина Туристична» та Інформаційно-туристичне видання управління культури і туризму Сумської обласної державної адміністрації.

Отже, варто зазначити, що створення місцевого територіального ринку області на основі розбудови туристичної інфраструктури та інтенсифікації ресурсної бази туризму дасть поштовх для формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту.

References:

1. *Departament ekologії, prirodnih resursiv ta palivno-energetičnogo kompleksu* [Department of Environment, Natural Resources and Energy Sector]. Available at: <http://www.pek.sm.gov.ua/> (In Ukrainian).
 2. Emel'ânov B. V. *Ėkskursovedenie*. [Tour Guidance]. Moscow, 2007, 216 p. (In Russian).
 3. *Golovne upravlinnâ statistiki u Sums'kij oblasti* [Department of Statistics in Sumy region]. Available at: <http://sumy.ukrstat.gov.ua/> (In Ukrainian).
 4. News Agency RegioNews-Sumy. Available at: <http://regionews.sumy.ua/> (In Ukrainian).
 5. Klimačov L. D. *Sim čudes Sumšini: Ėnformacijno-bibliografičnij putivnik* [Seven Wonders of Sumy Region: Informational and bibliographical guidebook]. Sumy, 2007, 35 p. (In Ukrainian).
 6. Lûbiceva O. O. *Rinok turističnih poslug (geoprostorovi aspekti)* [Market of tourist services (geospatial aspects)]. Kyiv, 2002, 436 p. (In Ukrainian).
 7. Official site of the Regional Tourism Association "Touristic Sumy". Available at: <http://www.tourass.narod.ru/> (In Ukrainian).
 8. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (In Ukrainian).
 9. Site "New Ecology". Available at: <http://www.novaecologia.org/> (In Ukrainian).
 10. Official site of the Union to Promote Rural Tourism in Ukraine. Available at: <http://www.greentour.com.ua/> (In Ukrainian).
 11. Official site of the World Tourism Organization. Available at: <http://www2.unwto.org>
 12. Official site of the Road Service in Sumy region. Available at: <http://su.ukravtodor.gov.ua/> (In Ukrainian).
-

RURAL AREAS OF CRIMEA: AN IMPORTANT OBJECT OF HUMAN GEOGRAPHY RESEARCH

Kateryna BESIEDINA

*Institute of Geography, National Academy of Science of Ukraine
besedinakateryna@gmail.com*

Abstract: The essence of human geography research of rural ARC has been disclosed. Priority trends of this problem study were analyzed in theoretical-methodological and resource-functional areas. We have considered features of economic activity, social and demographic processes of rural areas of Crimea, and defined strategic directions of further study.

Key words: rural areas, Crimea, economic activity, recreational potential.

UDC: 911.3:631(447.75)

СІЛЬСЬКА МІСЦЕВІСТЬ АР КРИМ – ВАЖЛИВИЙ ОБ’ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Катерина БЕСЕДІНА

*Інститут географії Національної академії наук України
besedinakateryna@gmail.com*

Анотація: Розкрито суть суспільно-географічних досліджень сільської місцевості АРК. Проаналізовано пріоритетні напрями вивчення даної проблеми в теоретико-методологічному та ресурсно-функціональному вимірах. Розглянуто особливості господарської діяльності, соціальних та демографічних процесів сільських територій, окреслено стратегічні напрями подальшого вивчення сільських територій АРК.

Ключові слова: сільська місцевість, АРК, господарська діяльність, рекреаційний потенціал.

УДК: 911.3:631(447.75)

Вступ. Постановка проблеми. Вивчення сільської місцевості є одним з важливих напрямів суспільно-географічних досліджень АРК. Від рівня розвитку сільської місцевості залежить продовольча безпека країни, ефективність агропромислового комплексу, раціональна територіальна організація виробництва і розселення населення, стабільність розвитку регіонів. Дослідження сільської місцевості АР Крим з суспільно-географічних позицій мають бути спрямовані на вирішення завдань соціального відродження села, основними з яких є нарощування обсягів агропромислового виробництва, розвиток ринкових форм господарювання, забезпечення випуску конкурентоспроможних продовольчих товарів. Актуальність вивчення цих питань також пов'язана з кризовим станом сільського господарства, високою соціальною напругою на селі, гостротою демографічних, медичних та екологічних проблем, характерних для сільської місцевості. Істотні зміни відбуваються в АРК, у т.ч. в сільській місцевості у зв'язку з анексією цього регіону Російською Федерацією. Особливо важливими є регіональні дослідження сільської місцевості із суспільно-географічних позицій в економічному, соціальному, природно-екологічному аспектах з урахуванням місцевих умов і територіальних відмінностей. Такі дослідження дають можливість виявити вплив сучасних процесів, що відбуваються в економічній системі господарювання, спеціалізації виробництва,

факторах землегосподарювання та стан сільської місцевості і життєдіяльності населення в кожному конкретному регіоні. Це є основою при обґрунтуванні напрямів розвитку сільської місцевості, підвищенню ефективності господарської діяльності, збільшенню зайнятості і покращенню якості життя сільських мешканців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість досліджень, присвячених АПК і сільській місцевості АРК, висвітлюються в роботах таких авторів, як М.В.Додонова, Ф.В.Зінов'єв, К.М.Османов, С.Я.Дементьєва та ін. В них аналізується структура і спеціалізація господарської діяльності, ефективність виробництва, приватне господарювання на селі тощо. У працях економіко-географів Г. В. Балабанова, Р. Р. Абкадірова, О. М. Кузьміної та ін. розглядаються питання відтворення населення, вплив зовнішньоекономічних зв'язків на розвиток АПК, сільськогосподарське природокористування у цьому регіоні, господарські типи освоєння земель Криму тощо. Значно менше уваги приділено власне розвитку сільської місцевості, її особливостям в АР Крим.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Головною метою даного дослідження є визначення сільської місцевості АРК як об'єкта суспільно-географічних досліджень. Головними складовими є господарська діяльність і зайнятість населення, рівень життя і територіальні відмінності у розвитку сільської місцевості.

Важливим також є аналіз методики вивчення

сільської місцевості АРК яка має бути спрямована на вирішення завдань соціального відродження села, основними з яких є нарощування обсягів агропромислового виробництва, розвиток ринкових форм господарювання, забезпечення випуску конкурентоспроможних продовольчих товарів [15].

Виклад основного матеріалу. Сільська місцевість АРК визначається як історично сформована частина поселенської мережі, в якій поєднуються сільські населені пункти, жителі яких переважно зайняті у сільському господарстві [13]. Однак значна частина сільського населення зайнята в інших видах виробничої діяльності – рекреаційна діяльність, рибне господарство, добувна промисловість, будівництво та ін.

На сільські райони тут припадає 37,3% населення, хоча за площею вона займає 69% території. У сільському господарстві виробляється (2012 р.) 6665,0 млн грн., або 17,4% від всього ВВП регіону [14]. Важливими об'єктами дослідження сільської місцевості АРК, що є системоформуючими для розвитку економіки, зайнятості сільського населення, його міграційної активності є природно-ресурсний і трудовий потенціал, демографічна ситуація, загальний стан соціально-економічного розвитку АРК [13].

Особливості соціально-економічного розвитку Криму, у тому числі сільської місцевості, визначаються його приморським розташуванням, великою протяжністю берегової лінії, наявністю земельних ресурсів, різноманіттю природних умов і ландшафтів, потужним рекреаційним потенціалом, що формує великий попит на сільськогосподарську продукцію; відносно теплим кліматом, однак нестачею вологи. На ці особливості накладаються господарські традиції місцевого населення різних етносів, що в сукупності формує основу господарського комплексу Криму і зокрема сільської місцевості.

Одним з важливих елементів дослідження сільської місцевості АРК є природні, екологічні та історичні чинники її розвитку. Головними з них є: ґрунтово-кліматичні умови і ландшафтні особливості регіону; економічна система господарювання; економіко-географічне положення півострова і зокрема сільської місцевості; особливості розселення населення, розвиток рекреації, етнічний чинник. Їх вивчення дає змогу визначити характерні риси розвитку сільської місцевості, напрями господарської діяльності і зайнятості населення у сільських районах, можливості диверсифікації виробництва, регіональні відмінності в розвитку сільської місцевості. Основна увага має бути звернена на сільське господарство і розвиток АПК, зважаючи на особливості ґрунтово-кліматичних умов і великий попит населення на продовольчу продукцію – місцевого населення і в районах рекреації [2, 8, 12].

Слід зазначити, що в сільській місцевості АРК є значний природно-ресурсний і економічний потенціал для розвитку несільськогосподарських видів господарської діяльності (видобування корисних копалин, вилов риби та добування інших

водних живих ресурсів, транспортне обслуговування рекреантів, транспортне обслуговування населення, будівництво, розвиток логістики, соціальна сфера тощо) [1].

Великий вплив на розвиток сільської місцевості і зайнятості населення справляє етнічний чинник. Головними етносами, що формують виробничий профіль і спеціалізацію господарської діяльності в сільській місцевості АРК, є український, кримськотатарський і російський. Кримськотатарське населення надає перевагу виноградарству, садівництву, овочівництву, а також вівчарству. Господарська діяльність українців пов'язана з розвитком землеробства, особливо у степовому Криму, зокрема зерновим господарством, виробництвом продовольчих товарів, овочів та фруктів [6].

Головними складовими природно-ресурсного потенціалу, що впливають на розвиток сільської місцевості, є: а) земельні ресурси; б) водні ресурси; в) мінерально-сировинні ресурси; г) рекреаційні ресурси; ґ) запаси риби та інших водних організмів; д) лісові ресурси.

Суспільно-географічна оцінка кожного виду ресурсу має бути спрямована на визначення можливостей їх залучення до господарської діяльності у сільській місцевості, створення робочих місць, виробництво продукції за інноваційною моделлю розвитку.

Найважливішими для сільської місцевості АРК є земельні ресурси. Особливе значення має структура земельного фонду, тобто використання землі як засобу виробництва в умовах Криму – землі цього регіону, особливо у степовій частині через посушливий клімат, недостатність зволоження потребують зрошення. Особливо важливою є наявність сільськогосподарських угідь – ріллі, сіножатей, пасовищ, багаторічних насаджень, що використовуються в сільському господарстві [5]. Площа сільськогосподарських угідь становить 69 % загального земельного фонду АРК, з них на ріллю припадає 70,1 %, сіножаті і пасовища – 0,2%, багаторічні насадження – 29,4%. Площа зрошуваних земель у 2012 році становила 7,3%, останнім часом вона скоротилася до 0,8%, що істотно вплинуло на спеціалізацію сільського господарства та його економічну ефективність [14]. Слід звернути увагу на якісну оцінку земель, що включає вміст гумусу, наявність еродованих, засолених, солонцюватих ґрунтів.

Слід зазначити що, ґрунти Криму різноманітні: на рівнинах переважають чорноземи, у Присивашші – каштанові, в комплексі з солончаками і солонцями, на схилах гір – бурі, гірсько-лісові; на Південному березі – коричневі. Ґрунтовий покрив є особливо важливим об'єктом дослідження, оскільки значно впливає на господарську діяльність і зокрема сільське господарство у різних районах. Найкращі ґрунти зосереджені у північній та центральній частинах АРК, однак вони потребують зрошення [1,4]. Саме за умов зрошення тут можливе вирощування зернових, овочевих, технічних і кормових культур, що є основою спеціалізації рослинництва. Надмірне навантаження

на земельні ресурси, пов'язане з функціонуванням Північно-Кримського каналу, стало причиною активного прояву негативних процесів (ерозія ґрунтів, суфозійно-просадочні процеси, карст, площинний змив, засолення та підтоплення ґрунтів) [11]. Нині цей процес посилюється через буріння надмірної кількості артезіанських свердловин. Використання зрошуваних земель потребує особливої уваги з економічних та екологічних позицій, ефективності виробництва сільськогосподарської продукції [9, 16].

Особливо актуальним для Криму є його водозабезпеченість, що суттєво впливає на розвиток сільського господарства і життєдіяльність населення. Порівняно невелика кількість атмосферних опадів, тривале посушливе літо, поширення у горах карсту зумовило брак поверхневих вод [10]. Ведення сільського господарства можливе тільки за умов зрошення, яке поширене по всій частині рівнинного Криму (основні райони – Первомайський, Красногвардійський, Нижньогірський, Советський тощо). Важливими напрямками дослідження є забезпечення водою сільського населення, визначення обсягів та рівня очищення стічних вод; оцінювання масштабів меліоративних робіт тощо.

Серед мінерально-сировинних ресурсів найбільше значення для сільської місцевості мають поклади будівельної сировини – вапняк будівельний, крейда, пісок тощо. Основні видобувні підприємства розташовані в Бахчисарайському та Сімферопольському районах [7, 10].

Запаси риби та інших водних організмів мають важливе господарське значення для прибережних сільських територій, особливо Ленінського району, де зосереджені основні риболовецькі комплекси, включи консервні заводи [1].

Необхідно дослідити рівень заліснення (лісистості) території землекористування та провести аналіз характеру їх господарського використання. Лісом покрито 10% території Криму. У Гірському Криму ліси є переважаючим типом рослинності і займають площу біля 255,7 тис. га, що складає 36% території регіону [11]. Особливості видового складу цих лісів обумовлені, в першу чергу, географічним розміщенням Криму, особливостями рельєфу та близькістю моря. На території сільської місцевості Бахчисарайського, Сімферопольського, Білогірського районів зосереджені невеликі площі лісів, що дає можливість рубки головного користування (вирубування стиглих деревостанів з метою заготівлі деревини).

Використання цих ресурсів дає змогу диверсифікувати зайнятість сільського населення, збільшити його статки.

Важливим об'єктом суспільно-географічних досліджень АРК з позицій розвитку сільської місцевості є рекреаційні ресурси і розвиток рекреаційних послуг. Ця сфера діяльності впливає на розвиток сільської місцевості в таких напрямках: по-перше, навколо цих районів формується масовий попит на сільськогосподарську продукцію – хліб і хлібні продукти, яйця, овочі, баштанні, а також дієтичну продукцію, що є технологічно

малотранспортабельною (незбираномолочна продукція, свіже м'ясо, ягоди, фрукти тощо); по-друге – частина сільського населення зайнята в рекреаційній діяльності в державному й індивідуальному секторах, що створює особливо в сезонний період можливості суттєвого підвищення доходів населення. Дослідження рекреаційної діяльності північних та східних районів є важливими з позицій розвитку зеленого туризму. Цьому сприятиме атрактивність сільських ландшафтів, етнічне різноманіття господарської діяльності, культурна спадщина цих районів тощо [17].

Важливою складовою суспільно-географічного дослідження сільської місцевості АР Крим є вивчення демографічних проблем. Головна увага має бути звернена на динаміку кількості населення його вікову структуру, міграційні рухи, стан сільських поселень, освітній, професійний і соціальний склад, здоров'я населення, рівень забезпечення професійними кадрами тощо. Демографічні і міграційні процеси є важливими чинниками розвитку сільської місцевості, вони формують основу господарської діяльності, особливо розвитку сільського господарства і АПК, впливають на економічний розвиток села, збереження виробничих і культурних традицій селян.

На сільське населення АР Крим припадає 32,1%, воно розміщується у 980 сільських населених пунктах. Демографічна ситуація у сільській місцевості характеризується негативними тенденціями – впродовж 5 років (2008-2013 рр.) сільське населення зменшилось на 20%, смертність перевищує народжуваність, продовжується процес постаріння населення. Відбувається відтікання сільських мешканців у міста, що пов'язано з безробіттям і обмеженими можливостями працевлаштування тощо.

Зайнятість населення сільської місцевості залежить від наявності сфер прикладання праці, мотивації працюючих, кваліфікаційного і професійного складу населення. Значно впливає етнічний чинник – відбувається розподіл господарської діяльності згідно з наявністю етнічних груп у різних сільських поселеннях.

Одним із ключових питань дослідження сільської місцевості є виробнича діяльність і зайнятість населення сільських мешканців. Основою виробничої діяльності АРК є сільське господарство і розвиток АПК. Головними питаннями дослідження сільського господарства є: спеціалізація галузі, включаючи рослинництво і тваринництво; ефективність виробництва основних видів продукції; організаційно-правові форми господарювання; особливості землегосподарювання; агровиробничий потенціал земельних ресурсів; рівень розвитку природоохоронних заходів тощо. Великого значення набуває аналіз форм господарювання, визначення ролі великотоварного виробництва (агрохолдинги) у розвитку сільського господарства і частки особистих селянських господарств у виробництві аграрної продукції.

Сільськогосподарська спеціалізація сільської місцевості АР Крим потребує аналізу ефективності

ведення сільського господарства, вивчення формування сільськогосподарських угідь і територій сівозмін, відповідності їхньої структури агропромислому потенціалу ґрунтів, ефективності вирощування культур та ґрунтоохоронних заходів тощо. В структурі сільського господарства переважає рослинництво, на яке припадає 50,9% валової продукції, тваринництво – 49,1% [14]. Галузями спеціалізації сільського господарства АР Крим є зернове господарство, виноградарство, садівництво, овочівництво. Треба відзначити також ефіроолійне виробництво, яке є традиційною галуззю для АРК, основою ефіроолійної та лікарської сировини є шавлія, лаванда, троянда. У тваринництві виділяються молочно-м'ясне скотарство, птахівництво, свинарство. Сільське господарство є важливим об'єктом дослідження тому що це основа господарської діяльності сільської місцевості, яка є важливою ланкою розвитку через своє продовольче значення.

Провідними галузями харчової промисловості АРК є виноробна, плодоовочеконсервна, тютюнова, м'ясна, маслоробна і молочна, комбикормова.

У дослідженні екологічних проблем головними є: деградація ґрунтів, розвиток таких несприятливих процесів як деґуміфікація, зменшення родючості, зростання частки кислих, вторинно-заболочених, засолених, забруднених, еродованих ґрунтів; погіршення стану осушених та зрошуваних земель. Слід зазначити, що на якість ґрунтів значно впливає вирощування такої ґрунтовиснажливої культури як соняшник, площі якої займають 70,6 тис. га [3, 14].

З цих позицій варто дослідити участь сільської місцевості в зовнішньоекономічній діяльності. Найбільші показники експорту мають Сімферопольський та Красноперекіпський район, де сільська місцевість є важливою ланкою у виробництві сільськогосподарської експортної продукції (м'ясо-молочні продукти, зернові та овочеві культури, продукція птахівництва).

Розглядаючи проблеми розвитку сільської місцевості слід вивчити життєвий рівень населення, стан соціальної інфраструктури, потенціал трудових ресурсів, рівень здоров'я населення, криміногенну ситуацію тощо. Важливими складовими дослідження є рівень безробіття, динаміка захворюваності сільського населення. Серед соціальних проблем сільської місцевості АРК особливо виділяється проблема міграції молоді, зменшення чисельності працездатного населення, наявність і стан об'єктів соціальної інфраструктури (шкіл, дитячих садків, лікарень тощо). Рівень безробіття в сільській місцевості складає 49,6%, рівень заробітної плати – 2654 грн, що є середнім показником по Україні. Забезпеченість сільського населення житлом – 18, 2 м² загальної площі.

На 2012 рік в АРК нараховувалось 1042 села, з них 77 сіл з населенням до 50 осіб, 89 сіл з населенням до 100 чоловік і 374 села з населенням до 500 осіб. Згідно з статистичними даними в Криму відбулося знелюднення 11 сіл (2012 рік), причиною якого була міграція працездатного населення через нестачу

робочих місць, що є суттєвою проблемою сільської місцевості.

Велике значення для сільських районів має такий чинник, як доступність сільськогосподарських підприємств до локальних та регіональних центрів збуту продукції, це особливо стосується обслуговування курортних районів в літній сезон. Не менш важливим є доступність до магістральної транспортної інфраструктури, врахування витрат на перевезення продукції тощо. В сільській місцевості АРК найбільша частка вантажоперевезень припадає на автомобільний транспорт – 16,5 млн. т. Загальна протяжність автомобільних доріг становить 6,7 тис. км, густина збільшується від центральних районів півострова до узбережжя. Важливу роль відіграє також залізничний транспорт, який об'єднує АРК з материком, найважливішими коридорами є Джанкой–Сімферополь і Джанкой–Керч. Морський транспорт забезпечує внутрішньорегіональні та міждержавні зв'язки, основу вантажообігу складає зерно та продукти видобувної промисловості.

Досліджуючи сільську місцевість АРК слід звернути увагу на центри розвитку сільських районів (це переважно малі і середні міста): Сімферопольський – машинобудування, харчова, легка, промисловість будівельних матеріалів; Севастопольський – суднобудування, приладобудування, рибна, виноробна, промисловість будівельних матеріалів; Керченський – гірничо-металургійна, рибна, суднобудування, промисловість будівельних матеріалів; Красноперекіпський – виробництво основної хімії та Джанкойський – машинобудування і харчова промисловість. Основну частину в структурі займає переробна промисловість – 86,5 %, добувна – 6,1 %, виробництво і розподіл електроенергії, газу, води – 7,4 % [14].

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Основну роль у розвитку сільської місцевості АРК і зокрема господарської діяльності відіграє економічна система: принципи, за якими регулюються дії державних структур щодо розвитку сільської місцевості, АПК, а також суб'єктів господарювання. Вони створюють умови для виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, організації сільськогосподарських споживчих ринків, розвитку експорту тощо. Для сільської місцевості АР Крим є важливим створення законодавчої та нормативно-правової бази, яка регламентувала б розвиток аграрної сфери, з урахуванням статусу АРК як рекреаційного регіону. Велике значення мають створення фермерських та інших видів господарюючих суб'єктів на селі, розвиток приватного підприємництва. Виконання розроблених у свій час програм розвитку АРК (проекти ПРООН – Проект «Підтримка регіонального розвитку Криму», проект «Сталий розвиток у Криму: моделі перетворення сільських територій та консультативні послуги» тощо) дадуть змогу підвищити ефективність галузей сільського господарства та АПК, підвищити рівень розвитку села і життєдіяльності сільського населення цього регіону.

Головними стратегічними напрямками суспільно-географічних досліджень сільської місцевості є:

- вивчення характерних особливостей сільської місцевості АР Крим, визначення конкурентоспроможності сільського господарства регіону;
- обґрунтування із суспільно-географічних позицій пріоритетного розвитку сільської місцевості в економіці регіону;
- вивчення структури, спеціалізації,

територіальної організації господарської діяльності сільської місцевості з урахуванням можливостей природно-ресурсного потенціалу, наявності трудових ресурсів, стану демографічної ситуації тощо;

- узгодження економічних, соціальних та екологічних проблем розвитку сільської місцевості з урахуванням суспільно-географічних чинників;
- вивчення регіональних відмінностей розвитку сільської місцевості з метою вироблення ефективної регіональної політики держави.

References:

1. Bagrov N. V., Rudenko L. G. *Atlas Avtonomnoj Respubliki Krym* [Atlas of the Autonomous Republic of Crimea]. Kyiv-Simferopol, 2003, 80 p. (In Ukrainian and Russian).
2. Balabanov G. V., Nagirna V. P., Nižnik O. M. *Transformaciâ strukturi gospodarstva Ukraïni: regional'nij aspekt* [Transformation of the economic structure of Ukraine: regional aspect]. Kyiv, 2003, 404 p. (In Ukrainian).
3. Bokov V. A. *Transformaciâ struktury vodnogo balansu v Krymu v XX veke – načale XXI i eë optimizaciâ* [Transformation of Crimean water balance structure in the twentieth - early twenty-first centuries and its optimization]. Simferopol, 2011, 193 p. (In Ukrainian).
4. Ivanov V. N. *Počvy Kryma i ih melioraciâ* [Soils of Crimea and their melioraton]. Simferopol, 1976, 64 p. (In Russian).
5. *Krymologijâ. Prirodno-resursnyj potencial poluostrova* [Krymologiya. Natural resource potential of the peninsula]. Access mode: <http://krymology.info/index.php> (in Russian).
6. Libanova E. M., Kurilo Ĭ. O., Stešenko V. S. *Naseleonnâ Ukraïni. Social'no-demografičnì problemi ukraïns'kogo sela* [The population of Ukraine. Socio-demographic problems of the Ukrainian village]. Kyiv, 2007, 468 p. (In Ukrainian).
7. Mineral'nye resursy Kryma i prilegaûšej akvatorii Černogo i Azovskogo morej [Mineral resources of the Crimea and adjacent waters of the Black and Azov Seas]. *Atlas / Priloženie k naučno-praktičeskomu diskussionno-analitičeskomu sborniku "Voprosy razvitiâ Kryma"* [Atlas / 8. Annex to scientific and practical discussion and analytical collection "Problems of development of the Crimea"]. Simferopol, 2001, 80 p. (In Russian).
9. Nagirna V. P. *APK Ukraïni – važlivij ob'ëkt doslidžen' akademičnoï geografičnoï nauki (sut', retrospektiva, strategičnì naprâmi)* [Agroindustrial complex of Ukraine as an important research object of academic geography (essence, retrospective, strategic directions)]. *Ĭstoriâ ukraïns'koï geografiï* [History of Ukrainian geography], Ternopil, 2002, Vol. 5, pp.72-77 (In Ukrainian).
10. *Orošenie stepnogo Kryma* [Irrigation of the Steppe Crimea]. Access mode: <http://trademaster.ua/finance/738> (In Russian).
11. Pozačėnũk E. A. *Vodnye resursy i vodnoe hozâjstvo Kryma* [Water resources and water management in Crimea]. Simferopol, 2003, 107 p. (In Russian).
12. Podgorodeckij P.D. *Krym: Priroda* [Crimea: Nature]. Simferopol, 1988, 192 p. (In Russian).
13. Râbokon' V. P. Osnovni naprâmi social'no-ekonomičnoï perebudovi ta rozvitku ukraïns'kogo sela [Main directions of socio-economic reconstruction and development of Ukrainian village]. *Ekonomika APK* [Economy of agroindustrial complex], 2008, Vol.6, pp. 86–89 (In Ukrainian).
14. Rogoŝin O. G. *Demografičnì perspektivi ukraïns'kogo sela: ĭstoričnì peredumovi, regional'nij analiz i modelûvannâ* [Demographic prospects for Ukrainian village: historical background, regional analysis, and modeling]. Kyiv, 2004, 296 p. (In Ukrainian).
15. Statističnij ŝoričnik Avtonomnoj Respubliki Krim za 2012 rik [Statistical Yearbook of ARC in 2012]. *Golovne upravlinnâ statistiki v AR Krim* [Department of Statistics in Crimea]. Simferopol, 2013, 545 p. (In Ukrainian).
16. Topčičėv O.G. *Suspil'no-geografičnì doslidžennâ. Metodologijâ, metodi, metodiki: Navčal'nij posibnik* [Socio-geographic research. Methodology, methods, techniques: Textbook]. Odessa, 2009, 632 p. (in Ukrainian).
17. *Ustojčivij Krym. Vodnye resursy* [Steady Crimea. Water resources]. Simferopol, 2003, 416 p. (In Russian)
18. *Zelenij turizm âk riznovid pidpriėmnic'koï diâl'nosti v sil's'kij miscevosti* [Green tourism as a form of entrepreneurship in rural areas]. Access mode: http://tourlib.net/statti_ukr/korobka2.htm (In Ukrainian).

COMPARATIVE ANALYSIS OF DEMOGRAPHICAL SITUATION OF BORDER AREAS AFFECTED BY THE CHERNOBYL ACCIDENT (EXAMPLE OF RIVNE AND GOMEL REGIONS)

Anastasia GREBIN

*Nizhyn Gogol State University, Nizhyn, Ukraine
serg1234serg@meta.ua*

Abstract: Advisability of studies of the border areas is caused by the necessity to intensify their development, adoption and use of the experience of neighboring countries for solution of the most pressing social and economic problems. Rivne region of Ukraine and Gomel region of Belarus were chosen for comparative assessment of the demographic situation in the border areas, because they share a border and are characterized by similar natural developmental prerequisites. Moreover, Rivne and Gomel regions suffer from significant radioactive contamination as a result of the Chernobyl accident. Despite the fact that these regions locate in different countries, they have a similar nature of the demographic processes. However, level of demographic severity is lower in Rivne region than in Gomel region, due to a higher birth rate (14.6 ‰ and 12.3 ‰ respectively) and positive values of natural increase (2.1 ‰ against -0.8 ‰). The age structure of the population is worse in the Gomel region, since the proportion of persons of retirement age is 22.6%, while in Rivne region it is 18%. The study demonstrated the more favorable conditions for demographic situation in the Rivne region, i.e. lower level of urbanization, greater religiosity of the population and a higher share of people of genital age etc. The high death rate among people of working age is the most acute demographic problem for both regions. Reason of its situation is radioactive contamination of territories and crisis processes in economy. The study tested radiation induced diseases by means of correlation analysis. These are hyperplasia of the thyroid gland, blood diseases, diseases of digestive system and cancerous neoplasms. Demographic forecasting is among the objectives of the perspective study of population of Gomel and Rivne regions.

Key words: border areas, demographic processes, natural movement of population, morbidity, infant mortality.

UDC: 911.3:314 (477.81/476.2)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОЇ ТА ГОМЕЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)

Анастасія ГРЕБІНЬ

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, Україна
serg1234serg@meta.ua*

Анотація: Доцільність дослідження прикордонних територій зумовлена необхідністю активізації їхнього розвитку, запозичення та використання досвіду сусідніх країн у вирішенні найбільш гострих соціально-економічних проблем. Для порівняльної оцінки особливостей демографічної ситуації у прикордонних регіонах було обрано Рівненську область України та Гомельську область Республіки Білорусь, які мають спільний кордон, характеризуються подібними природними передумовами розвитку і зазнали значного радіоактивного забруднення у результаті аварії на Чорнобильській АЕС. Попри те, що зазначені регіони розміщуються у різних країнах, вони мають подібний характер перебігу демографічних процесів. Водночас у Рівненській області рівень гостроти демографічної ситуації нижчий, ніж у Гомельській, завдяки вищому показнику народжуваності (14,6‰ та 12,3‰ відповідно) та додатньому значенню природного приросту (2,1‰ проти -0,8‰). Гіршою у Гомельській області є також вікова структура населення, оскільки частка осіб пенсійного віку становить тут 22,6%, тоді як у Рівненській – 18%. Встановлено, що більш сприятливий стан демографічної ситуації у Рівненській області визначається нижчим рівнем її урбанізованості, вищою релігійністю населення та вищою часткою осіб плідного віку. Найгострішою демографічною проблемою для обох областей є висока смертність серед осіб працездатного віку, зумовлена переважно радіоактивним забрудненням їхніх територій та кризовими процесами в економіці. На основі використання кореляційного аналізу виявлено раціоційно індуковані захворювання, до яких належать гіперплазія щитовидної залози, захворювання крові, травної системи та злоякісні новоутворення. Визначено, що серед перспективних завдань дослідження населення Гомельської та Рівненської областей, є здійснення демографічного прогнозування.

Ключові слова: прикордонні території, демографічні процеси, природний рух населення, захворюваність, дитяча смертність

УДК: 911.3:314 (477.81/476.2)

Вступ. Постановка проблеми. Вивченню прикордонних територій в останні роки приділяється значна увага, що зумовлено необхідністю активізації їхнього розвитку. Починаючи з середини 90-х років ХХ ст. між Україною та сусідніми державами створено низку євро регіонів, до складу яких вхо-

дять майже всі прикордонні області нашої країни. У рамках зазначених євро регіонів розроблено цілу низку різноманітних проектів, реалізація яких має сприяти стимулюванню розвитку прикордонних територій, подоланню буферності державного кордону, активізації зовнішньої торгівлі тощо.

Демографічна проблематика належить до числа тих спільних проектів, які досить часто вивчаються

науковцями суміжних країн. Дуже актуальною залишається зазначена проблематика для Рівненської області України та Гомельської області Республіки Білорусь, оскільки вони, по-перше, є прикордонними і мають схожі особливості розвитку, по-друге, чи не найбільше постраждали від аварії на ЧАЕС, що вплинуло на формування кількісного складу та рівня гостроти демографічної ситуації. Результати порівняльного аналізу особливостей природного руху населення у сусідніх прикордонних областях розширить можливості науковців та управлінців у пошуку найбільш ефективних шляхів покращання демографічної ситуації у них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження прикордонних територій має багатоаспектний характер і включає широке коло питань – від обґрунтування створення євро регіонів і розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, до аналізу соціально-економічних та екологічних процесів. Вагомі здобутки у вивченні прикордонних територій мають П.Беленький, Д.Думітраш, Г.Кулешова, П.Луцишин, Н.Мікула, Г.Підгрушний та інші науковці.

Аналіз наукових досліджень із вивчення особливостей розвитку прикордонних територій показав, що вони здійснюються переважно у рамках реалізації спільних проектів діючих євро регіонів. Рівненська область не входить до складу жодного із євро регіонів, хоча займає прикордонне положення. Саме цим пояснюється незначний обсяг наукових праць, присвячених аналізу демографічних процесів у цьому регіоні. Окремі аспекти демографічної проблематики Рівненської області відображені у роботах Ю.Кушнірук та Л.Волкової [4;5], де вони розглядаються у контексті медико-екологічної оцінки території, а також у колективній монографії [1], присвяченій дослідженню сільських територій Полісся.

Вивченню демографічних проблем Гомельської області присвячена значна кількість наукових праць, проте найбільш вагомими результатами викладені у роботах Т.Шафаренко, Т.Флерко, А.Океанова, Л.Лобанка.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Доцільність поглибленого аналізу демографічної ситуації Рівненської та Гомельської областей визначається перш за все необхідністю порівняльної оцінки показників природного руху населення на територіях, які зазнали значного радіоактивного забруднення у результаті аварії на Чорнобильській АЕС у межах різних країн, запозичення досвіду сусідніх держав у вирішенні екологічних і медико-демографічних проблем.

Головним завданням даного дослідження є порівняльний аналіз демографічної ситуації Рівненської та Гомельської областей, виявлення її найгостріших проблем і розробка стратегічних напрямів щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Демографічна ситуація є важливою характеристикою соціально-економічного розвитку будь-якої території. Вона відображається низкою показників (народжуваність, смертність, природний приріст тощо), які

найдоцільніше розглядати в динаміці. Статистичну базу дослідження склали дані головних управлінь статистики у Рівненській та Гомельській областях у розрізі їхніх адміністративних районів.

Рівненська область на тлі інших областей України вирізняється найвищими показниками народжуваності та додатнім природним приростом населення. Загальна динаміка показника народжуваності характеризується хвилюподібністю. Упродовж 1993-2000 рр. в області, як і загалом в Україні, спостерігалось падіння показника народжуваності. В останні майже 15 років показник народжуваності у Рівненській області мав тенденцію до зростання і тепер стабілізувався на рівні 14,8 ‰ (табл. 1).

Показники смертності в даному регіоні мали подібну динаміку. Упродовж 1995-2005 рр. вони погіршувалися, в останні роки набули сталого характеру і зупинилися на рівні 12,5-12,7‰. Рівненська область належить до тих небагатьох регіонів України, які в останні роки характеризуються додатнім природним приростом, який у 2014р. становив 2,1‰.

Через відносно високі показники народжуваності Рівненська область вирізняється досить сприятливою віковою структурою населення. Частка дитячого населення складає тут 21%, пенсійного – 18% (табл. 2). У статевій структурі населення регіону переважають жінки, частка яких становить 53%.

Попри те, що Гомельська область знаходиться в іншій країні, динаміка головних демографічних показників у ній подібна до Рівненської області. Це пояснюється схожістю соціально-економічних процесів, які проходили у країнах колишнього СРСР. Найгірші показники народжуваності та смертності спостерігалися у Гомельській області у кінці 90-х років ХХ ст. та на початку 2000-х років ХХІ ст. (табл. 1), що було зумовлено складною економічною ситуацією і падінням рівня життя населення. Водночас у Гомельській області, на відміну від Рівненської, зберігається від'ємний природний приріст (-0,8‰). Гіршою від Рівненської області є тут також вікова структура, оскільки частка дитячого населення становить 16,5%, а пенсійного – 22,6%. Втім за показниками дитячої смертності ситуація у Гомельській області є більш сприятливою.

Проведений порівняльний аналіз демографічних характеристик показав, що у Рівненській та Гомельській областях вони значною мірою подібні, а найбільш гострою проблемою для них залишаються високі показники смертності населення, особливо серед чоловіків працездатного віку. Підтвердженням зазначеного є той факт, що смертність чоловіків у віковій групі 30-44 роки в Україні в 4,9 рази вища від країн ЄС. У Республіці Білорусь частка чоловіків серед померлих у працездатному віці становить майже 82%. Не менш гострою проблемою є високі показники дитячої смертності, особливо у Рівненській області. Пошук відповіді на питання – чим зумовлена така ситуація потребує додаткового аналізу показників захворюваності населення та її причин.

Як уже зазначалося, обидві області значною

Таблиця 1

Динаміка показників народжуваності та смертності Рівненської і Гомельської областей, ‰

	1995	2000	2005	2010	2014
Рівненська область					
Народжуваність	13,8	11,8	12,5	14,8	14,8
Смертність	12,8	13,1	14,2	13,0	12,7
Гомельська область					
Народжуваність	10,3	9,6	9,6	11,6	12,8
Смертність	13,6	14,0	15,1	15,1	13,6

Складено за даними головних управлінь статистики Рівненської та Гомельської областей [2; 3]

Таблиця 2

Показники дитячої смертності та структури населення
Рівненської та Гомельської областей

	Рівненська область	Гомельська область
Смертність немовлят до 1 року, ‰	8,3	3,1
Вікова структура, %		
0-15 рр.	21	16,5
16-59 рр.	61	61,1
Понад 60 р.	18	22,4
Співвідношення між чоловіками та жінками, %	47/53	47/53
Тривалість життя, років: чоловіки/жінки	66/77	66,9/77,9

Складено за даними головних управлінь статистики Рівненської та Гомельської областей

Таблиця 3

Показники кореляційної залежності між радіаційним забрудненням території
Рівненської області цезієм-137 та захворюваністю населення (2013 р.)

Захворювання							
Новоутворення	Крові	Ендокринної системи	Системи кровообігу	Органів дихання	Органів травлення	Вроджені аномалії розвитку	Онкологічні
0,46	0,54	0,69	0,14	0,26	0,51	0,18	0,48

Розраховано автором за даними головного управління статистики у Рівненській області

Побудовано автором за даними головного управління статистики Рівненської області та бази даних «Здоров'я для всіх» Республіки Білорусь

Рис. 1. Структура основних причин смертності населення Рівненської та Гомельської областей, 2014 р.

мірою постраждали від аварії на ЧАЕС. Наприклад у Гомельській області мешкає майже 75% усього населення, яке проживає на радіоактивно забруднених територіях у Республіці Білорусь.

Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує розглядати показник дитячої смертності як інтегральний індикатор суспільного здоров'я регіону. Високі показники дитячої смертності часто пояснюються саме складною екологічною ситуацією, що впливає на репродуктивну функцію жінок і визначає високі показники перинатальної смертності – від 28 тижнів вагітності до 7 днів після народження дитини. Не можна недооцінювати також рівень і доступність медичної допомоги, освіти і культури населення, значення новонароджених у системі суспільних цінностей, нестабільність сімейних стосунків. Індикатором останнього є частка дітей, народжених поза шлюбом. У Рівненській області, де вищий рівень релігійності населення та шанування інституту шлюбу, частка народжених поза шлюбом становить 9,8%, у Гомельській – 16,1%.

Питання високої смертності населення працездатного віку давно перебуває у полі зору науковців, зокрема медиків, екологів, біологів, географів, однак ще більшої актуальності ця проблема набула після аварії на ЧАЕС. Результатом цієї катастрофи стало різке збільшення чисельності радіаційно зумовлених хвороб і підвищення загального рівня захворюваності населення. Серед радіаційно індукованих хвороб Рівненської області варто виділити захворювання ендокринної системи, крові, травної системи та онкологічні захворювання. Такий висновок дозволяють зробити обчислення показників кореляційної залежності між окремими видами захворюваності населення та рівнем забрудненості території Рівненської області цезієм-137 (табл. 3).

Що стосується показників захворюваності населення Гомельської області, то варто зазначити, що в їх структурі найбільшу частку займають хвороби органів дихання – 51,3%, на другому місці йдуть травми, отруєння та інші наслідки впливу зовнішніх чинників – 12%, на третьому – хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини – 9,9%.

Захворювання системи кровообігу знаходиться на сьомому місці у структурі захворюваності населення Гомельської області, однак саме вони є основною причиною смерті населення – 54,5% (рис. 1). При цьому визначальним фактором, який призводить до порушень у системі кровообігу, є артеріальна гіпертензія. Загалом структура основних причин смертності населення в обох областях є дуже подібною (рис. 1).

Поряд із показниками стану екологічної ситуації, на рівень смертності населення впливають також рівень урбанізованості території та особливості статеві-вікової структури населення.

Проведене дослідження показало, що смертність населення у сільській місцевості є вищою, ніж у містах. Наприклад у Рівненській області це перевищення становить 52,8%. Більш високі показники смертності

у сільській місцевості зумовлені гіршими умовами життя населення – низькою якістю питної води і продуктів харчування (відсутність радіологічного контролю), низьким рівнем розвитку медичної допомоги.

Вагомою передумовою формування загального стану здоров'я населення регіону і величини показників смертності є вікова структура. Як уже зазначалося, вікова структура населення Рівненської області є більш сприятливою, оскільки у ній відносно незначна частка населення старших вікових груп.

На сьогодні серед першочергових завдань демографічної політики даних регіонів має бути збереження здоров'я населення. Високі рівні захворюваності серед дітей вимагають особливої турботи про їх здоров'я, що полягає у забезпеченні їх якісними продуктами харчування та чистою питною водою; збагачення їх раціону продуктами, які виводять радіоактивні елементи з організму і сприяють його здоровому розвитку. Важливою віхою у збереженні здорового стану дітей є реструктуризація та оновлення системи оздоровчих організацій і доступна можливість для кожної родини користуватися цими послугами. Водночас досить актуальним є питання поліпшення репродуктивного здоров'я населення, забезпечення доступності якісної медико-генетичної, акушерської допомоги, пропаганди сучасних засобів планування сім'ї, а також створення і забезпечення повноцінного функціонування регіональних центрів високоспеціалізованої медичної допомоги населенню та інтенсивний розвиток швидкої невідкладної медичної допомоги, насамперед, у сільській місцевості.

Висновки. Перспективи подальших досліджень. Проведений порівняльний аналіз демографічної ситуації Рівненської та Гомельської областей дає підстави сформулювати такі висновки.

1. Стимулювання розвитку прикордонних територій неможливе без детального аналізу їхньої соціально-економічної ситуації, при цьому важливу роль відіграє вивчення демографічних процесів.

2. Дослідження демографічної ситуації Рівненської та Гомельської областей зумовлене необхідністю порівняльної оцінки показників природного руху населення на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення.

3. Демографічна ситуація у Рівненській та Гомельській областях має ряд спільних і відмінних рис. Незважаючи на подібну динаміку основних демографічних процесів упродовж 1995-2014 рр., тепер спостерігаються значні відмінності у віковій структурі та рівні природного приросту населення.

4. У результаті дослідження були виявлені найгостріші демографічні проблеми цих прикордонних територій – високі рівні дитячої смертності та смертність чоловіків працездатного віку, а також значне поширення радіаційно індукованих хвороб.

5. Поряд із складною екологічною ситуацією, важливу роль у формуванні суспільного здоров'я населення, у перебігу демографічних процесів у

Рівненській та Гомельській областях відіграють рівень урбанізації та вікова структура населення.

Вивчення демографічної ситуації будь-якої території є складним багатоаспектним завданням. Окрім порівняльної оцінки існуючих демографічних показників прикордонних областей, доцільно

було б скласти науково обгрунтовані прогнози основних демографічних складових. Значної уваги потребують також дослідження захворюваності населення, особливо у контексті того, що Рівненська та Гомельська області зазнали значного радіоактивного забруднення.

References:

1. Alêšugina N., Baranovs'kij M., Baranovs'ka O. et al. *Sil's'ki depresivni teritorii Polissâ: osoblivosti rozvitku ta sanacii: monografiâ* [Polissya rural depressed areas: features of development and recovery: monograph. Edited by M. O. Baranovsky and V. I. Kutchenko. Nizhun, Nizhun Gogol State University Press, 2010, 315 p. (In Ukrainian).
 2. Department of Statistics in Rivne region]. Available at: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/> (In Ukrainian).
 3. General Statistical Office of the Gomel region. Available at: <http://gomel.belstat.gov.by> (In Ukrainian).
 4. Kušniruk Ŭ., Skripčuk P. Ekologo-demografični problemi Rivnens'koï oblasti [Ecological and demographic problems of Rivne region]. *Visnik Rivnens'kogo deržavnogo tehničnogo universitetu. Tehnični nauki. Sil's'kogospodars'ki nauki* [Journal of Rivne State Technical University. Engineering. Agriculture], 2000, Vol. 3 (5), Part 1, pp. 53-61. (In Ukrainian).
 5. Volkova L., Kušniruk Ŭ. Aspekti sučasno mediko-ekologičnogo riziku teritorii Rivnens'koï oblasti [Aspects of modern medical and environmental risk in Rivne region]. *Problemi Zahidnogo Polissâ. Naukovij visnik Nadsluchans'kogo institutu: Zbirnik naukovih prac'* [Problems of Western Polesie. Scientific Bulletin of Nadsluchanskyi Institute: Collection of scientific papers]. Berezne, 2007, Vol. 27, pp. 51-54. (In Ukrainian).
-

BUILDING COMPLEX OF RIVNE REGION: HUMAN-GEOGRAPHICAL STUDY

Kateryna KYCHA, ¹Artem KYCHA*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine**¹ndkaa@inbox.ru*

Abstract: The paper presents the study of the basic processes of territorial organization of the regional construction industry such as location, concentration, integration, industry-territorial structuring. As a result, the industrial structure of complex and the distribution of branches within the region has been examined; the main enterprises of construction complex and conditions of their functioning has been identified.

The actuality of the common research is determined, firstly, by the necessity to answer the key question of discussion according to competitive economic activities, being the driver of the regional economy, secondly, by the attempt to determine the conditions of formation of the industrial branches of specialization and their role in the regional economic system.

The aim of the article is to determine the characteristics of sectoral and territorial structure of the building complex of Rivne region, to reveal characteristics of the main enterprises producing construction materials, conditions of their formation and the value of industrial products. Also important is the study of raw materials affecting the development of the construction industry.

Theoretical and practical results of the research were achieved by using the following general and specific methods: interdependence and correlation, causality, structural analysis, mapping, field studies, and statistical literature.

Consequently, the paper explores construction industry of Rivne region, defines preconditions of its formation and features of industry-territorial structure, investigates the main enterprises producing construction materials and their role for the industry of the region. Moreover, human-geographical research has defined construction industry sector as a branch of regional specialization.

Key words: building complex, industry, manufacturing, deposits, value of industrial products.

UDC: 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Катерина КИЧА, ¹Артем КИЧА*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна**¹ndkaa@inbox.ru*

Анотація: У статті представлено дослідження основних процесів територіальної організації обласного будівельного комплексу таких як: розміщення, зосередження, інтеграція, галузево-територіальна структуризація. У результаті, вивчено галузеву структуру вищевказаного комплексу, розміщення галузей в межах адміністративної області, виділено основні підприємства промисловості будівельних матеріалів та передумови їх функціонування.

Актуальність спільного дослідження визначається, по-перше, необхідністю відповісти на ключове питання дискусії щодо конкурентоспроможних видів економічної діяльності, драйверу економіки в регіоні, по-друге, спробою визначити умови формування та роль галузей спеціалізації в регіональній економічній системі.

Метою статті є визначення особливостей галузевої та територіальної структури будівельного комплексу Рівненської області, характеристика основних підприємств промисловості будівельних матеріалів, умов їх формування та частки у вартості реалізованої промислової продукції. Також важливим є дослідження сировинної бази, що впливає на розвиток будівельного комплексу.

Теоретичні і практичні результати були досягненні за допомогою використання наступних загальнонаукових та спеціальних методів: взаємообумовленості та взаємозв'язку, причинності, структурний аналіз, картографічний метод, метод польових досліджень, статистичний та літературний.

Отже, в статті досліджена будівельна промисловість Рівненської області, визначено передумови її формування, особливості територіально-галузевої структури, виділено основні підприємства виробництва будівельних матеріалів та їх роль у промисловості регіону. Більш того, в процесі суспільно-географічного дослідження, будівельну галузь промисловості визначено галуззю спеціалізації досліджуваної області.

Ключові слова: будівельний комплекс, промисловість, виробництво, родовища, вартість реалізованої промислової продукції.

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. Будівельний комплекс об'єднує систему підприємств і галузей, продукція яких призначається для капітального будівництва у сферах промисловості, сільського господарства, транспорту, а також для потреб

житлово-комунального господарства та всіх інших сфер людської діяльності [3, с.168]. Незважаючи на високу залежність від зміни фаз в економіці, він є інвестиційно привабливим видом економічної діяльності й може стати драйвером, що здатний подолати кризовий стан і забезпечити сталий розвиток. При дослідженні галузево-

територіальної структури будівельного комплексу необхідно враховувати наявність та видобуток мінерально-будівельної сировини, що впливає на спеціалізацію та зосередження його елементів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням територіальної організації будівельного комплексу займалися О.В. Гладкий, С.І. Ішук, О.І. Шаблій, Й.А. Бурка, В.Й. Бурка та ін. Значний внесок у вивчення промисловості будівельних матеріалів Рівненської області зробили К.І. Геренчук, І.М. Коротун, Л.К. Коротун, Г.І. Купалова. В їхніх працях детально аналізуються наявність сировини, процеси розміщення підприємств будівельної галузі області, проблеми та перспективи розвитку.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення особливостей галузевої та територіальної структури будівельного комплексу Рівненської області, характеристика основних підприємств промисловості будівельних матеріалів.

Виклад основного матеріалу. Комплекс виробництва будівельних матеріалів на Рівненщині є досить розвинутим. У даному напрямку здійснюють діяльність двадцять дев'ять підприємств та безліч ФОП. Відповідно до КВЕД продукція даної галузі відноситься до коду 23 «Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції» та 8.01 «Добування каменю, піску та глини».

Рівненська область характеризується порівняно значними покладами базальту, граніту, піску, вапняку, глини, габро та інших мінеральних ресурсів.

Базальт у області добувають на шести родовищах: у Володимирецькому районі – Рафалівське та Полицьке II, у Костопільському – Великомидське, Берестовецьке, Берестовецьке-I та Івано-Долинське.

Родовища граніту у області є найбільш поширеними. Переважна більшість покладів сконцентрована у Сарненському та Рокитнівському районах. Найбільшими родовищами граніту у Рівненській області є: у Корецькому районі – Корецьке та Жадківське; у Рокитнівському – Рокитнівське, Крута Слобода, Пщілля, Кіндратівське, Сновидовицьке, Клесівське-III; у Сарненському – Клесівське-2, Клесівське-6, Вирівське, Вирівське-2, Клесівське «Купчина», Селищанське-1, Ясногірське, Селищанське-2, Яблунівське, Олексіївське-1.

Найбільшими родовищами гранодіоритів є Томашгородське-3 (Рокитнівський район), Клесівське-1 та Клесівське-7 (Сарненський район).

Високими темпами експлуатуються і родовища піску: у Володимирецькому районі – Сопачівське; у Дубровицькому – Велюнське; у Здолбунівському – Здовбицьке та Коршівське; у Костопільському – Малолюбашанське, Малолюбашанське-2, Борковецьке; в Острозькому

– Вельбівненське; у Рівненському – Любомирське, Метківське; у Рокитнівському – Скопані Гори, Рокитнівське-2; у Сарненському – Немовицьке.

Родовища вапняку зосереджені на півдні області: у Дубенському районі – Семидубське-2, Грядківське, Варковицьке; в Острозькому – Батьківське.

Також у південній частині області розташовані родовища крейди: у Здолбунівському районі – Здолбунівське; у Дубенському – Мильчанське; у Млинівському – Торговицьке; у Рівненському – Любомирське.

Основні поклади глини розташовані у Гошанському (Заруднянське родовище), Костопільському (Жалянське, Костопільське), Дубровицькому районах (Сварицевицьке).

Також у Рівненській області видобувають габро, єдине родовище якого знаходиться у Рокитнівському районі (Кисорицьке).

Значними в області є поклади суглинків. Їхнє видобування ведеться у таких районах: Березнівському (Хотинське родовище), Гошанському (Гошанське), Дубенському (Загірцівське), Здолбунівському (Здолбунівське), Корецькому (Богданівське), Млинівському (Залав'ївське, Брищанське; Острозький район – Острозьке [1].

Незважаючи на велику кількість родовищ, далеко не всі вони розробляються. Видобуток і первинна обробка мінерально-будівельної сировини представлені в області численними кар'єрами та підприємствами, які здійснюють подрібнення, шліфування, транспортування видобутої з надр сировини.

Особливе місце в галузі посідають кар'єри, де розробляються кристалічні (магматичні та метаморфічні) породи і які розташовуються на західній окраїні Українського щита (Рокитнівський, Сарненський, Березнівський райони) та вздовж ліній давніх розломів. Так, до щита приурочені підприємства по видобутку гранітів, гранодіоритів, мігматитів, які діють у смт Томашгород (тут знаходиться чотири щабелевих кар'єри різного підпорядкування), смт Клесів (спецкар'єр та щабелевий кар'єр), Рокитному (спецкар'єр). Помітне місце у галузі посідають Ярівський та Соснівський гранкар'єри.

Найбільшими підприємствами за вартістю реалізованої продукції у 2014 році були Клесівський кар'єр нерудних копалин «Технобуд» (281 млн грн у 2014 р.), що посідає за даним показником 10 місце у області, та Вирівський кар'єр (130 млн грн у 2014 р.), які разом забезпечують 65 % вартості реалізованої промислової продукції (далі – в.р.п.п.) Сарненського району.

Поряд з гранітоїдами Українського щита в області ведеться розробка базальтів, на якій спеціалізуються Іваново-Долинський кар'єр у с.Базальтове та Берестовецький спецкар'єр у Костопільському районі, де виготовляється не тільки щебінь, що йде на будівництво поліських автошляхів Волині та Рівненщини, але є плити

та блоки різного призначення (спорудження меморіалів, виготовлення бордюрів тощо).

Крім згаданих підприємств, що здійснюють видобуток і первинну обробку кристалічних порід, вагоме місце у галузі посідають численні кар'єри по розробці напівскельних та пухких порід (вапняків, пісковиків, крейди, мергелів, глин, суглинків, пісків). Проте більшість з них тісно пов'язана з переробними підприємствами будівельного комплексу (цементні, цегельні та інші заводи).

Галузь виробництва будівельних матеріалів в Рівненській області базується на місцевій сировині, відповідно розвиток галузі тісно пов'язаний із розвитком добувної промисловості та тенденціями будівництва області. На території області знаходиться одне з найбільших в Україні підприємств з виробництва цементу, а також провідні заводи-виробники скла та скляної продукції (в основному для потреб харчової промисловості).

За підсумками 2014 року на фоні подальшого зниження продукції в загальному по Україні на 9%, в Рівненській області спостерігалася зростання в розмірі 0,9%. Питома вага експорту виробів з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла у загальному обсязі експорту товарів Рівненської області становила 8,2%. Основною експортною статтею є скло та вироби із скла – 33 млн. дол. США (91,8% від загального експорту виробів з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла). У загальному обсязі імпортованих у Рівненську область товарів будматеріали з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла становили близько 5,2%. Основними статтями імпорту, як і у випадку із експортом, були скло та вироби із скла – 9,9 млн. дол. США (74% імпорту продукції галузі).

Виробництво скла та виробів зі скла. У Рівненській області в даній галузі, що почала формуватися на базі місцевих родовищ кварцових пісків, працюють чотири підприємства. Найбільшим представником даної галузі за обсягами виробленої продукції є ПрАТ «Консюмерс-Скло-Зоря» із показниками в.р.п.п. у 2014 році 652,2 млн грн (7 місце у області), що забезпечує 35 % в.р.п.п. Рівненського району. Підприємство є прибутковим (4 млн грн у 2014 році, хоча у 2013 мав збитків у 28 млн грн).

ПрАТ «Консюмерс-Скло-Зоря» заснований у 1973 році з метою консервації власної плодоовочевої продукції. З 2005 року стає частиною французької компанії Saint-Gobain в межах сектору упаковки. Зараз власником є німецька компанія. Завод є одним з лідерів по виробництву склотари в Україні. Виробляють високоякісну тару марки БТ та Extra flint (безкольорове тонке). Першими в Україні почали виготовляти полегшену тару марки NNPB (легша на 30% при тих же характеристиках). Завод може виготовляти до 600 т скла на добу і у 2014 році виготовив 138 тис т ємностей зі скла. Виготовляють склотару для таких компаній: «Kraft Foods» (зараз «Mondelez

International»), «Чумак», «Руна», «Союз-Віктан», «Nemiroff». Форми для виготовлення імпортується з Європи та Китаю. Піддони постачаються з Клевани, стрейчева плівка – із Здолбунова. Трудові ресурси складають 570 осіб, в основному з Рівненського району та м. Рівне. Навчального центру немає.

ПрАТ «Костопільський завод скловиробів» забезпечує 18,7% в.р.п.п. району (236 млн грн у 2014 р.), проте у 2014 році підприємство стало збитковим (8,6 млн грн). Четверть акцій підприємства належить британській компанії. ПрАТ «Костопільський завод скловиробів», виробляє скляні ємності від 20 мл до 2 л. Пісок постачається з Харківської області. Доломіт та вапняк – з Тернопільської. Сода, сульфат, окис кобальту та селен – з Білорусії та Польщі. Поліетиленову плівку постачає Здолбунівський завод «Квант». Картон купують в Обухові та Жидачеві. Форми імпортують з-за кордону – з Болгарії та Чехії. Продукція заводу використовується в парфумерії, медицині та харчовій промисловості (22-24 % продукції експортується).

Рокитнівський завод скловиробів був заснований ще у 1898 році бельгійцем. Зараз на заводі працює 472 особи і у 2014 ним було реалізовано продукції на суму 228 млн грн, що забезпечує 70% в.р.п.п. району. У 2014 році підприємство зазнало збитків у розмірі 130 млн грн.

Основним видом продукції, що випускає завод, є склотара (як стандартних зразків, так і ексклюзивних), в основному це пляшки в зеленому та коричневому кольорі скла місткістю від 0,2 до 1,0 літра, які використовуються для пивних заводів, заводів по виготовленню безалкогольних напоїв, а також заводів шампанських вин. Продукція заводу відповідає європейським стандартам якості і здатна задовольнити найвибагливіші смаки. Основними споживачами продукції ПрАТ «Рокитнівський скляний завод» є: ПАТ «Оболонь» (м. Київ), ПАТ «Карлсберг Україна» (м. Запоріжжя), ПАТ «САН ІнБев Україна» (м. Київ), ТЗОВ ТВК «Перша приватна броварня» (м. Львів), ПАТ «ПБК «Радомишль» (м. Радомишль), ПрАТ «Моршинський ЗМВ «Оскар» (м. Моршин), ТОВ «Котнар-М» (с. Мужієво, Закарпатська обл.), ТОВ «Аква-Поляна» (с. Поляна, Закарпатська обл.), ТДВ «Свалявські мінеральні води» (м. Свалява, Закарпатська обл.), ПрАТ «Одесавинпром» (м. Одеса), ПрАТ «Ізмаїльський виноробний завод» (м. Ізмаїл, Одеська обл.), ТЗОВ «Одеський ЛГЗ» (м. Одеса), ПрАТ «Рівень» (м. Рівне), ТОВ «Бердичівський пивзавод» (м. Бердичів), ТОВ «Пивоварня «Опілля» (м. Тернопіль), ПАТ «Хмельницький обласний пивзавод» (м. Хмельницький), обсяг реалізації продукції для яких становить майже 100% від загального обсягу реалізованої продукції.

Для виробництва скляної тари завод використовує наступні компоненти: сода

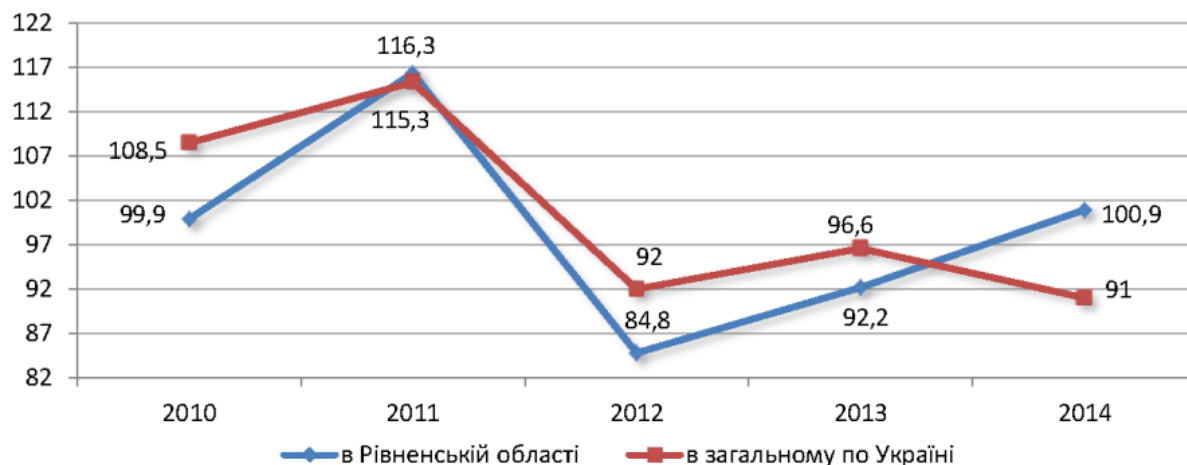

Рис.1. Індекси виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції в Рівненській області та в загальному по Україні у 2010-2014 роках, %, (побудовано автором за [2])

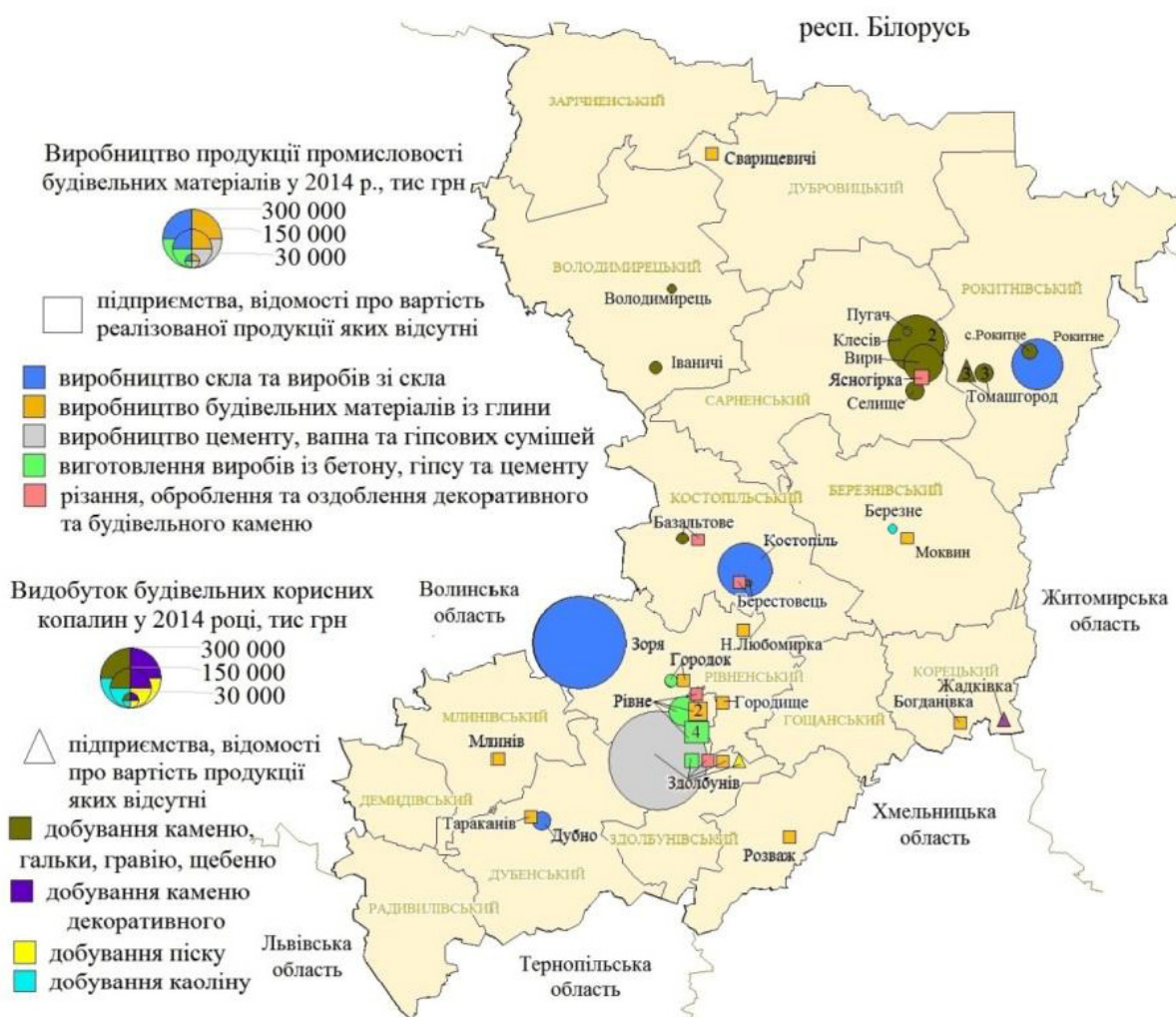

Рис.2. Підприємства промисловості будівельних матеріалів у Рівненській області (побудовано автором за [2])

кальцинована, доломіт, глинозем, сульфат натрію, селітра натрієва, пісок, склобій та інше. Основні види сировини, які використовуються на виробництві, постачаються в основному вітчизняними розробниками надр та виробниками необхідної для виробництва продукції. Сульфат натрію постачає Росія, кальциновану соду – АР Крим.

Виробництво будівельних матеріалів із глини у порівнянні із іншими напрямками найбільш широко представлене по території області. У даній сфері діє тринадцять підприємств області, що спеціалізуються на виробництві керамічної цегли, проте вартість реалізованої продукції у них не перевищує 2 млн грн. У розташуванні вони переважно орієнтуються на сировину (див. рис. 2).

Виробництво цементу, вапна та гіпсових сумішей. Виробництво в'язучих матеріалів є одним з головних напрямків будівельної індустрії в області, який певною мірою визначає її промислову спеціалізацію у загальнодержавному масштабі. Ще в 1898 році на базі невеличкого цементного виробництва був побудований Здолбунівський цементний завод «Волинь», що став одним з найпотужніших підприємств по виробництву будівельних матеріалів у всій Волинській губернії. Нині ПАТ «Волинь-Цемент» набуло значного розвитку з приходом на підприємство нового власника – німецької фірми «Дікергофф АГ», яка входить до першої десятки світових виробників цементу та бетону.

Питома вага ПАТ «Волинь-Цемент» на цементному ринку України складає близько 10%. Основними ринками збуту цементу є західні та центральні регіони країни та м. Київ. Доля експорту складає близько 5%. Основними ринками збуту загально-будівельного цементу (ПЦП/А-Ш-500, ПЦП/А-Ш-400, ПЦП-500) є такі області: Волинська, Львівська, Тернопільська, Житомирська, Хмельницька, Вінницька, Київська, м. Київ. Основними споживачами спеціальних цементів ПЦПІ-50 та ПЦПІ-100 є

нафто- та газовидобувні підприємства України. Значна частина сировини видобувається самим підприємством, інша (каолін, камінь гіпсовий, граншлак, кек глиноземний) закуповується на внутрішньому ринку.

Обсяги реалізованої продукції у 2014 році становили понад 755 млн грн, займаючи за даним показником п'яту позицію у області і забезпечуючи понад 80% в.р.п.п. Здолбунівського району, проте підприємство є збитковим (455 млн грн у 2014 році). В 2014 році підприємством було вироблено 952,2 тис тон цементу та 825 тис тон клінкеру.

Виготовлення виробів із бетону, гіпсу та цементу. Підприємства даного напрямку у розміщенні орієнтуються на споживчо-сировинний фактор, тому всі сім виробників зосереджені в Рівному чи поблизу нього, формуючи тісні зв'язки із цементним заводом, що розміщений у м. Здолбунів.

У м. Здолбунів діє ТОВ «Волинь-шифер», проте із запуском лінії з виробництва бруківки у 2008 році, шифер перестали випускати. Пісок підприємство отримує з кар'єрів у Нетішині та Славуті, щебінь постачає Клесівський кар'єр.

Різання, оброблення та оздоблення декоративного та будівельного каменю. У області діє п'ять підприємств даного напрямку, що у розташуванні переважно орієнтуються на сировину, тобто на кар'єри із видобутку будівельного та декоративного каменю.

Отже, Рівненська область характеризується досить значним розвитком такої галузі промисловості, як виробництво будівельних матеріалів. Будівельна промисловість є галуззю спеціалізації даної області. Для її подальшого розвитку склалися сприятливі передумови: наявність великої кількості покладів неметалевих ресурсів; значні виробничі потужності підприємств вищезазначеної галузі промисловості; постійний попит на будівельну продукцію, як з боку українських підприємств, так і з боку іноземних.

References:

1. Ecological passport of Rivne region (2014). Official website of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine. Access mode: <http://www.menr.gov.ua/protection/protection1/rivnenska> (In Ukrainian).
2. Investment map of Rivne region. Access mode: <http://investmap.rv.ua> (In Ukrainian).
3. Ішук С. І., Гладкий О. В. *Geografiâ promislovih kompleksiv: pîdručnik* [The geography of industrial complexes: a textbook]. Kyiv, 2011, 375 p. (In Ukrainian).

PROVISION OF THE MIDDLE DNIEPER POPULATION WITH PLACES FOR A SHORT-TERM RECREATION NEAR WATER

Maryna KULINICH

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
mai1989@ukr.net*

Abstract: The article provides the analysis of endowment of the Middle Dnieper region residents with places (recreation facilities and recreation complexes) for organizing a short-term recreation near water. This work bases on a preliminary research of the authors: identifying preferences and peculiarities for Middle Dnieper region inhabitants regarding outdoor recreation. The indicators of population distribution in the Middle Dnieper region are compared with the allocation of facilities and complexes for short-term recreation near water. On this grounds, within the studied region there were identified areas with unsatisfied needs in places for a short-term recreation near water. The author proposes attractive places near water bodies where necessary facilities and complexes for recreation may be constructed, and shows specific examples of problems with bathing facilities near settlements.

Key words: Middle Dnieper, outdoor recreation, short-term recreation near the water, recreation facilities and recreation complexes.

UDC: 379.84

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я МІСЦЯМИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ КОРОТКОСТРОКОВОГО ВІДПОЧИНКУ БІЛЯ ВОДИ

Марина КУЛІНІЧ

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
mai1989@ukr.net*

Анотація: У статті проаналізовано забезпеченість населення регіону Середнього Подніпров'я місцями (базами і комплексами) для організації і проведення короткострокового відпочинку біля води. Дана робота в своїй основі опирається на попереднє дослідження автора по визначенню вподобань населення Середнього Подніпров'я стосовно особливостей організації відпочинку на природі. В статті порівняно показники просторового розміщення населення в регіоні Середнього Подніпров'я та просторового розміщення баз і комплексів організації відпочинку біля води. На основі цього були визначені райони регіону дослідження, де потреби населення в місцях для організації та проведення короткострокового відпочинку біля води не є задоволені. Запропоновано атрактивні місця біля водних об'єктів, де б можна було спроектувати необхідні бази і комплекси відпочинку. Наведені конкретні приклади проблем по організації та облаштуванню пляжів біля населених пунктів.

Ключові слова: Середнє Подніпров'я, відпочинок на природі, короткостроковий відпочинок біля води, бази і комплекси відпочинку.

УДК: 379.84

Вступ. Постановка проблеми. Територія Середнього Подніпров'я належить до земель, які здавна почали заселятися та освоюватися людьми. Сліди найдавнішої людської діяльності тут відносяться до доби палеоліту. Географічне розташування, сприятливі природні умови, родючі землі, відносно м'який клімат, наявність великої водної артерії (р. Дніпро) обумовили своєрідність історичного розвитку даного регіону.

Середнє Подніпров'я ще якихось три-чотири десяти років тому славилось на весь Радянський Союз своїми базами відпочинку. Сюди залюбки приїжджали розв'язатися після трудових буднів жителі Москви, Ленінграда, російської Півночі. Це й не дивно, адже мальовнича місцевість цього регіону має сприятливі умови для такого виду відпочинку – понад тисячу річок та дві тисячі озер, чудові гаї та ліси.

У наші дні, здавалося б, занедбана галузь має всі

шанси відродитися, адже ми маємо велику потребу розвитку соціального туризму – рекреаційних об'єктів для людей з особливими потребами, людей з малим і середнім достатком тощо. Отже, виникає питання: «Чи маємо ми в регіоні Середнього Подніпров'я достатню кількість місць для організації і проведення біля води короткострокового відпочинку місцевого населення?»

Таким чином, **мета даної роботи** полягає в аналізі забезпеченості населення регіону Середнього Подніпров'я місцями (базами і комплексами) відпочинку для організації і проведення короткострокового відпочинку біля води.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взагалі дослідженням регіону Середнього Подніпров'я в різні час займалися О.О.Бейдик, В.І.Вишневський, С.П.Романчук, О.Ю.Чабан та багато інших. В останні роки вивчення дослідженням окремих районів регіону Середнього Подніпров'я в ключі рекреаційної географії та туризму займалися В.І.Новикова, В.В.Шулик та ін.

Виклад основного матеріалу. Навесні 2015 року автором було проведено онлайн-анкетування серед жителів великих міст регіону Середнього Подніпров'я. Анкета складалася з 25 запитань, 5 з яких орієнтовані на збір особистих даних про респондентів, а 20 безпосередньо стосувалися їх рекреаційних вподобань. Всі запитання послідовно і логічно були об'єднані в чотири окремі блоки: відомості про респондентів; їх загальні рекреаційні вподобання; питання щодо безпосереднього відпочинку на природі; проблеми і перспективи (на думку респондентів) розвитку водного туризму в Україні.

В результаті опрацювання анкетних даних респондентів встановлено наступні відповідності. 77% опитуваних приваблює активний відпочинок, а 23% віддають перевагу пасивному відпочинку. В зв'язку з цим, зрозумілим є й те, що 59% респондентів найдоцільнішою порою року для відпустки вважають літо, 19% – зиму, 14% – весну та лише 8% вважають, що найбільш вдалою порою року для відпустки є осінь.

Серед запропонованих в анкеті видів відпочинку були культурно-пізнавальний, пляжний відпочинок, відпочинок з наметом біля води, піші прогулянки, курортно-оздоровчий, лижний відпочинок, екстремальний відпочинок, відпочинок з наметом в лісі, сільський зелений туризм. Дані про вподобання респондентів в даному питанні представлено на рисунку 1.

На запитання «Як часто Ви бажаєте відпочивати на природі?» 32% відповіли – раз на два тижні, 27% – раз в місяць, 22% – кожен вихідні, 18% – раз в рік і лише 1% респондентів – не бажає відпочивати на природі взагалі.

На рисунку 2 представлено діаграму, що відображає те, які природні компоненти найбільше привертають увагу рекреантів при виборі місця відпочинку.

Тобто більшість опитуваних вважають водні об'єкти найбільш атрактивними компонентами природного середовища. Хоча лише 18% респондентів вказали, що брали участь у сплавах по річках, і лише 33% зазначили, що в майбутньому хотіли б взяти участь у сплаві. Всі інші респонденти вказали, що полюбляють купально-пляжний відпочинок без використання складних технічних засобів (човни, катамарани, вітрильники тощо).

На запитання «Які емоції у Вас викликає відпочинок біля води?» більшість респондентів обрали наступні варіанти: задоволення, спокій, мрійливість, прилив життєвої енергії.

В ході опитування респонденти зазначили власну думку стосовно основних проблем або перепон на шляху розвитку водного туризму в Україні. Серед них такі:

- недостатня кількість спеціально облаштованих місць для відпочинку;
- висока вартість відвідування вже наявних облаштованих місць відпочинку на берегах Дніпра;
- передання у приватну власність та забудова прибережних територій, що закриває доступ до

привабливих місць відпочинку та перекриває розвиток всієї берегової лінії, як рекреаційної території;

- недостатня увага до туристичних проектів та їх недостатнє фінансування;

- відсутність розумного менеджменту та маркетингу стосовно раціонального природокористування та ландшафтного планування територій;

- відсутність чіткого алгоритму дій, спрямованих на розвиток і підтримку цього виду туризму в Україні тощо.

Таким чином, опираючись на попереднє дослідження, в даній роботі здійснено спробу зіставити показники розміщення населення в регіоні Середнього Подніпров'я з розміщенням баз і комплексів для організації короткострокового відпочинку саме біля води. На основі цього можна буде говорити про забезпеченість чи незабезпеченість населення окремих районів регіону дослідження облаштованими місцями для організації рекреації безпосередньо біля води.

Спираючись на дані Державної служби статистики України щодо чисельності наявного населення України станом на 1 січня 2013 року, а та-кож на власноруч проведений джерелознавчий аналіз, було отримано картину, представлену на рисунку 3. Джерелознавчий аналіз мав на меті встановлення кількості реально функціонуючих баз і комплексів відпочинку біля води в регіоні дослідження, а також визначення переліку основних рекреаційних занять, які пропонують ці бази і комплекси (таблиця 1).

Як ми бачимо з рис. 3, щільність населення в регіоні підвищується з просуванням від його периферійних районів до центру. Така ситуація склалася історично і пов'язана з проходженням тут великої водної артерії – річки Дніпро. У зв'язку зі зростанням чисельності населення зростають і потреби у кількості місць відпочинку. На рисунку 3 ми спостерігаємо найбільше скупчення населення в районі міст Черкаси та Кременчук, дещо менші показники в районі міст Умань, Бориспіль, Прилуки. Аналізуючи розміщення баз та комплексів відпочинку по території регіону дослідження, можна говорити про відносну забезпеченість ними населення в районі міст Черкаси та Бориспіль. Гірша ситуація в районі Кременчука і зовсім плачевна в районі міст Умань та Прилуки.

Кременчук – це великий індустріальний центр Полтавщини, населення 225 216 осіб (станом на 1 січня 2015 року). Кременчуцька агломерація входить в десятку найбільших агломерацій України з населенням близько півмільйона. Тому три бази відпочинку для такої кількості населення – це дуже мало. Фактично тут ми можемо говорити про дві бази відпочинку, адже база «Маяк» в селищі Кам'яні Потоки не є місцем організації соціального туризму. Вона швидше схожа на єгипетський п'яти зірковий готель, і вартість перебування за добу на цій базі коливається від 500 до 1000 грн.

Перспективним є розгляд ідеї формування

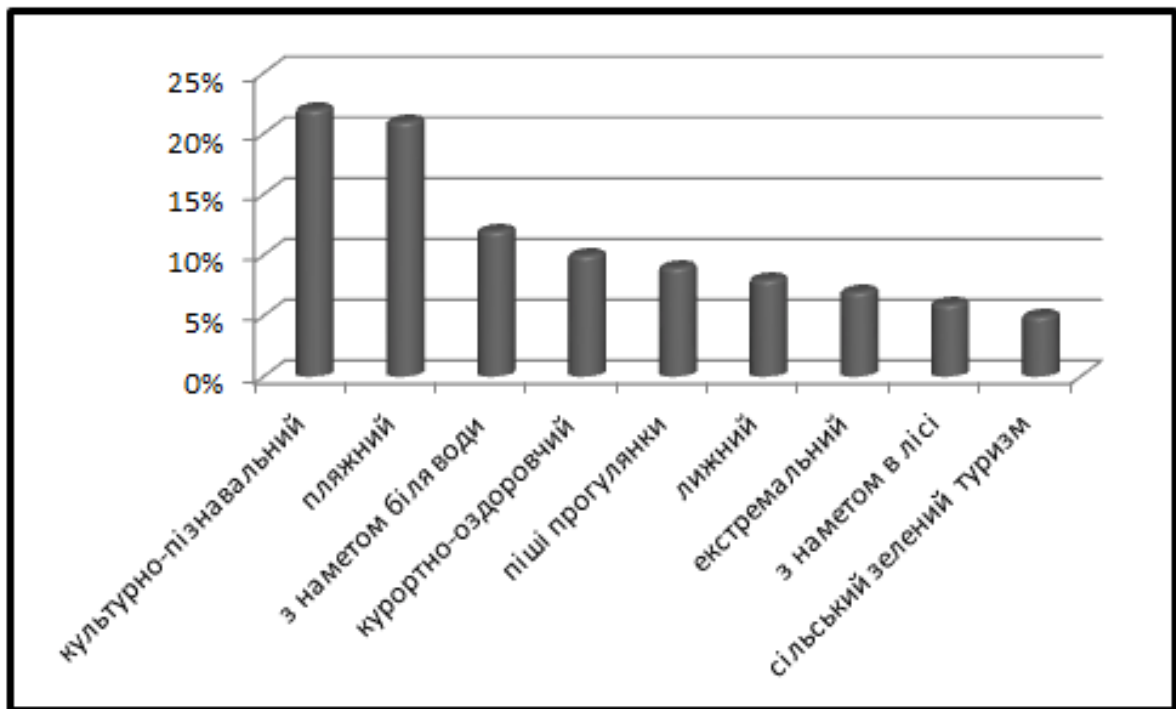

Рис.1. Вподобання населення регіону Середнього Подніпров'я щодо видів відпочинку

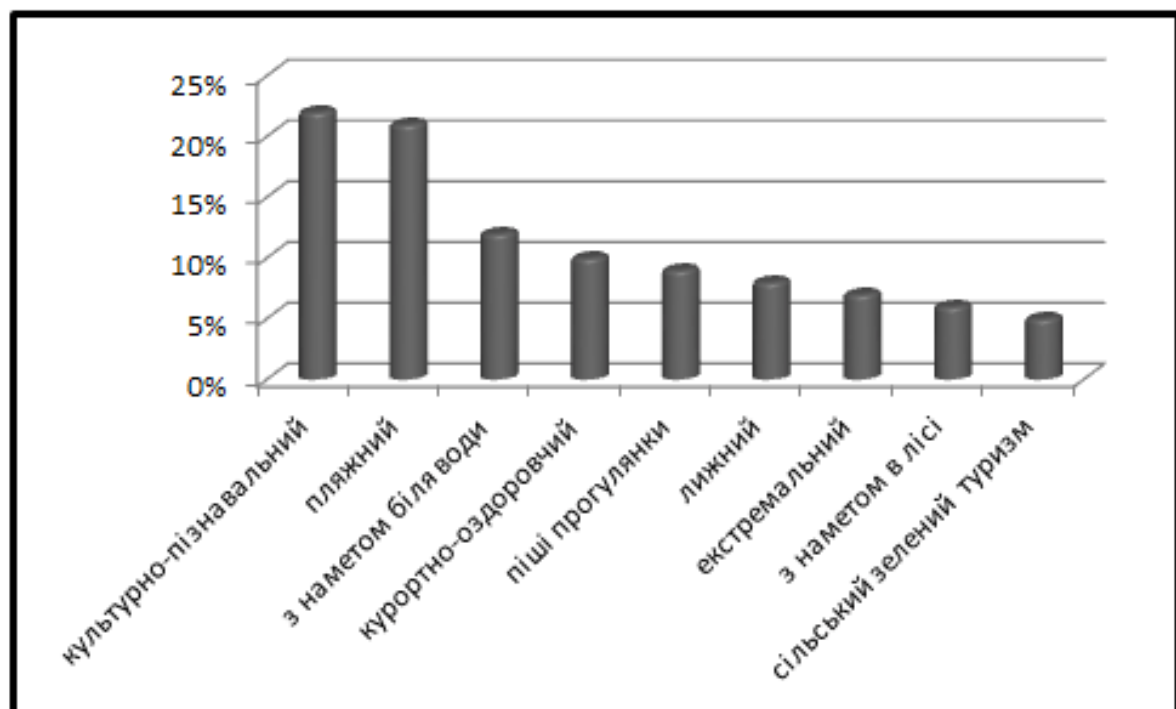

Рис.2. Ієрархія природних компонентів за ступенем атрактивності для рекреантів

Таблиця 1

Функціонуючі бази і комплекси відпочинку біля води в регіоні Середнього Подніпров'я

Назва місця рекреації *	Адреса	Можливі види рекреаційної діяльності	Ціна за ніч, грн
Київська область			
РК «Джерело»	с. Мала Бугаївка, Васильківський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, піші прогулянки, спортивні заняття (тенісні корти, волейбольні майданчики)	400
С «Звенигород»	с. Балико-Щучинка, Кагарлицький р-н.	кінні прогулянки, риболовля, баня, піші екскурсійні прогулянки	350
БВ «Рось»	смт. Рокитне	купально-пляжний відпочинок	400
БВ «Кооператор»	с. Кийлов, Бориспільський р-н	купально-пляжний відпочинок	200
БВ «Джерела»	с. Дибинці, Богуславський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля	150
РК «Чорний куб»	с. Трипілля, Обухівський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, піші екскурсійні прогулянки, катання на човнах	450
БВ «Сонечко»	с. Козин, Обухівський р-н	купально-пляжний відпочинок	250
Центр відпочинку і проведення семінарів	с. Козин, Обухівський р-н	купально-пляжний відпочинок	300
С «Козацька застава»	с. Райківщина, Яготинський р-н	відпочинок в сільській садибі, кінні прогулянки, риболовля, купально-пляжний відпочинок, піші прогулянки, полювання, стрільба по тарілочках	400
РК «Platinum SPA and resort»	с. Козин, Обухівський р-н	SPA, баня, сауна, купально-пляжний відпочинок, більярд, боулінг, теніс	more than 600
БВ «Ювілейний»	с. Дернівка, Баришівський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах	150
БВ «СССР»	с. Козин, Обухівський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах	450
С «Затишок»	с. Лютарі, Богуславський р-н	кінні прогулянки, катання на човнах (моторних та безмоторних), купально-пляжний відпочинок, велосипедні прогулянки, катання на лижах, санках, риболовля, полювання, збирання ягід та грибів, екскурсійні прогулянки	150
БВ «Сонячний бір»	с. Дибинці, Богуславський р-н	риболовля, збирання ягід та грибів, купально-пляжний відпочинок, катання на човнах, сауна	100
БВ «Макіївська Січ»	с. Макіївка, Білоцерківський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, кінні прогулянки, піші екскурсійні прогулянки	250
БВ «Жаба»	с. Трушки, Білоцерківський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, спортивні заняття (спортивні майданчики)	100

Продовження Таблиці 1.

Назва місця рекреації *	Адреса	Можливі види рекреаційної діяльності	Ціна за ніч, грн
Київська область			
ОК «Роставиця»	с. Матюші, Білоцерківський р-н	риболовля, кінні прогулянки, катання на човнах (моторних та безмоторних), катання на водних мотоциклах, полювання, стрільба з арбалета, міні-гольф, тенісні корти, купально-пляжний відпочинок, сауна	250-500
БВ «Поплавок»	с. Верем'я, Обухівський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, спортивні заняття (спортивні майданчики)	400
РК «Візит»	с. Козин, Обухівський р-н с.	купально-пляжний відпочинок	150
РК «Колиба»	Трипілля, Обухівський р-н	купально-пляжний відпочинок, піші екскурсійні прогулянки	300
РК «Вовкове болото»	с. Паришків, Баришівський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах	150
ОК «Баришівський»	с. Баришівка, Баришівський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах	200
С «Радосинь»	с. Москаленки, Богуславський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах, полювання, катання на катамаранах, кінні прогулянки	150
С «Калиновий кущ»	с. Дмитренки, Богуславський р-н	купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів	180
С «Розрада»	с. Мисайлівка, Богуславський р-н	купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів	150
С «Зелений гай»	с. Дибинці, Богуславський р-н	купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів	100
С «Батьківська хата»	с. Мисайлівка, Богуславський р-н	купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів	175
С «Надросья»	с. Мисайлівка, Богуславський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах, полювання, збирання ягід та грибів	150
С «Синиця»	с. Синиця, Богуславський р-н	купально-пляжний відпочинок, спортивні заняття (спортивні майданчики)	800
Черкаська область			
РК «Дельта Росі»	с. Хрещатик, Канівський р-н	риболовля, баня, водні лижі, екскурсії на катері, дайвінг, купально-пляжний відпочинок, катання на човнах (моторних та безмоторних), збирання грибів та ягід	350
БВ «Виграїв»	с. Виграїв, Корсунь-Шевченківський р-н	риболовля, полювання, купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів, велосипедні прогулянки, катання на човнах (моторних та безмоторних), катання на «банані»	300

Продовження Таблиці 1

Назва місця рекреації *	Адреса	Можливі види рекреаційної діяльності	Ціна за ніч, грн
Черкаська область			
БВ «Дніпровська затока»	с. Коробівка, Золотоніський р-н	риболовля, полювання, купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів, велосипедні прогулянки, катання на човнах (моторних та безмоторних), катання на «банані»	550
БВ «Багин»	с. Лозівок, Черкаський р-н	риболовля, полювання, купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів	300
БВ «Феофанія»	м. Корсунь-Шевченківський	риболовля, купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів, велосипедні прогулянки	210
БВ «Старе озеро»	с. Сокирна, Черкаський р-н	риболовля, полювання, купально-пляжний відпочинок, дайвінг	250
БВ «Капітан Морган»	с. Сокирна, Черкаський р-н	риболовля, полювання, купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів, велосипедні прогулянки, катання на човнах (моторних та безмоторних), дайвінг, водні атракціони, катання на квадро циклах, прогулянки на яхті, кінні прогулянки, пейнтбол	250
С «Дніпровська»	с. Мошни, Черкаський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів	300
БВ «Автомобіліст»	с. Прохорівка, Канівський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів, велосипедні прогулянки	700-1000
БВ «Кедина Гора»	с. Кедина Гора, Золотоніський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, збирання ягід та грибів, полювання	350
БВ «Ковчег»	с. Сокирна, Черкаський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, полювання	300
РК «Княжа гора»	м. Канів	риболовля, купально-пляжний відпочинок, катання на човнах (моторних та безмоторних), піші екскурсійні прогулянки	450-800
БВ «Коробівка»	с. Коробівка, Золотоніський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, катання на човнах	200
БВ «Здоров'я»	с. Прохорівка, Канівський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, катання на човнах	100
БВ «Комсомольська»	с. Прохорівка, Канівський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок	75
ОК «Придніпровський»	с. Чапаївка, Золотоніський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, спортивні заняття (спортивні майданчики)	150

Продовження Таблиці 1

Назва місця рекреації *	Адреса	Можливі види рекреаційної діяльності	Ціна за ніч, грн
Черкаська область			
БВ «Рось»	с. Хлерівка, Корсунь-Шевченківський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах, катання на катамаранах, сауна, спортивні заняття (тенісні корти, волейбольні майданчики)	175
БВ «Квазар Рось»	с. Хлерівка, Корсунь-Шевченківський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, катання на човнах	150
БВ «Дубки»	с. Хлерівка, Корсунь-Шевченківський р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок, катання на човнах	150
БВ «Щедра долина»	с. Піщане, Золотоніський р-н	риболовля, екскурсії (страуси на ферма), купально-пляжний відпочинок, спортивні заняття (спортивні майданчики), катання на квадроциклах	350
Полтавська область			
БВ «Берег»	с. Світлогірське, Кобеляцький р-н	риболовля, кінні і велосипедні прогулянки, катання на човнах (моторних та безмоторних), катання на катамаранах, «банані», купально-пляжний відпочинок	650
РК «Тополя»	с. Келеберда, Кременчуцький р-н	риболовля, кінні прогулянки, катання на човнах, полювання, купально-пляжний відпочинок	60-100
БВ «Сонячна»	с. Липове, Глобинський р-н	риболовля, катання на човнах, полювання, купально-пляжний відпочинок, катання на водних велосипедах, збирання грибів та ягід	50-100
БВ «Псел»	с. Крамаренки, Кременчуцький р-н	риболовля, купально-пляжний відпочинок	50-100
БВ «Маяк»	с. Кам'яні Потоки, Кременчуцький р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах, катання на катамаранах, спортивні заняття (тенісні корти, волейбольні майданчики), велосипедні прогулянки	500-1000
БВ «Біляки»	с. Біляки, Семенівський р-н	купально-пляжний відпочинок, риболовля, катання на човнах,	100-150

***Примітка:**

РК – рекреаційний комплекс; БВ – база відпочинку; С – садиба; ОК – оздоровчий комплекс

нових додаткових територій відпочинку біля води або в районі Кременчуцьких плавнів, або в районі поселення Градизьк. Саме в Градизьку на березі Дніпра знаходиться г. Пивиха – найвища точка Лівобережної України.

Біля міста Умань протікає річка Уманка, яка, на жаль, наразі розбита на численні ставки. Єдиним популярним місцем відпочинку для жителів міста є дендрологічний парк «Софіївка». Тому цікавою є ідея створення бази відпочинку біля селища Буки, яке розташоване за 50км від Умані. Воно славиться своїм

природним дивом – Буцьким каньйоном на річці Гірський Тікич.

Проблеми із місцями відпочинку на природі, а конкретно біля води, є не лише у жителів великих міст. Наприклад, біля міста Гребінки Полтавської області є два місця відпочинку на березі швидкоплинної річки Гнила Оржиця, якими користуються як жителі міста, так і навколишніх сіл. Влітку найбільше рекреантів купаються біля сіл Загребелля та Слободо-Петрівка, які знаходяться майже на межі з містом. Відповідно і місця, які облюбували місцеві

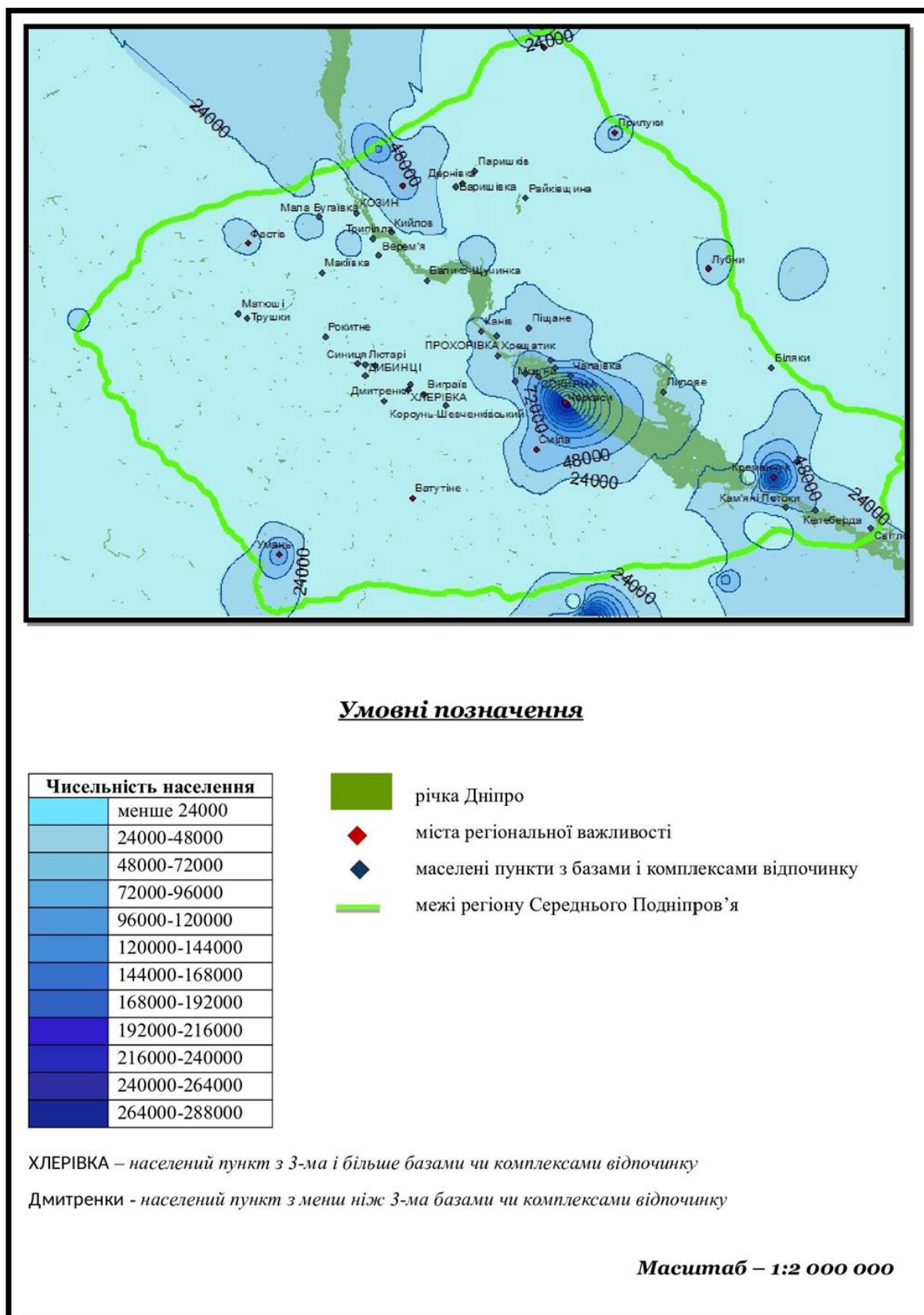

Рис.3. Розселення населення регіону

жителі для пляжу, належать не Гребінці. У Гребінці пляжів немає, адже для організації пляжу потрібна вишка, медпункт, рятувальники, потрібен земснаряд для чистки дна, пісок. Усе це безкінечні дозволи і перевірки контролюючих органів. Тому в таких умовах ніхто пляж реєструвати не збирається.

Створення та функціонування офіційного пляжу вимагає від органів місцевого самоврядування додаткових клопотів, відповідальності та витрат з місцевого бюджету. Водночас, люди потребують створення елементарних умов для відпочинку. На місці купання зі сторони Загребелля немає достатньо сходів до води, немає роздягалень, ящиків для сміття. За спостереженнями представників ЗМІ, багато автовласників використовують річку для миття власних автомобілів. Такі випадки не поодинокі і їх кількість потрібно зменшувати [1].

Варто зазначити, що в ході згаданого на початку цієї роботи анкетування респонденти зазначали власні думки щодо оптимізації розвитку водного туризму в басейні річки Дніпро. Ось основні з них:

- державна підтримка і популяризація водного туризму;

- пошук інвесторів для організації спеціалізованих водно-рекреаційних парків;

- формування молодіжного волонтерського руху з метою привертання уваги до рівня забруднення та організації очищення водойм, прибирання їх берегових смуг;

- демонтаж незаконних забудов та «визволення» незаконно привласнених територій берегових смуг водних об'єктів;

- створення цікавих екскурсійно-розважальних та організація сучасних водних розваг в межах спеціально облаштованих водно-рекреаційних зон відпочинку, а також контроль за доступністю для

середньостатистичного українця цін на відвідування таких місць (соціальний туризм);

- створення стійкого інформаційно-позитивного образу водного туризму на Дніпрі, розробка і запуск реклами за для інформування, інтригування та запрошення до активної участі потенційних рекреантів.

Висновки. Люди мають інтерес до відпочинку на природі, але в той же час цінують свій комфорт, тому бажають, щоб місця для такого відпочинку були чітко сплановані з урахуванням розмірів особистого простору людини, розмежування прибережної території і акваторії на спеціалізовані зони відпочинку, створення мінімальних умов комфорту: вбиральні, сміттєві баки, окремі місця для пікніків та дитячих ігор, окремі місця для купання, риболовлі та водного відпочинку з використанням технічних засобів (водні велосипеди, катамарани, човни, парусники) тощо.

Загалом, стаття покликана всього лише висвітлити проблеми забезпечення пересічних жителів регіону Середнього Подніпров'я місцями організації короткострокового відпочинку біля води. А вже подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку конкретних дій, заходів, проектів по формуванню і облаштуванню місць відпочинку біля води там, де вони необхідні, хоча б в тих проблемних місцях, які прозвучали в цій статті.

Можливо, слід дати більше можливостей приватним підприємцям для створення місць організованого відпочинку на природі. Вони б проявили творчість, запозичили б досвід інших країн, прагнули б задовольнити бажання своїх споживачів. Адже за законами ринкової економіки саме попит породжує пропозицію.

References:

1. Pasičnij O. V Grebinkivs'komu rajoni na Gnili Orzhici vidpočinok повинен бути «ne gnili» [The rest at Hnyla Orzhytsia River in Hrebinka Raion should be not "rotten"]. Access mode :http://www.grebenka.com/news/v_grebinkivskomu_raioni_na_gniliy_orzhici_vidpochinok_povinen_buti_ne_gnilim/2014-04-20-2614. (In Ukrainian).

METHODOLOGICAL FEATURES OF SUBJECTIVE HEALTH ASSESSMENT IN THE RESEARCHING OF QUALITY OF LIFE (ON THE EXAMPLE OF KHERSON REGION)

Roman MOLIKEVYCH

*Kherson State University, Ukraine
stoa13@rambler.ru*

Abstract: The article reveals methodological approaches to the subjective assessment of public health and quality of life. It shows the scheme of stages of survey of respondents in administrative units and discusses the principles of its organization. The author gives the results of the survey of population of Kherson region about public health and quality of life. Then the author gives the scoring of studied phenomena and explains the features of territorial differentiation of individual performance indicators.

Key words: quality of life, public health, subjective evaluation, survey.

UDC: 911.3

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Роман МОЛІКЕВИЧ

*Херсонський державний університет, Україна
stoa13@rambler.ru*

Анотація: У статті розглянуто методичні підходи до суб'єктивної оцінки суспільного здоров'я та якості життя населення. Наведено план-схему етапів проведення опитування респондентів в адміністративних утвореннях та розглянуто принципи його організації. Проаналізовано результати анкетування населення Херсонської області з питань суспільного здоров'я та якості життя. Дано бальну оцінку досліджуваних явищ та пояснено особливості територіальної диференціації проявів окремих оціночних показників.

Ключові слова: якість життя, суспільне здоров'я, суб'єктивна оцінка, анкетування.

УДК: 911.3

Постановка проблеми. Дослідження якості життя крізь призму медико-демографічної ситуації та суспільного здоров'я є одним зі способів не лише її більш реальної оцінки, але й можливості формування прогностичних припущень про подальші зміни. Але, як і будь-яке дослідження, оцінка суспільного здоров'я та якості життя має ряд методичних та методологічних проблем, пов'язаних, в першу чергу, з відбором та верифікацією найсуттєвіших показників.

Однією з таких проблем є рівень достовірності та репрезентативності результатів. Офіційна статистика досить «суха» (поверхнева) і не розкриває повної картини досліджуваних процесів, а також їх взаємозв'язку. Наприклад, для оцінки суспільного здоров'я використовують звичайні показники захворюваності, які якраз повинні показувати рівень нездоров'я населення. Високі показники захворюваності серед населення свідчать про значну дію низки негативних факторів на окремих територіях. Але, варто відмітити, що населення не завжди звертається до закладів охорони здоров'я зі скаргами на недугу. Це передусім пов'язано з низьким рівнем довіри до вітчизняної медичної системи, сумнівами в її якості та досить значними затратами на лікування у лише офіційно «безкоштовних» медичних закладах. Також традиційним для українського сьогодення залишається самолікування та безвідповідальне

ставлення до регулярних медичних обстежень. В такій ситуації виникає дослідницька проблема, коли за наявними статистичними показниками не можливо оцінити реальний рівень здоров'я/нездоров'я населення.

Дещо краща ситуація з оцінкою якості життя населення. Використання офіційних статистичних даних та аналіз результатів досліджень домогосподарств, які щорічно проводяться державними управліннями статистики, дозволяє дослідити більш-менш реальну картину рівня та якості життя населення регіону. Але, знову ж таки, наприклад, не довіряючи органам державної влади, населення не вказує своїх реальних доходів (у сільській місцевості Херсонської області майже кожне домогосподарство має незадекларовані прибутки від реалізації сільськогосподарської продукції), відповідно спотворюється інформація і по витратах населення. Показники безробіття також не будуть досить інформативними, так як більшість населення в сільській місцевості не реєструється як фізична або юридична особа підприємець і здійснює реалізацію власної сільськогосподарської продукції, перебуваючи на обліку Державної служби зайнятості як безробітний. Тому інколи так звані «безробітні» мають вищі статки ніж зайняте населення.

Зважаючи на наведені вище проблеми, для коригування і уточнення результатів дослідження досить часто використовують методи суб'єктивної

оцінки параметрів рівня та якості життя, суспільно-го здоров'я тощо. Найбільш часто застосовують методи опитування та анкетування, які належать до методів польових досліджень у суспільній географії [3, с. 109]. При вдало організованій і репрезентативній вибірці науковець може отримати результати з високим рівнем достовірності.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Суб'єктивний підхід при оцінці суспільного здоров'я та якості життя використовувався у працях А. Кемпбелла, М. Абрамса, Ф. Конверса, В. Роджерса, П. Леви, Л. Андерсона, В. І. Бобкова, І. В. Гукалової, Н. М. Федорової, О. П. Єгоршина, А. К. Зайцева, О. Г. Колбасіна, А. О. Давидова, Т. В. Боярчука.

Метою роботи було розглянути методичні особливості суб'єктивного підходу до оцінки суспільного здоров'я та якості життя населення; дослідити територіальні закономірності суспільного здоров'я та якості життя населення Херсонської області за допомогою методу анкетування; дати інтегральну суспільно-географічну оцінку досліджуваним процесам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єктивні методи оцінок географічних процесів поки не є дуже поширеними в українській суспільній географії. Така тенденція сформована науковою «етикою», що дісталась у спадок від часів СРСР, коли більш обґрунтованим вважалося дослідження на основі показників офіційної державної статистики, що суворо контролювалась. В західній же моделі досліджень суб'єктивні методи використовуються давно і досить успішно. Оскільки суб'єктивні методи мають ряд специфічних рис, то і методику проведення кожного дослідження потрібно прилаштовувати для потреб конкретної ситуації.

Головним завданням опитування, як і в будь-якому іншому дослідженні, є перевірка певної гіпотези. Гіпотеза може стосуватися оцінки певного параметру або перевірки певного взаємозв'язку між змінними. Вибіркове анкетування являється досить добрим наближенням до ідеальної моделі, і являється експериментальним методом дослідження. Для ідеального експерименту характерні такі риси [1, с. 69-70]:

- контроль умов (в нашому випадку проведення анкетування по заздалегідь спланованій вибірці за суспільно-географічними показниками операційно-територіальних одиниць);
- використання експериментальної і контрольної групи, для проведення попередніх пробних оцінок та масштабованого анкетування (зазвичай обираються апостеріорно на етапі аналізу);
- рандомізація, тобто випадковий відбір респондентів у контрольні і експериментальні групи (зазвичай при проведенні анкетування, рандомізація є певним середнім між випадковим вибором, стратифікацією та квотуванням).

Серед основних позитивних рис використання анкетування при суспільно-географічних дослідженнях є: швидкість отримання значного масиву даних, невисока вартість у порівнянні з об'ємом отриманої інформації, використання

стандартних процедур при опитуванні та однорідність отриманих показників.

Нами було розроблено схему методики організації та проведення анкетування для потреб суспільно географічних досліджень, на основі як досвіду географів так і соціологів, у яких метод анкетування є одним з основних інструментів наукового дослідження (рис. 1.) [1; 2; 5; 8; 9].

Темою нашого суспільно-географічного анкетування є «Суспільне здоров'я та якість життя населення Херсонської області». Актуальність даного дослідження полягає в суб'єктивній оцінці показників суспільного здоров'я та якості населення. Основна гіпотеза полягає в тому, що реальна ситуація якості життя населення та суспільного здоров'я не відповідає показникам, що обчислені за допомогою офіційної статистики.

За відповідною темою було розроблено анкету, при складанні якої були використані різні варіанти анкет для дослідження якості життя та здоров'я населення (наприклад: короткий опитувальник ВОЗ для оцінки якості життя (WHOQOL-BREF) та анкета оцінки якості життя SF-36). Анкета складається з 16 питань і являється анонімною. Перші три питання спрямовані на оцінку відповідності респондента рамкам вибірки (місце проживання, стать, вік). До кожного наступного питання пропонувалося 5 варіантів відповіді з оціночними балами від 0 до 4. В 9-му питанні респонденту пропонувалося обрати довільну кількість варіантів, які задовольняють наведене питання.

Система оцінювання відповідей векторна. Всі питання, окрім дев'ятого, мають 5 варіантів відповіді. Тобто, наприклад, восьме питання «Наскільки ви задоволені власним рівнем життя?» має наступні відповіді з відповідними оцінками: 0 – зовсім не задоволений(-на); 1 – не дуже задоволений(-на); 2 – можу миритися; 3 – загалом задоволений (-на); 4 – дуже задоволений (-на). За такої системи оцінки, чим вище рівень задоволеності рівнем життя, тим вище оціночний бал – це бальна шкала прямого оцінювання. Мінімальна оцінка 0 була обрана для того, щоб підкреслити саме негативні тенденції у відповідях респондентів.

Всі питання включені в анкету з урахуванням особливостей заповнення анкети середньостатистичною особою. Тому, наприклад, відомості щодо прибутків сім'ї респонденти вказують лише в останньому питанні, і питання поставлено у формі, яка не викликає занепокоєння у респондента. З метою адаптації анкети до розуміння середньостатистичною особою було проведено попереднє анкетування серед різних соціальних груп. Особливо були додатково скориговані варіанти відповідей на питання щодо причин, що впливають на погіршення здоров'я.

Операційно-територіальними одиницями (ОТО) при проведенні анкетування було обрано райони Херсонської області та міськради Херсона та Нової Каховки. Відповідно, для кожної ОТО було розраховано вибірку на основі показників статевовікової структури населення та співвідношення міського та

сільського населення. Така вибірка дозволила найбільш диференційовано та повно оцінити досліджувані показники. Заплановано було опитати номінально 2300 осіб, по 100 осіб в кожному районі, 100 осіб в Новій Каховці та 400 осіб в Херсоні. Після здійснення анкетування та проведення «ремонту» вибірки, загальна кількість опитаних становила 2082 особи, від 70 до 100 опитаних осіб по районах, 100 осіб в Новій Каховці (міськрада) та 310 осіб в Херсоні (міськрада). Невідповідність номінального розрахунку вибірки та реальних результатів пов'язані з проблемою пошуку надійних інтерв'юєрів у віддалених районах області. При виборі оптимальної кількості респондентів ми керувалися класичною моделлю Геллапа [7, с. 370-371], де експериментально

встановлено залежність між об'ємом вибірки і точністю репрезентативності результатів. Для оптимальної точності результатів при дослідженні великих груп методом випадкової вибірки, рекомендована кількість респондентів складає 600 осіб, що покажуть результат з точністю до $\pm 5\%$. Враховуючи, що необхідно було провести опитування у 20 ОТО, то потрібна кількість респондентів складала б 12000 осіб, що становить приблизно 1% від загальної кількості населення області. Зрозуміло, що такий об'єм є нереальним у виконанні. Але, за умови квотної вибірки, менша кількість респондентів може показати такі ж результати. Тому нами було обрано мінімальний рекомендований об'єм вибірки за моделлю Геллапа, що становить 100 осіб із точністю

Рис.1. Етапи проведення анкетування «Суспільне здоров'я та якість життя населення Херсонської області».

результатів $\pm 11\%$ при випадковій вибірці. Знову ж таки, враховуючи те, що наша вибірка нормована по статевіковим квотам та поділу населення на сільське і міське, то точність дослідження зростає у два рази і становити ті ж 5% , що вже задовольняють умови репрезентативності результатів. Враховуючи що загальна кількість респондентів по Херсонській області становить більше двох тисяч, то репрезентативність загальних результатів буде максимальною навіть за умови випадкової вибірки. Відповідно до слів Дж. Геллапа: «Ошибки в социологических исследованиях возникают не потому, что было опрошено мало людей, а потому, что были опрошены не те люди» [8, с. 56], правильно підібрана вибірка являється головною передумовою добротного опитування.

В якості інтерв'юерів виступали студенти Херсонського державного університету, які були попередньо проінструктовані. Відбір кандидатів у інтерв'юери здійснювався на основі місця проживання студентів, тобто відповідно до районів, міст, селищ міського типу та сіл, звідки вони родом. Для проведення анкетування в кожному районі було обрано по 3-6 студентів, які родом з відповідних населених пунктів, що задовольняли умови вибірки. Кожному інтерв'юеру було видано пакет анкет у кількості від 12 до 35 (в залежності від кількості наявних інтерв'юерів у даному районі та особливостей вибірки), укомплектованих відповідно до статевікової структури населення ОТО. Як показала практика, населення досить вороже ставиться до незнайомих осіб, які пропонують пройти анкетування. Тому звернення до осіб, які проживають безпосередньо у даному населеному

пункті і можуть (враховуючи невелику кількість анкет у пакеті) опитати всіх необхідних респондентів навіть серед своїх родичів та знайомих, дозволило оптимізувати та пришвидшити процес анкетування. В загальному анкетування було проведено за січень місяць 2015 року, коли студенти-інтерв'юери перебували на канікулах. На рис.2. відображена картосхема територіального охоплення населених пунктів, де було проведено анкетування.

За результатами опрацювання анкет була створена база даних результатів дослідження та вираховано середні бали відповідей на кожне питання. За результатами середніх балів було здійснено групування ОТО та проведено наступний аналіз територіальних особливостей суспільного здоров'я та якості життя населення Херсонської області.

За результатами анкетування було отримано досить цікаві результати.

В першому запитанні анкети, респонденту пропонувалося оцінити стан власного здоров'я від 0 до 4 балів (де: 0 – дуже поганий, 1 – поганий, 2 – задовільний, 3 – добрий, 4 – відмінний). По всіх територіальних одиницях було отримано результати в межах «задовільний (2) – добрий (3)». Найнижчі показники оцінки рівня здоров'я показали: Іванівський (2,33 бали), Бериславський (2,36 бали), Нововоронцовський (2,42 бали) райони. Найкращі показники мають Білозерський (2,77 бали) та Каховський (2,79 бали) райони.

На рис.3 представлена картосхема групування адміністративних одиниць Херсонської області за оцінками рівня суспільного здоров'я. Як і було прогнозовано, значного зв'язку між статистичними

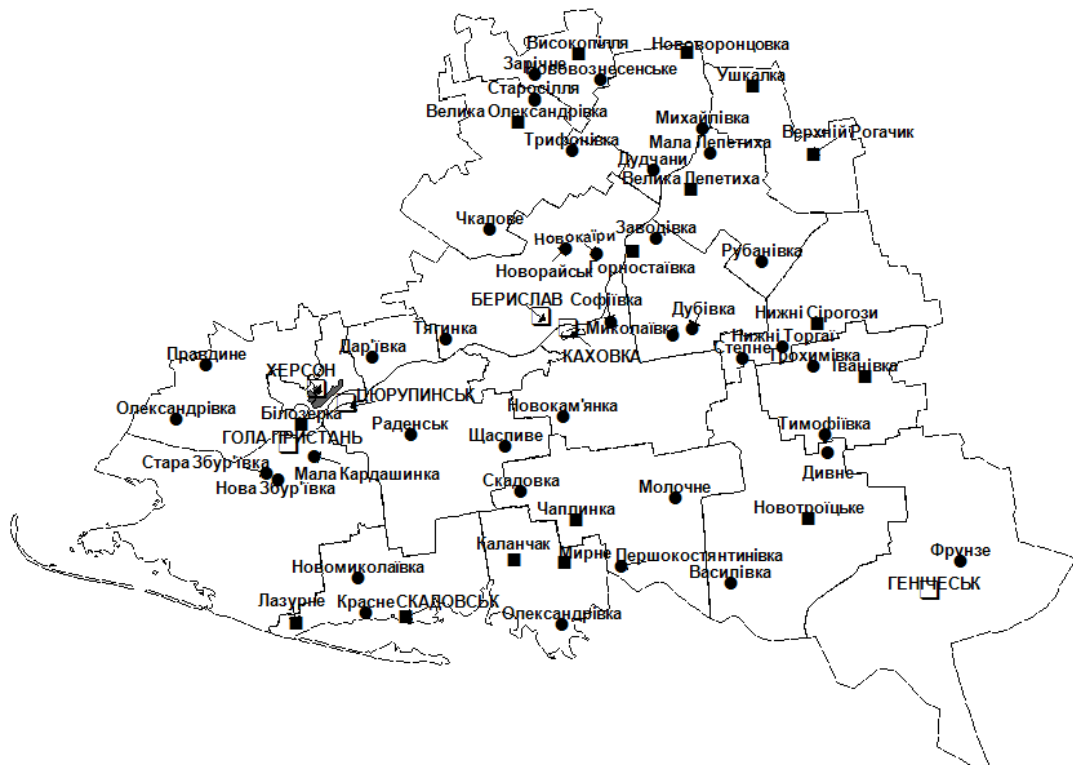

Рис.2. Картосхема територіального охоплення населених пунктів Херсонської області при проведенні анкетування.

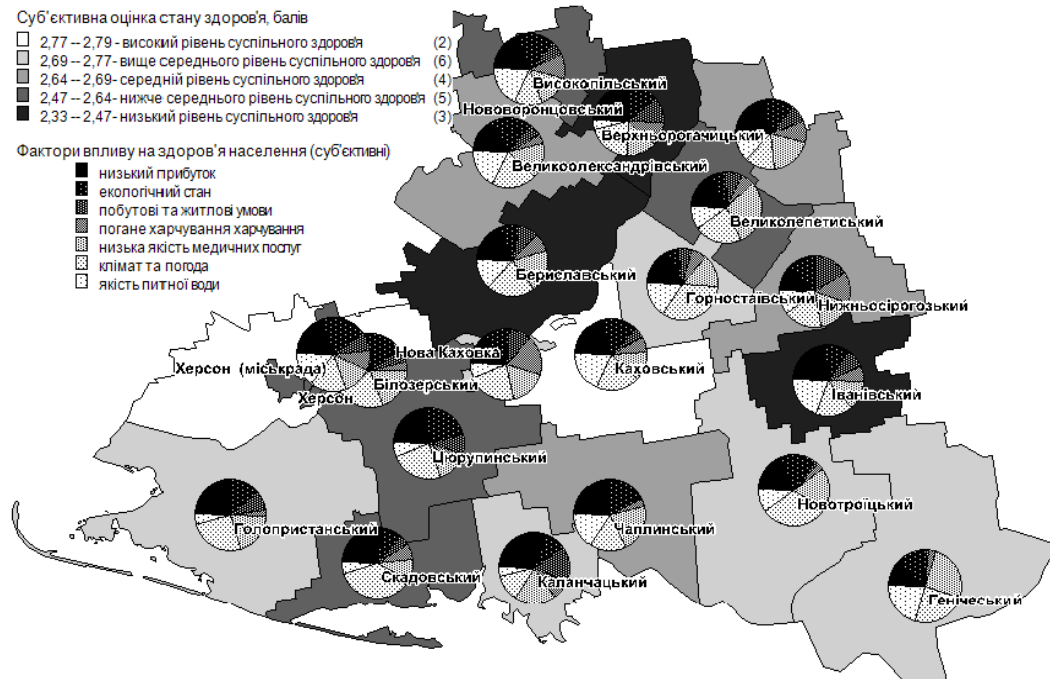

Рис.3. Картосхема результатів суб'єктивної оцінки рівня суспільного здоров'я та факторів впливу на здоров'я населення за результатами анкетування (укладено автором).

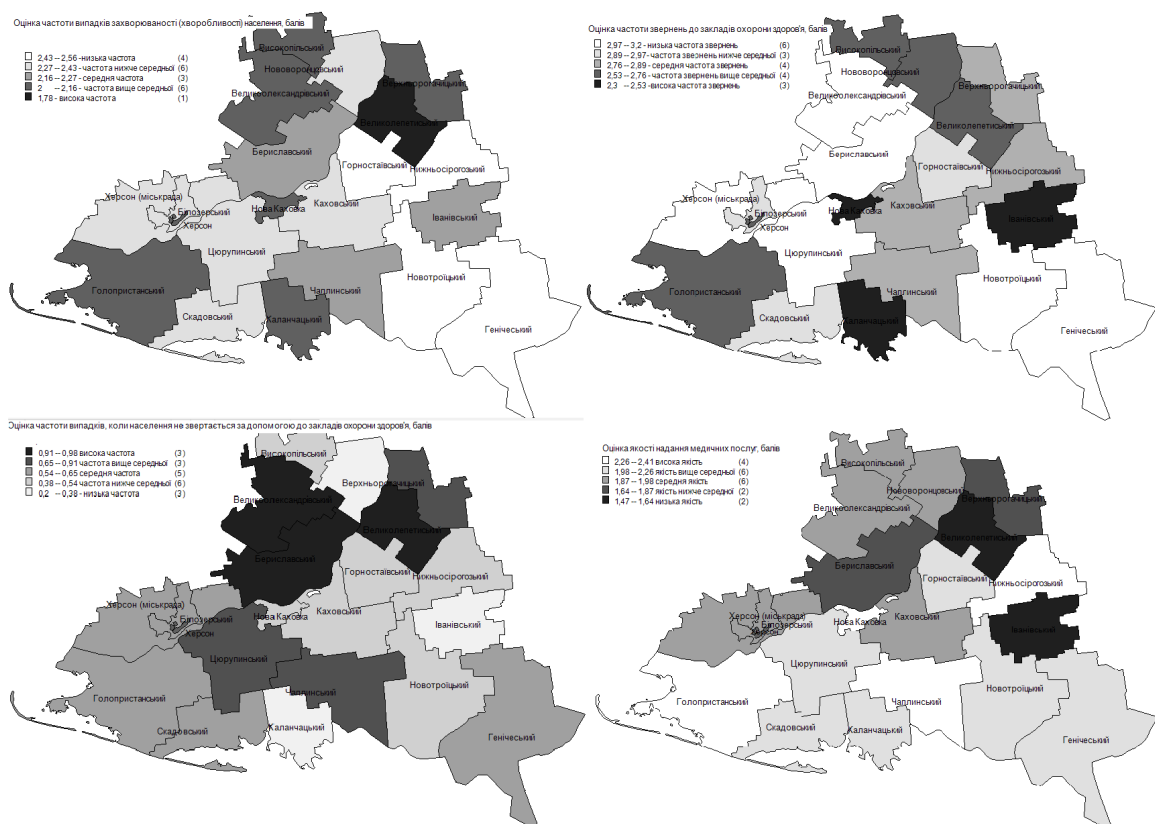

Рис. 4. Картосхеми результатів суб'єктивних оцінок за результатами анкетування населення Херсонської області (укладено автором):

1- частоти захворюваності (хворобливості); 2- частоти звернень до закладів охорони здоров'я; 3- частоти випадків ігнорування населенням необхідності звернення до лікувальних закладів при погіршенні здоров'я; 4- оцінки якості надання медичних послуг населенню.

показниками захворюваності та оцінками суспільного здоров'я не виявлено (коефіцієнт кореляції між показниками склав всього 0,04), тому статистичні показники захворюваності не можна вважати універсальним і єдиним індикатором суспільного здоров'я. Але показником достовірності результатів анкетування є коефіцієнт кореляції між бальною оцінкою здоров'я та кількістю осіб старше 65 років, що становить -0,48, та -0,17 з показниками загальної смертності. Тобто характерним є зворотній зв'язок: чим вища частка населення похилого віку, тим нижчими будуть показники суспільного здоров'я і, відповідно, вищими показники смертності. Отже, нами підтверджено, що стандартна статистика не є інформативною для оцінки суспільного здоров'я.

Також на рис. 3. за допомогою кругових діаграм відображено результати суб'єктивної оцінки ролі різних факторів у регіональних особливостях формування здоров'я. У анкеті респондентам було запропоновано відмітити ті фактори, які на їхню думку впливають на погіршення їхнього здоров'я, або дописати власний варіант відповіді.

За результатами суб'єктивної оцінки головним фактором впливу на погіршення здоров'я є результатуючий ефект низького прибутку (нездатність населення повноцінно забезпечити себе харчуванням, одягом, медикаментами, засобами особистої гігієни та іншим, що є необхідним для нормального підтримання здоров'я). Практично у кожному районі даний фактор оцінений як найбільш вагомий, але у ряді районів він нівельований високими показниками негативного впливу поганої якості питної води (Великоолександрівський та Генічеський райони) та низькою якістю медичних послуг (Великопетирський, Генічеський та Нижньосірогозький райони). У Каланчацькому районі фактор низького рівня прибутку було обрано максимальною кількістю - 31,67% респондентів.

Другим за значимістю фактором є вплив погоди та кліматичних умов. У 13-ти адміністративних одиницях погодатакліматвизначені респондентами як один з найголовніших факторів впливу на погіршення здоров'я. Такі показники пояснюються закономірним погіршенням здоров'я при зміні погоди (наприклад, підвищенням частоти простудних захворювань при зниженні температури, загостренням гіпертонічної хвороби при підвищенні температури).

Екологічний фактор, як домінуючий у впливу на здоров'я, було обрано в м. Херсон (20,68%), Цюрупинському районі (22,15%) та Великоолександрівському районі (19,66%). Даний результат також досить просто пояснити: у м. Херсон найвищі показники викидів у атмосферу та утворення відходів, у Цюрупинському районі, аналогічно, одні з найвищих показників викидів у атмосферу (2-ге місце за показником т/км² серед районів області після Білозерського), у Великоолександрівському районі низька якість питної води та найвищий показник утворення відходів (наявність складів пестицидів) серед районів області.

Найвищі показники впливу поганих побутових та житлових умов на здоров'я було отримано у

Каланчацькому (16,29%), Нижньосірогозькому (15,89%) та Нововоронцовському (12,17%) районах. Специфіка даних результатів потребує детального вивчення, оскільки попереднє припущення про їх зв'язок з показниками забезпеченості населення житлом не підтвердились.

Низька якість надання медичних послуг як фактор впливу на погіршення здоров'я було обрано одним з домінуючих у семи районах. Найгірша ситуація склалася у Великопетирському (29,2%) та Генічеському (24,71%) районах. Дана ситуація пояснюється загальною низькою якістю медичних послуг, особливо на селі, де дуже часто навіть відсутні постійні медичні працівники у фельдшерсько-акушерських пунктах.

Погана якість питної води визначена домінуючим фактором впливу на здоров'я у п'яти районах: Генічеський (21,18% респондентів), Іванівський (20,00% респондентів), Високопільський (19,03%), Каховський (18,86%) та Великоолександрівський (17,98%) райони. У даних районах, при санітарно-епідеміологічному обстеженні якості питної води з централізованих, відомчих та сільських джерел водопостачання, виявлено найбільша кількість порушень нормативних вимог, тому одержані результати закономірні.

Наступний показник стосується частоти виникнення захворювань (хворобливості) у населення. Респондентам було запропоновано обрати серед 5 варіантів відповіді від 4 балів – «зовсім не хворів за рік», до 0 – «дуже часто хворів». За результатами опитування найменше хворіли жителі Новотроїцького (2,56 балів), Нижньосірогозького (2,43 бали) та Горностаївського (2,44 бали) районів. Найчастіше хворіли у Великопетирському (1,78 балів), Голопристанському (2,02 бали), Каланчацькому (2,03 бали) районах та м. Нова Каховка (2,00 балів) (рис.4.1.).

Цікаві результати виявлені при кореляційному аналізі між оцінками населення частоти захворюваності та офіційною статистикою загальної захворюваності. Отриманий коефіцієнт склав 0,51, тобто чим нижче суб'єктивна частота захворюваності, тим вища офіційна статистика захворюваності. Дані результати вкотре підтверджують, що офіційна статистика загальної захворюваності показує лише ефективність діяльності закладів охорони здоров'я та ступінь довіри до медичних працівників, а аж ніяк не стан суспільного здоров'я. В районах де медична система розвинута краще і захворювання вчасно виявляються, лікуються і попереджаються реальна картина стійкості населення до захворювань є кращою. Для подальшої перевірки даної гіпотези респондентам було запропоновано оцінити частоту звернень до закладів охорони здоров'я, від «4 балів – зовсім не звертався» до «0 балів – дуже часто звертався». Найменше звертались до лікувальних закладів у Бериславському (3,20 балів), Великоолександрівському (3,03 бали) та Новотроїцькому (3,02 бали) районах, найчастіше – у Каланчацькому (2,30 балів), Іванівському (2,36 балів) районах та м. Новій Каховці (2,38 балів) (рис.4.2.).

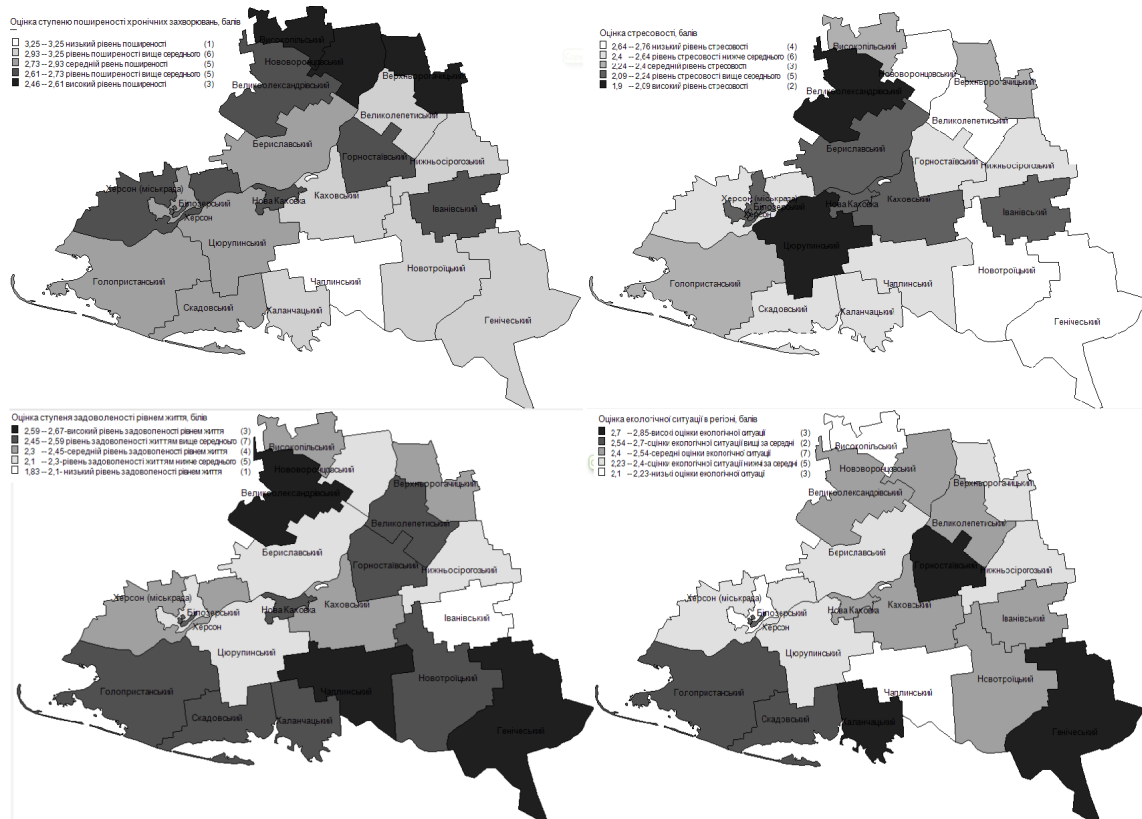

Рис. 5. Картошки результатів суб'єктивних оцінок за результатами анкетування населення Херсонської області (укладено автором): 1- ступеня поширеності хронічних захворювань; 2- оцінка стресовості; 3- ступеня задоволеності рівнем життя; 4- оцінка екологічної ситуації в регіоні.

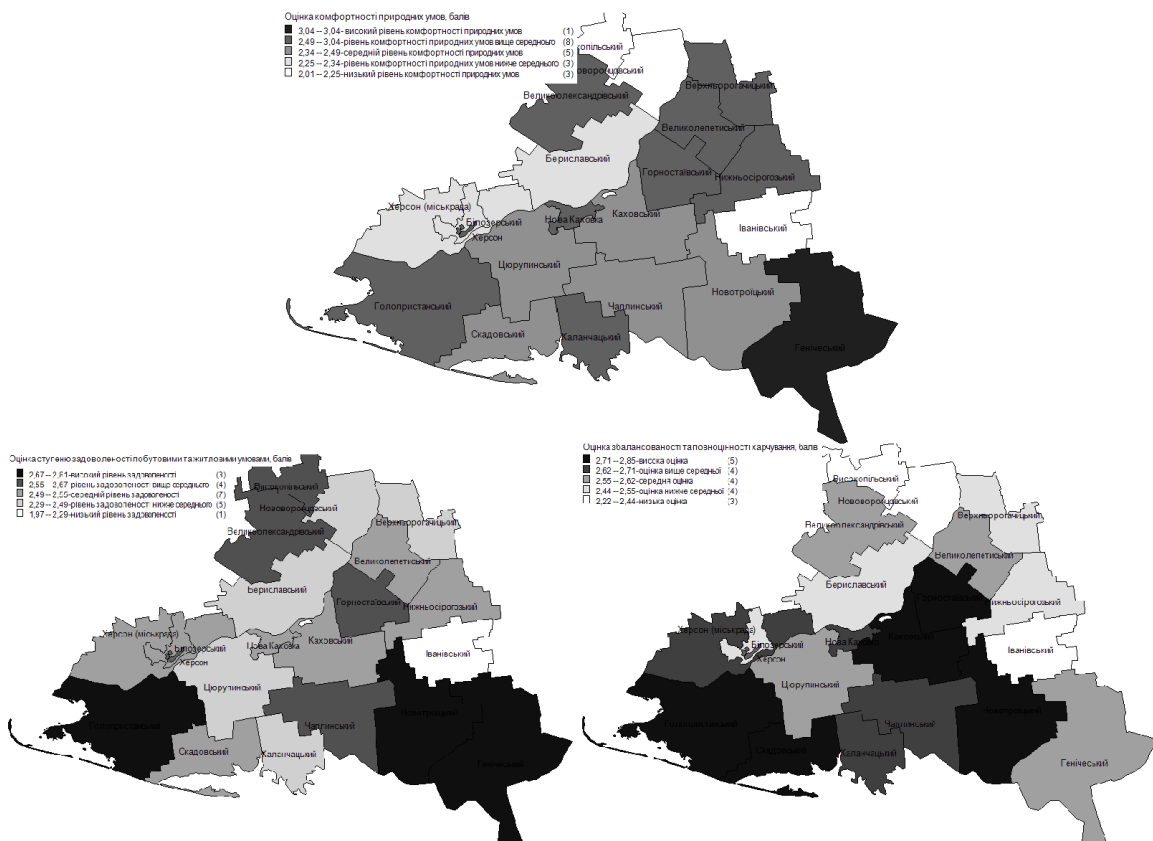

Рис. 6. Картошки результатів суб'єктивних оцінок за результатами анкетування населення Херсонської області (укладено автором): 1- комфортності природних умов; 2- ступеня задоволеності житловими та побутовими умовами; 3- ступеня збалансованості та повноцінності харчування.

За результатами оцінки частоти захворюваності та частоти звернень до лікувальних закладів була вирахована різниця між даними показниками, що показує частоту випадків коли населення переносить захворювання без медичного втручання (простіше кажучи – займається самолікуванням). Найбільша різниця виявлена у Бериславському (0,98 бали), Великоолександрівському (0,94 бали) та Великолепетиському (0,94 бали) районах (рис.4.3.), тобто в тих же районах, де оцінки особистого стану здоров'я населенням були найнижчими. Знову ж таки, ми приходимо до висновку, що рівень розвитку медичної системи та ступінь довіри до медпрацівників є одним з наріжних каменів у формуванні суспільного здоров'я. Погана якість надання медичних послуг призводить до того, що населення вважає необхідним звертатись за допомогою до лікарень лише у крайньому випадку.

Для подальшого підтвердження гіпотези, респондентам було запропоновано оцінити якість надання медичних послуг в їх населеному пункті, від «0 – незадовільна» до «4 – відмінна». Знову ж таки, найнижчі оцінки були одержані в Іванівському (1,47 бали), Великолепетиському (1,54 бали), Бериславському (1,77 бали) та Великолепетиському (1,54 бали) районах (рис.4.4.). Тобто тих же районах де оцінки особистого стану здоров'я населенням були найнижчими. При кореляційному аналізі між показниками суб'єктивної оцінки стану здоров'я та оцінки якості надання медичних послуг коефіцієнт склав 0,55, що знову ж таки підтверджує залежність суспільного здоров'я від рівня розвитку медичної системи.

Додатково було оцінено ступінь поширення хронічних захворювань. Респондентам запропоновано відповісти на питання «Чи маєте Ви хронічні захворювання?», та обрати один з варіантів відповіді серед наступних: «0 – з частими загостреннями», «1 – так, з рідкими загостреннями», «2 – так, але постійно роблю профілактику», «3 – мав, але вилікувався», «4 – не маю». Найменша поширеність хронічних захворювань була виявлена у Чаплинському (3,25 бали), Новотроїцькому (3,06 бали), Каланчацькому (2,98 бали), Генічеському (2,96 бали) районах (рис.5.1.). Всі наведені райони з низькими показниками поширеності хронічних захворювань є приморськими, а як відомо морський клімат є сприятливим для лікування хронічних захворювань, тому результати являються цілком закономірними. Найвищі ж показники частоти прояву хронічних захворювань характерні для Високопільського (2,46 бали), Нововоронцовського (2,53 бали) та Верхньорогачицького (2,55 бали) районів, які є крайніми північними районами області (а відповідно і більш холоднішими і континентальнішими за кліматичними характеристиками). Тобто для даного показника явно виражена залежність з кліматичними характеристиками навіть на такій невеликій території. У деяких районах (наприклад, Іванівському) висока частота хронічних захворювань пов'язана з низькою якістю питної води. В м. Нова Каховка та Білозерському районі причиною високих

показників хронічних захворювань являються значні об'єми викидів в атмосферу.

Як відомо, причиною багатьох захворювань являється висока частота виникнення стресових ситуацій [4]. Респондентам було запропоновано оцінити частоту виникнення у них стресових ситуацій та обрати один з варіантів відповіді: «0 – дуже часто (декілька разів на тиждень, кожен день)», «1 – часто (1-2 рази на тиждень)», «2 – рідко (1-2 рази на місяць)», «3 – дуже рідко (декілька разів на рік)», «4 – практично не виникають». Найбільш стресовими є Цюрупинський (1,90 бали), Великоолександрівський (1,96 бали) райони та м. Херсон (2,09 бали) (рис.5.2.).

При кореляційному аналізі було виявлено слабкі зв'язки між показниками стресовості та розміром середньомісячної заробітної плати (-0,38), щільністю населення (-0,31) та інтегральною багатомірною оцінкою соціально-економічного розвитку (-0,27). Хоча коефіцієнти досить низькі і не можна говорити про достовірність залежності, але факт прояву зворотного зв'язку в усіх наведених коефіцієнтах, дозволяє зробити висновок про наявність певної закономірності, яку можна сформулювати наступним чином: при підвищенні рівня соціально-економічного розвитку збільшується і стресове навантаження на суспільство. В даному випадку підтверджується і теорія залежності суспільного здоров'я від рівня урбанізованості території.

Серед оцінюваних аспектів якості життя населення одним з флагманських питань є оцінка ступеня задоволеності населенням рівнем власного життя. Трійка лідерів з максимальними оцінками сформована Чаплинським (2,67 бали), Генічеським (2,60 бали) та Великоолександрівським (2,69 бали) районами. Райони з найнижчими показниками – Іванівський (1,83 бали), Нововоронцовський (2,10 бали) та Бериславський (2,21 бали) (рис.5.3.). Дані результати не співпадають з оцінкою соціально-економічного розвитку, і свідчать про певні специфічні територіальні риси у судженнях людей про рівень життя. Відсталі в соціально-економічному плані райони представлені як серед лідерів з максимальними оцінками рівня задоволеності так і серед аутсайдерів. Отримані показники вкотре свідчать про неможливість судження про якість життя населення лише за офіційною статистикою.

Наступними вагомим критерієм в оцінці якості життя є ступінь задоволеності населення екологічною ситуацією у регіоні проживання. Дана оцінка дозволяє більшою мірою визначити в яких регіонах є загострені екологічні проблеми, а в яких більш нейтральна ситуація. Найгірша екологічна ситуація за суб'єктивними оцінками склалася у м. Херсоні (2,10 бали), Високопільському (2,14 бали) та Чаплинському (2,17 бали) районах. З рис.5.4., на якому відображена на картосхема оцінок екологічної ситуації, видно що найгірша екологічна ситуація склалася біля м. Херсона та сусідніх районів, оскільки саме в цьому регіоні зосереджена більша частина промислових потужностей області. Низькі оцінки екологічної ситуації на півночі пояснюються наявністю

захоронень великої кількості отрутохімікатів на території Високопільського району, та впливом промислово розвинутою сусідньої Дніпропетровської області.

Не менш інформативним для визначення якості життя (ЯЖ) та розуміння чинників впливу на суспільне здоров'я (СЗ) являється показник комфортності природних умов для проживання населення. Як видно з рис. 6.1. майже вся територія лівобережної Херсонщини має високі оцінки щодо природної комфортності, окрім Іванівського району (2,01 бали), де низькі оцінки зумовлені низькою якістю питної води. Також найнижчі оцінки притаманні майже для всього правобережжя. Дана закономірність пов'язана більшою мірою посиленням континентальності у напрямку на схід, винятком є Великоолександрівській район, де високі оцінки пов'язані з більшою інертністю погодних характеристик у зв'язку з тим що частина району та саме смт. Велика Олександрівка розміщені в пониженні утвореного долиною р. Інгулець.

Наступним значимим показником є ступінь задоволеності населення побутовими та житловими умовами (рис.6.2.). Отримані результати є досить цікавими, оскільки будь-які взаємозалежності з реальними статистичними показниками (як то показники газифікації населених пунктів, наявність централізованого опалення, водопостачання, каналізації і т.д.) не виявлені. Задоволеність житловими та побутовими умовами є суто якісною характеристикою і може досить сильно різнитись навіть у населення з однаковим рівнем доходів, особливо така диференціація проявляється між сільськими та міськими жителями. Для сільського жителя однокімнатна квартира на дев'ятому поверсі асоціюється з камерою у в'язниці, для міського жителя, і великий будинок із значною присадибною ділянкою та господарством може бути як затишним місцем після трудового дня, так і тягарем в плані підтримки цього господарства у достойному вигляді. Тому оцінювати задоволеність житлом та побутовими умовами найкраще за допомогою суб'єктивного підходу. Найвищі показники задоволеності населення показали Генічеський (2,81 бали), Голопристанський (2,68 бали) та Новотроїцький (2,67 бали) райони, найнижчі – Іванівський (1,97 бали), Нововоронцовський (2,29 бали) райони.

Наступний показник – це оцінка збалансованості та повноцінності харчування. Це складний показник для оцінки. Традиційно розраховується скільки продуктів (м'ясо, молоко, яйця, хліб і т. д.) споживає в середньому одна особа або домогосподарство за місяць, звідси робляться висновки про збалансованість та повноцінність харчування. Така оцінка все більше ускладнюється, особливо у містах, де поширені культури закладів швидкого харчування, вегетаріанство і т.д. Тому і тут не зайвим є проведення суб'єктивної оцінки збалансованості харчування. Як видно з картосхеми (рис.6.3.) найвищі оцінки характерні для південної частини області, а найнижчі – для північної. Така ситуація пояснюється наступними закономірностями:

1) у південних районах розміщена розвинута система зрошуваних каналів та домінує овочівництво у валовій продукції сільського господарства. Як правило, достатня кількість овочів у раціоні є показником раціонального харчування;

2) в обласному центрі низькі показники спричиненні поширенням міського способу життя і супроводжуваними його проблемами забрудненості, перевантаженості, нераціональності тощо;

3) північні райони більш депресивні у соціально-економічному плані, тому і купівельна спроможність населенням продуктів харчування нижча.

Найвищі оцінки за збалансованістю та повноцінністю харчування показали Голопристанський (2,85 бали), Скадовський (2,75 бали) райони, які займають 2-ге та 3-тє місця в області по площі зайнятих земель під овоче-баштанними культурами. Найгірші показники у Іванівському (2,22 бали) та Нововоронцовському (2,32 бали) районах.

Останнім і найголовнішим показником у характеристиці ЯЖ є рівень доходів населення, виражений в оцінках купівельної спроможності. Як уже було зазначено, рівень середньої заробітної плати не є досить інформативним при характеристиці доходів і витрат населення. Для оцінки поданих характеристики опитуваним було запропоновано відповісти на питання: «Яке з наступних суджень найбільш точно підходить для Вас (Вашої сім'ї)?», з варіантами відповіді: 1-не вистачає грошей навіть на їжу; 2-на їжу вистачає, але купівля одягу викликає утруднення; 3-доходів вистачає лише на їжу та одяг, покупка речей тривалого використання (телевізор, холодильник, меблі тощо) викликає утруднення; 4-для нас придбання речей тривалого користування не проблема, а от дійсно дорогі речі – машина, дача, складні для придбання; 5- ми можемо собі дозволити придбати все, що хочеться.

Було одержано досить цікаві результати. Так, в цілому по області (рис. 7.) аж 3% населення перебуває на межі бідності, 25% населення можуть собі дозволити лише більш-менш забезпечувати себе їжею. Такий розподіл оцінок свідчить про тотальний низький рівень життя населення області.

В територіальному аспекті найкраща ситуація склалась у м.Нова Каховка (2,44 бали), Нижньосірогозькому (2,44 бали) та Чаплинському (2,35 бали) районах. Високі показники у даних районах досить складно пояснюються, тоді як у наступних лідерів Генічеського району (2,33 бали) – високі прибутки від туристичної галузі; та Голопристанського району (2,25 бали) – високі прибутки від реалізації овоче-баштанних культур. Найгірші показники традиційно показав Іванівський район (1,55 бали). Порівнюючи отримані показники з показниками середньої заробітної плати, вдалось отримати коефіцієнт кореляції лише 0,27, що свідчить про слабкий зв'язок між офіційними даними про заробітки, і отриманими даними за суб'єктивною оцінкою.

Для з'ясування інтегральної суб'єктивної оцінки ЯЖ населення з використанням показників суспільного здоров'я нами було вираховано

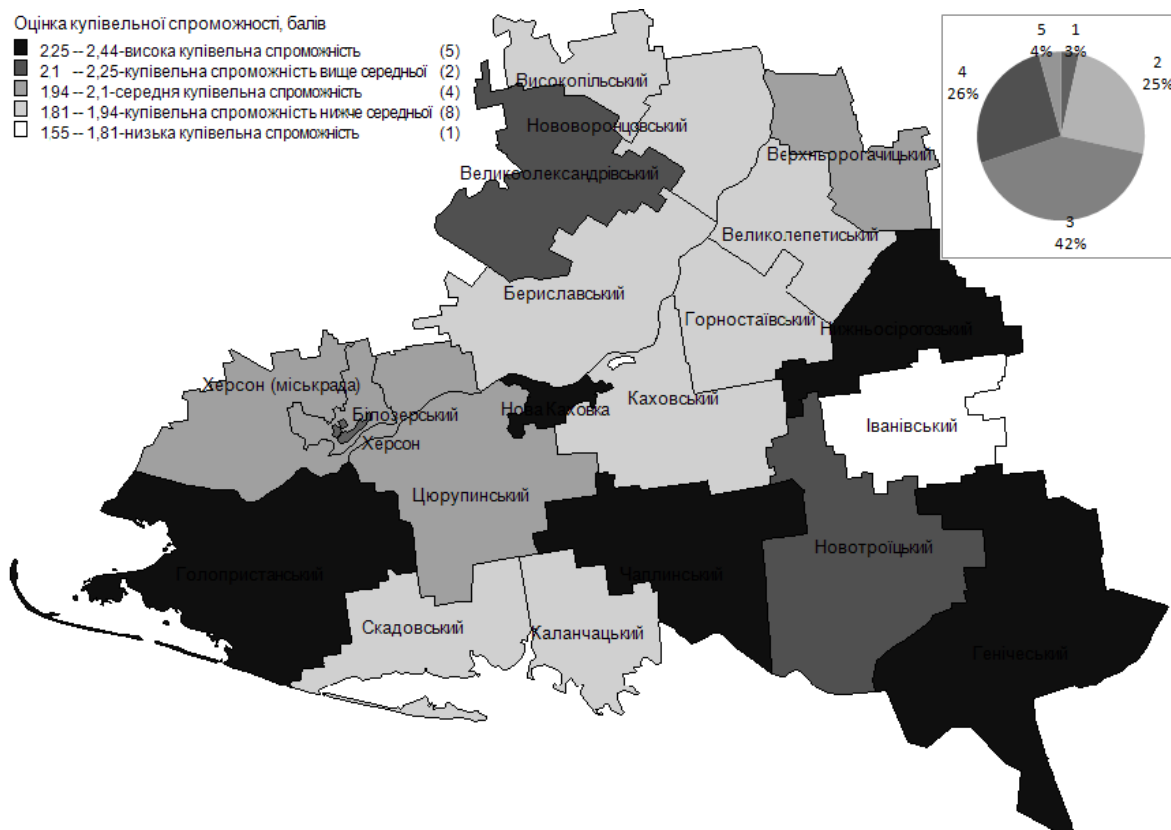

Рис. 7. Картохема результатів суб'єктивної оцінки купівельної спроможності населення Херсонської області (укладено автором)

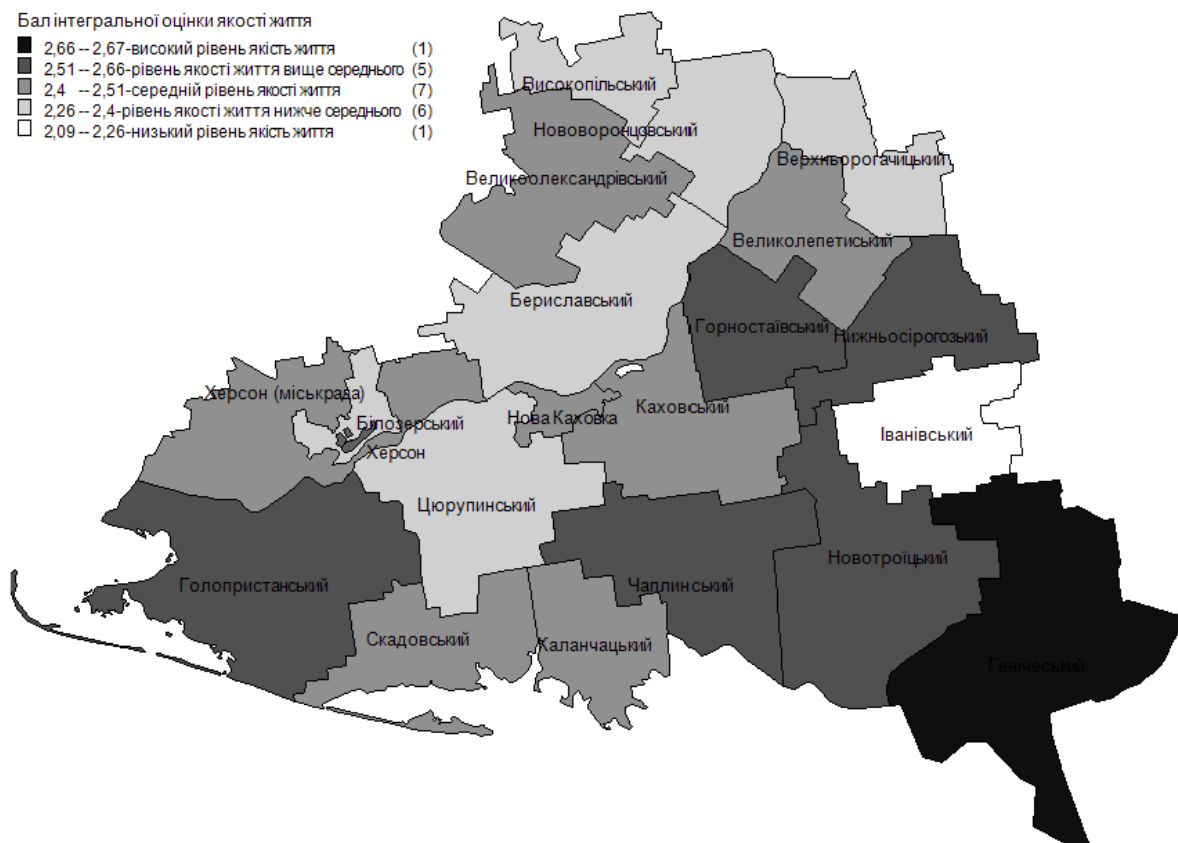

Рис. 8. Картохема результатів інтегральної суб'єктивної оцінки якості життя населення Херсонської області (укладено автором)

середній бал по 12 проаналізованим категоріям. Найвища інтегральна суб'єктивна оцінка ЯЖ населення встановлена в Генічеському (2,67 бали), Новотроїцькому (2,58 бали) та Чаплинському (2,55 бали) районах, які формують південно-східний регіон області. Найнижча – у Іванівського (2,09 бали), Високопільського (2,26 бали) та Нововоронцовського (2,30 бали) районів (рис.8). Показники Іванівського району цілком закономірні, оскільки район входить в десятку аутсайдерів за інтегральним рангом розвитку серед районів Приморського регіону України [6, С.180]. Місто Херсон за оцінками посідає лише 15 місце, що досить добре демонструє проблеми сучасного міста. Оскільки отримані результати досить суперечні, при їх кореляційному аналізі з інтегральною оцінкою соціально-економічного

розвитку районів області отримується коефіцієнт 0,36, що свідчить про потребу зведення показників у вигляд об'єктивно-суб'єктивної оцінки ЯЖ.

Висновки. За результатами анкетування можна зробити висновки, що існує досить значна диференціація показників суспільного здоров'я та якості життя населення за районами Херсонської області. Більшість отриманих результатів досить добре пояснюються суспільно-географічними особливостями розвитку тих чи інших територіальних одиниць регіону. Доведено, що офіційна статистика не дає повної і зрозумілої картини про стан здоров'я та якості життя населення, їх взаємозв'язок. Тому для комплексного дослідження даних процесів потрібно застосовувати інтегральний (суб'єктивно-об'єктивний) підхід.

References:

1. Devâtko I. F. *Metody sociologičeskogo issledovaniâ* [Methods of sociological research] Ekaterinburg, 1998, 208 p. (In Russian).
2. Gomanûk M.A. *Înterv'ûer u masovomu opituvannî. Kišen'kovij navčal'no-metodičnij posibnik* [Intervjuer in a mass survey. Wallet textbook]. Kherson, 2013, 88 p. (In Ukrainian).
3. Isačenko A.G. *Teoriâ i metodologiâ geografičeskoi nauki: Učeb. dlâ stud. vuzov*. [The theory and methodology of geography. Student textbook]. Moscow, 2004, 400 p. (In Russian).
4. Kitaev-Smyk L.A. *Psihologiâ stressa. Psihologičeskaâ antropologiâ stressa* [Psychology of stress. Psychological anthropology of stress]. Moscow, 2009, 943 p. (In Russian).
5. Kulêšova G.O., Klûčko L.V., Segida K.Û., Pankrat'êva V.V. *Suspil'no-geografičnî osoblivosti regional'nih doslidžen'* [Human-geographic peculiarities of regional research]. *Časopis social'no-ekonomičnoi geografii* [Journal of socio-economic geography], 2014. (In Ukrainian).
6. Pilipenko Î.O. *Suspil'no-geografična periferiâ: koncepciâ, parametrizaciâ i delimitaciâ* [Periphery in human geography: concept, parameterization, and delimitation]. Kherson, 2015, 264 p. (In Ukrainian).
7. *Sociologičeskaâ ênciklopediâ v dvuh tomah*. Ed. G.Û. Semigina [Sociological Encyclopedia in 2 parts]. Moscow, 2003, Part I, pp. 370–371. (In Russian).
8. Tavokin E.P. *Osnovy metodiki sociologičeskogo issledovaniâ: Učebnoe posobie* [Basic methods of social research. Textbook]. Moscow, 2009, 239 p. (In Russian).
9. Topčîêv O.G. *Suspil'no-geografičnî doslidžennâ: metodologiâ, metodi, metodiki: Navčal'nij posibnik* [Human-geographical research: methodology, methods, techniques. Textbook]. Odesa, 2005, 632 p. (In Ukrainian).

THE MAIN FEATURES OF URBANIZATION SPATIAL EVOLUTION IN UKRAINE

Natalia OMELCHENKO

*Kherson State University, Ukraine
natali_omelchenko@i.ua*

Abstract: To date, method for analysis of the current socio-economic conditions and development forecasting, approved for the administrative-territorial units, has been used only in predicting the development of the Autonomous Republic of Crimea, administrative regions (oblasts), groups of administrative regions (oblasts), and also for development of planning development schemes of territories. The article proves that this technique may be applied to some other individual parts of the Ukrainian territory, e.g. historical-geographic territories.

The author for the first time applies the method for analysis and development forecasting for the historical-geographical territory of Volhynia. This technique may help provide longtime forecast of the development of historical Volhynia. Also, the article defines the boundaries of the historic Volhynia and its present spatial structure. Administrative districts (raions) have been typed by their level of development, which allowed to identify the existing problems of the regional development and to work out basic ideas for interventions to address them.

Key words: historical-geographical territory, region, forecasting, regional planning, city-planning documentation.

UDC: 911.3

ОСНОВНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ЕВОЛЮЦІЇ УРБАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Наталія ОМЕЛЬЧЕНКО

*Херсонський державний університет, Україна
natali_omelchenko@i.ua*

Анотація: Дана стаття присвячена вивченню розвитку урбанізаційних процесів та їх основних рис на території України. Викладений аналіз регіональних особливостей урбанізації в Україні. У статті показано важливість дослідження урбанізації у соціальному контексті, зважаючи на те, що урбанізація являє собою багатогранний і дуже неоднозначний процес, який, окрім збільшення частки міського населення та інтенсивного формування міст несе із собою трансформацію всієї просторово-структурної організації життя населення, його якісних характеристик, а також зміну умов і способу життя людей.

Ключові слова: урбанізація, місто, міський спосіб життя, псевдоурбанізація.

УДК: 911.3

Вступ. XXI століття характеризується активізацією урбанізаційних процесів та зростанням їх впливу на суспільно-економічний розвиток багатьох країн. Все активніше проявляються специфічні риси цих процесів: якщо раніше урбанізація детермінувалася передусім збільшенням кількості міського населення й територіальним розширенням міст, то сьогодні вона трактується як «історичний процес зростання і підвищення ролі міст у розвитку суспільства, обумовлений об'єктивною необхідністю концентрації та інтеграції матеріального й духовного виробництва, форм і засобів соціального спілкування» [5; 7].

Аналіз попередніх досліджень свідчить про те, що феномен урбанізації цікавив багатьох науковців. В географії на соціальних аспектах розвитку міст акцентували увагу такі науковці як: І. В. Гукалова, Л. Г. Руденко, Г. М. Лаппо, І. Маєргойз, Б. С. Посацький, Ю. В. Медведков, Є. Н. Перчик, Ю. Я. Пивоваров, Г. П. Підгрудний, С. А. Покляцький та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан міського простору України є результатом тривалого і складного розвитку, особливостей процесу урбанізації [3]. Процес урбанізації в Україні довгий

час формувався під впливом різноманітних факторів, серед яких головне місце належить політиці держав, в склад яких входила та чи інша частина території України у відповідний історичний період. Саме під їх впливом було сформовано більшу частину міст в XVIII – XX ст. Згідно з даними Національного атласу України, північна, центральна і північно-східна частина сучасної території країни концентрувала в собі головні міста, які ще з тих часів мали сучасні назви (Київ, Чернігів, Житомир, Вінниця, Глухів, Львів, Луцьк, Перемишль та ін.) [1]. Вже з XIX ст. відбувається активне освоєння південної території сучасної України.

До 1918 р. Україна була аграрною країною і у містах проживало 18 % населення. Інтенсивна урбанізація в країні розпочалася в 1926 – 1939 рр., коли було взято курс на індустріалізацію народного господарства, лише за 13 років чисельність міського населення зросла у 2,4 рази. За 1940 – 1970 рр. чисельність міського населення в Україні зростала вже значно нижчими темпами – за 30 років вона збільшилась у 1,9 разів. З середини 50-х років XX ст. почався новий етап інтенсивного зростання кількості міст і чисельності міського населення в Україні. На кінець XX ст. частка міського населення становила майже 70 % від загальної чисельності

населення. За кількістю великих міст (з населенням понад 100 тис.) наша держава сьогодні посідає одне з провідних місць серед країн світу, таких міст зараз 45 [6].

Урбанізація в Україні, як і в багатьох країнах колишнього СРСР, проходила на хвилі індустріалізації. Саме розвиток промисловості сприяв розширенню економічної бази і зростанню старих великих міст, він забезпечив поліфункціональність більшості з них, водночас посунувши інші види діяльності, які варто було б розвивати. Як результат локалізації промислової функції на території України у другій половині ХХ ст. сформувалися ареали високої концентрації населення і промисловості – потужні міські і господарські агломерації. Моноцентричні агломерації (Київська, Харківська, Одеська, Львівська) утворилися внаслідок розвитку насамперед машинобудування, електротехніки та електроніки, транспорту. Поліцентричні агломерації утворилися внаслідок розвитку гірничодобувної промисловості і металургії (Донецьк-Макіївка, Горлівка-Снакєве, Дніпропетровськ-Дніпродзержинськ тощо). Взагалі у другій половині ХХ ст. просторовий акцент розвитку великих міст знаходився на сході України, що пояснювалось як економічними, так і політико-стратегічними причинами [2]. Все це значним чином вплинуло на специфіку формування міського середовища, структуру зайнятості. І на сьогодні у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій і Луганській областях зосереджено 40% великих міст України. Але протягом особливо другої половини ХХ ст. кількісне зростання міст набагато випереджало якісне, і супроводжувалось масовою та інтенсивною міграцією населення, що не призвело до формування усталеного соціокультурного середовища, а з точки зору містобудівництва – класичних ядер і центрів міст в їх історичній монументальності.

Розглядаючи регіональні особливості урбанізації потрібно відзначити, що багато регіонів України тривалий час «обходили» процеси інтенсивної індустріалізації і урбанізації. Зокрема, Херсонська область, на відміну від індустріальних регіонів Сходу України, досі має більше риси периферійної, більшою мірою аграрної області, ніж урбанізованого регіону. Хоча частка міського населення становить 61% - це середній показник за регіонами, 11 регіонів України мають менші показники питомої ваги міського населення. Але внаслідок вигідного економіко-географічного положення, розвитком транспортних шляхів, поточних змін геостратегічного значення регіону, саме ця область може відчувати значні зрушення у перебігу та якості урбанізаційних процесів.

Починаючи з 1990 р., в Україні спостерігався стрімкий ріст міських поселень і значне їх переважання у людності над сільськими, що продовжується і сьогодні (рис. 1). Наразі урбанізація відбувається на фоні депопуляції населення у комплексі із подоланням кризових процесів в економіці. Підтвердженням сповільнення динаміки

урбанізаційних процесів є негативний приріст чисельності населення по всіх найбільших містах України, окрім м. Києва, зокрема прискорена депопуляція в м. Донецьку та м. Дніпропетровську, які вже втратили статус міст-мільйонників. В той же час, існують міста, які продовжують зростати у своїй людності. Це переважно поселення з більш молодим населенням і ті, де міграційний приток з периферії перекидає природне зменшення населення (Київ, Біла Церква, Кам'янець Подільський, Луцьк, Івано-Франківськ, Хмельницький, Чернівці).

За період незалежності, в Україні відбулися і зміни в структурі розселення – певний перерозподіл у співвідношенні міських поселень різного розміру (рис. 2).

Характер протікання урбанізаційних процесів можна оцінити також за коефіцієнтом інтенсивності урбанізації. Його розрахунок здійснимо за формулою:

$$K = \frac{y_i - y_0}{y_0} 100,$$

де К – коефіцієнт інтенсивності урбанізації у відсотках, y_i – частка міського населення у регіоні у 2014 р., y_0 – частка міського населення у тому ж регіоні у базовому (1991) році.

В Україні ми можемо виділити 4 групи регіонів, які відрізняються за інтенсивністю зростання міського населення. До областей, де частка міського населення зросла найбільш відчутно відносяться Чернігівська, Хмельницька, Київська і Вінницька області. На іншому боці є чотири регіони, які зменшили показники «офіційної» урбанізації – це Дніпропетровська, Херсонська, Закарпатська і АР Крим. В останніх двох регіонах це дуже суттєве падіння частки міських жителів, зумовлене різними причинами (рис.3).

У сучасних умовах урбанізацію розглядають не лише як процес підвищення ролі міських поселень у розвитку суспільства та процес поширення міського способу життя людей і їх діяльності у просторі, але і як складний соціокультурний процес інтенсифікації суспільних взаємодій у міському просторі.

Варто відзначити, що у більшості постсоціалістичних країн і країн, що розвиваються, у містах часто проживає значно більше населення, ніж вони у змозі «витри-мати» - тут також наявний надмірний приплив населення до міст, але розвиток міст за цих умов супроводжується зростанням неасимільованих у міське середовище і міський соціум жителів і збільшенням розриву між кількістю міського населення і його реальним включенням у міський спосіб життя (за характером зайнятості, рівнем освіти, культури, побутовими умовами тощо). Зростання населення у містах, значно випереджаючи попит на робочу силу у сучасних галузях, супроводжується не тільки абсолютним, але часом і відносним розширенням тих верств, які не беруть участь ні в сучасному виробництві, ні в сучасному споживанні і залишаються, по суті, на узбіччі міського життя. Багато міст в Україні є дуже молодими, їх шалене зростання за радянських часів

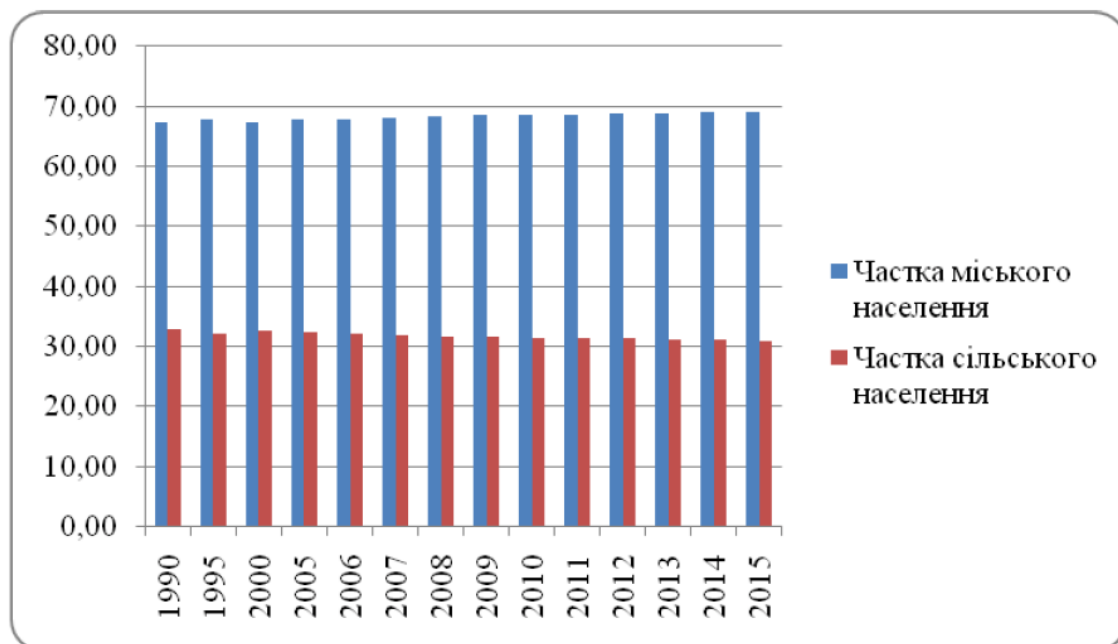

Рис. 1. Динаміка міського та сільського населення України в період 1990-2015 рр. у %

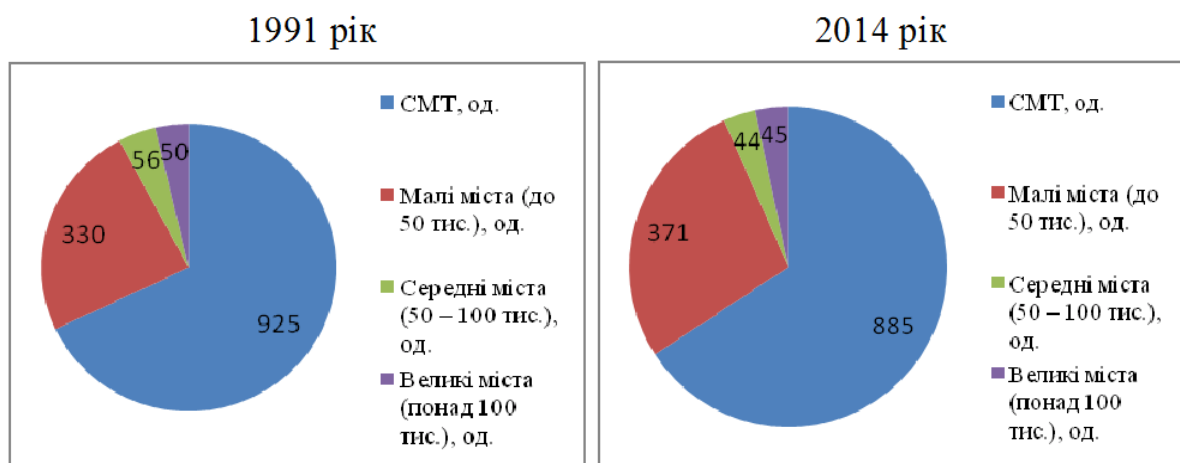

Рис. 2. Структура міських поселень України у 1991 та 2014 рр. [6]

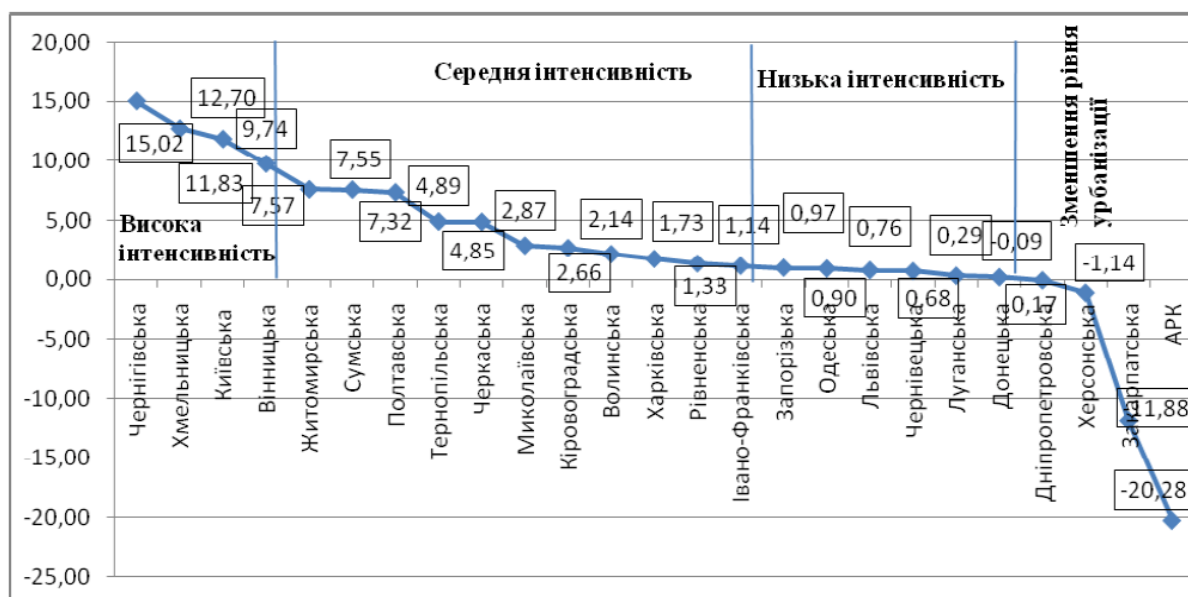

Рис. 3. Диференціація регіонів України за інтенсивністю урбанізації за 1991 – 2014 рр.

було викликано надмірною концентрацією ресурсів держави, у т.ч. людських, на не завжди економічно виправданих великих будівлях соціалізму і справжнє міське середовище, сучасна «міська» економіка у таких містах продовжує формуватися. Наслідки такої, у багатьох випадках «моноіндустріальної», урбанізації у ринкових умовах несуть великі соціальні загрози: це і зростання безробіття, і поява неорганізованого сектора з масою дрібних підприємств у сфері виробництва та обслуговування, зокрема у торгівлі. Міське господарство, комунальні служби, транспортна інфраструктура не завжди справляються із зростаючими потребами [3]. Це ознаки так званої радянської «псевдоурбанізації», відмінної від псевдоурбанізації країн, що розвиваються, де вона зумовлена «виштовхуванням» населення з сільських районів через відносно їх аграрне перенаселення. Для України, як і для сусідніх пострадянських країн, псевдоурбанізаційні ознаки виявляються на рівні неформованості міського (у першу чергу культурного і обслуговуючого великий простір) середовища, відсутності міського менталітету населення, нездатності міст забезпечити прибуваюче сюди

(наразі через кращі умови для працевлаштування) населення всією необхідною інфраструктурою.

Висновки. Таким чином, особливістю процесу урбанізації в Україні є значний розрив між її кількісними та якісними параметрами. У розвинених країнах урбанізація зумовлюється не лише переселенням у міста основної маси населення, його концентрацією у великих містах тощо (кількісний аспект), а й поширенням та ствердженням міського способу життя як невід'ємного феномену сучасної цивілізації (якісний аспект урбаністичної еволюції). В Україні ще не завершено процес адаптації сільських жителів до міського способу життя, оволодіння ними відповідною системою цінностей, норм поведінки тощо. Незавершений характер урбанізації визначається також і тим, що значна частина міського населення за характером зайнятості, рівнем обслуговування, різноманітністю дозвілля тощо не повністю опанувала міський спосіб життя. Отже, важливість вивчення якісних аспектів урбанізації, відмін в її рисах у різних регіонах України набуває особливої актуальності.

References:

1. *Nacional'nij Atlas Ukraïni* [National Atlas of Ukraine]. Kyiv, SSIE "Kartographia", 2007, 440 p. (In Ukrainian).
2. Posac'kij B. S. *Osnovi urbanistiki. Častina I. Urbanizaciâ ta teritorial'ne rozplanuvannâ: Navčal'nij posibnik* [Fundamentals of urban studies and planning. Part I. Urbanization and spatial planning. Textbook]. Second revised edition. Lviv, 2002, 120 p. (In Ukrainian).
3. Rudenko L. G., Savčuk I. G. *Ukraina: izmeneniâ gorodskogo prostranstva* [Ukraine: changes of urban space]. *Ukraïns'kij geografičnij žurnal* [Ukrainian Geographical Journal], 2013, Vol. 2, p. 48. (In Russian).
4. Salij I. M. *Urbanizaciâ v Ukraïni: social'nij ta upravlins'kij aspekti* [Urbanization in Ukraine social and managerial aspects]. Kyiv, 2005, 302 p. (In Ukrainian).
5. *Sociologîâ: korotkij enciklopedičnij slovník* [Sociology: brief encyclopedic dictionary]. General edition: V. I. Volovič. Kyiv, 1998, p. 649. (In Ukrainian).
6. *Statističnij zbîrnik «Ukraïna u cifrah 2014»* [Statistical bulletin "Ukraine in figures, 2014"]. Ed.: I. M. Žuk. Kyiv, State Statistics Service of Ukraine, 2015, p. 165. (In Ukrainian).
7. *Teritorial'nij rozvitok ta regional'na politika v Ukraïni* [Territorial development and regional policy in Ukraine]. Scientific editor: V. S. Kravčiv. Lviv, M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine, 2015, 246 p. (In Ukrainian).

THE METHOD FOR ANALYSIS OF THE USE AND DEVELOPMENT FORECASTING OF HISTORICAL VOLHYNIA TERRITORIES

Pavlo OSTAPENKO

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
ostapenkopavlo@gmail.com*

Abstract: To date, method for analysis of the current socio-economic conditions and development forecasting, approved for the administrative-territorial units, has been used only in predicting the development of the Autonomous Republic of Crimea, administrative regions (oblasts), groups of administrative regions (oblasts), and also for development of planning development schemes of territories. The article proves that this technique may be applied to some other individual parts of the Ukrainian territory, e.g. historical-geographic territories.

The author for the first time applies the method for analysis and development forecasting for the historical-geographical territory of Volhynia. This technique may help provide longtime forecast of the development of historical Volhynia. Also, the article defines the boundaries of the historic Volhynia and its present spatial structure. Administrative districts (raions) have been typed by their level of development, which allowed to identify the existing problems of the regional development and to work out basic ideas for interventions to address them.

Key words: historical-geographical territory, region, forecasting, regional planning, city-planning documentation.

UDC: 911.3

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ СТАНУ ВИКОРИСТАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ ІСТОРИЧНОЇ ВОЛИНИ

Павло ОСТАПЕНКО

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
ostapenkopavlo@gmail.com*

Анотація: До теперішнього часу, методика аналізу сучасного соціально-економічного стану та прогнозування його розвитку для адміністративно-територіальних одиниць застосовувалась лише при прогнозуванні розвитку території АР Крим, областей та груп районів, при розробленні схем планування розвитку територій. У статті доведено, що дана методика може застосовуватись до окремих частин території України. Такими частинами можуть виступати історико-географічні території.

У статті вперше висвітлено застосування методики аналізу стану та прогнозування розвитку історико-географічної території – історичної Волині. За допомогою цієї методики може здійснюватися прогнозування розвитку історичної Волині на далеку перспективу. Також, визначено межі історичної Волині, її сучасна територіальна структура. Здійснено типізацію районів за рівнем їх розвитку, що дозволило виявити існуючі в регіоні проблеми розвитку та створити підґрунтя для розробки заходів по їх вирішенню.

Ключові слова: історико-географічна територія, регіон, прогнозування розвитку, регіональне планування, містобудівна документація.

УДК: 911.3

Постановка проблеми. Планування розвитку території в організаційно-правовому полі регламентується Державними будівельними нормами. Вони повністю визначають етапи та механізми розроблення та затвердження схем планування розвитку територій на державному та регіональному рівнях. Однак, в містобудуванні як науці, застосовується чимало суспільно-географічних методів та методик дослідження. До них можна віднести метод аналізу стану та прогнозування розвитку територій адміністративно-територіальних одиниць (областей, груп районів тощо). Зараз методика залишається вузько направленою, оскільки використовувалась лише в територіальному плануванні, при розробці Схем планування розвитку адміністративних областей України [5].

Актуальність дослідження. Вперше дана методика застосовується для аналізу стану та прогнозування розвитку історико-географічної території – історичної Волині. Що дає змогу визначити ступінь цілісності розвитку адміністративних районів (територіальних таксонів), які входять до одного історико-географічного регіону та в минулому складали єдиний регіон із своїми полюсами розвитку та периферією.

Мета і завдання статті.

Першим завданням дослідження було встановлення меж історичної Волині, оскільки територія історико-географічних областей в історичному часі постійно змінювалась. Необхідно було визначити межі території, за час існування якої в регіоні були сформовані основні економічні та соціально-культурні зв'язки, які б максимально об'єднували всі можливі території, які входили до

складу історичної Волині. Для реалізації головної мети дослідження, згідно даної методики, необхідно було провести аналіз усіх показників, на основі яких проводиться аналіз та прогноз розвитку. Після цього, провести аналіз сучасного соціально-економічного стану та перспектив його розвитку на прикладів території адміністративних районів, які складають історико-географічний регіон – історичну Волинь.

Об'єкт дослідження становить сукупність адміністративних районів об'єднаних в історико-географічний регіон, де найнижчою таксономічною одиницею (таксоном) виступає адміністративний район, а не адміністративна область. Предметом дослідження являється система індикативних показників, які характеризують наявний потенціал та набутий ними рівень розвитку адміністративного району (таксону).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тематика роботи є новою, оскільки до цього не зустрічалась серед суспільно-географічних наукових видань. Для визначення адміністративних меж історичної Волині використовувались роботи Волинського центру історичних та геофізичних досліджень [1].

Виклад основного матеріалу.

Визначення меж регіону. Оскільки, здійснення аналізу буде вперше проводитись для історико-географічного регіону, одним із перших завдань дослідження було встановлення його меж. Адже, за великий історичний період існування цього регіону – його межі постійно змінювались. Було прийнято, провести *методику аналізу стану та прогнозування розвитку* тих адміністративних районів, які входили, в історичному минулому, до складу Волинської губернії в межах XIX - поч. XX століть. Оскільки, в цей період на території Волині була сформована єдина повітово-волосна адміністративно-територіальна система, найбільшого розвитку мала система розселення, сфера соціально-побутового обслуговування населення (розвиток мережі навчальних закладів, лікарень, тощо), транспортна система регіону (будівництво залізниці) (рис. 1) [2].

Опис методики. Для аналізу соціально-економічного та містобудівного розвитку окремих територіальних таксонів запроваджена система індикативних показників, яка враховує особливості розвитку соціально-економічного комплексу регіону, а також наявність інформаційно-статистичної бази [3]. Загалом система показників складається із кількох блоків. Перший блок показників характеризує потенціал розвитку окремих територіальних таксонів. Другий – характеризує досягнутий рівень розвитку кожного територіального таксону. Індикативний показник розраховується шляхом порівняння значення середньодержавного показника до значення цього ж показника в районі:

індикативний показник (I_k) = середньодержавний показник / районний показник

При цьому кількісні значення групуються у кожному випадку на три групи: високі, середні та низькі:

Високий індикативний показник району: $I_k > 1,1$;

Середній індикативний показник району: $0,9 < I_k < 1,1$;

Низький індикативний показник району: $I_k < 0,9$.

Визначення територіальних таксонів. Для того, щоб здійснити аналіз сучасного соціально-економічного стану та прогнозу розвитку для будь-якого регіону, спочатку, необхідно виявити внутрішні диспропорції між окремими адміністративно-територіальними одиницями, які входять до його складу, потім виділити окремі територіальні таксони, які представлені адміністративними районами (в окремих випадках вони об'єднують адміністративні райони та території, підпорядковані містам обласного значення) [3].

Перелік та структура територіальних таксонів областей України, які увійшли до складу історичної Волині, в межах яких здійснювався їх аналіз, наводиться в таблиці 1.

Статистичні дані. Перш за все, дана методика ґрунтується на використанні статистичних даних, які максимально характеризують потенціал кожного територіального таксону та набутий ним, на основі використання цього потенціалу, рівень розвитку. Всі статистичні дані були отримані із статистичних щорічників кожної області, територія якої, згідно проведених досліджень, входить до історичної Волині [6; 7; 8; 9; 10].

Перейдемо до аналізу основних показників та проведення прогнозу (згідно методики).

Перший блок показників - потенціал розвитку окремих територіальних таксонів.

До нього входять ті показники, на основі яких можна визначити запаси продуктивних сил, природно-ресурсного потенціалу та територіального потенціалу, які можуть бути використані для забезпечення матеріальних потреб розвитку території в майбутньому. До таких показників відносять:

1. Зручність транспортно-географічного положення.
2. Забезпеченість природно-ресурсним потенціалом:
 - 2.1 Мінеральні ресурси.
 - 2.2 Водні ресурси.
 - 2.3 Земельні ресурси.
 - 2.4 Лісові ресурси.
 - 2.5 Фауністичні ресурси.
 - 2.6 Природно-рекреаційні ресурси.
3. Основні фонди.
4. Рівень розвитку транспортної мережі.
5. Трудовий потенціал.

Розглянемо склад кожного показника окремо.

Зручність транспортно-географічного положення окремого таксону розраховується на основі графової моделі за індексами зручності розташування таксонів. Спочатку розраховуються окремі індекси зручності, які характеризують розташування таксонів між собою (I_k); до обласного

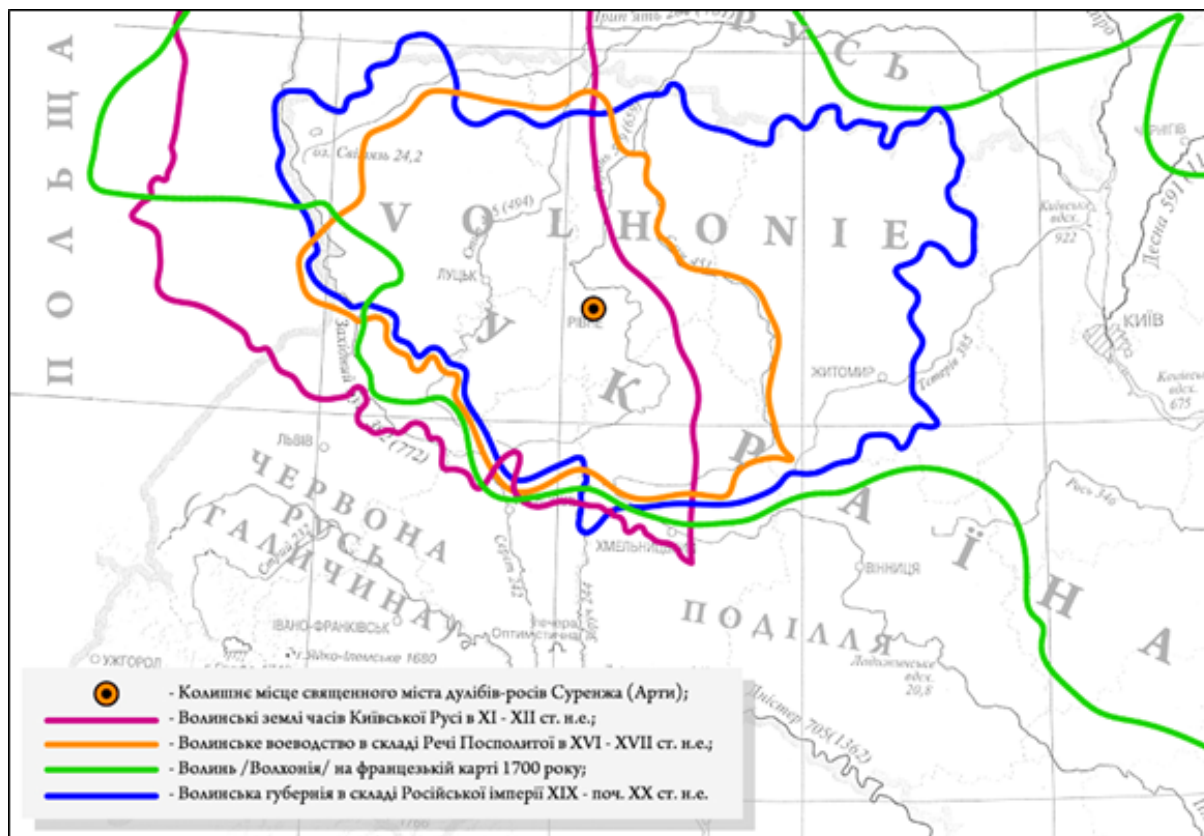

Рис.1. Карта Волинських земель в II тис. н.е. [2]

Таблиця 1

Характеристика території адміністративних районів, які входять до історичної Волині

Область	Кількість територіальних таксонів (адміністративних районів)	Загальна площа таксонів		Загальна кількість населення (2010 р.)	
		тис. км ²	%	тис. чол.	%
Волинська	16	20,14	27,7	1 042,9	29,3
Рівненська	16	20,05	27,6	1 161,2	32,6
Житомирська	16	22,29	30,7	839,7	23,6
Хмельницька	8	8,35	11,5	416,7	11,7
Тернопільська	2	1,76	2,4	103,5	2,9
Всього	57	72,59	100	3 564,1	100

центру (I_0), до центрів сусідніх областей (I_1) та до найближчого транспортного переходу на кордоні (I_n). Комплексний індекс зручності (T) для кожного територіального таксону розраховується як середньозважена величина від значень чотирьох окремих індексів.

Зважування виконується на основі кореляційного аналізу. За допомогою кореляційного аналізу виявляється тіснота зв'язку двох (чи великого числа) ознак (показників) між собою. При парному зв'язку тіснота зв'язку вимірюється насамперед кореляційним відношенням, що позначається r_{xy} :

$$r_{xy} = \sqrt{(\sum (x_i - x_{\text{ср.}}) * (y_i - y_{\text{ср.}})) / (n * \sigma_x^2 * \sigma_y^2)},$$

де:

x_i – i -е значення ознаки x ;

y_i – i -е значення ознаки y ;

$x_{\text{ср.}}$ – середнє значення ознаки x ;

$y_{\text{ср.}}$ – середнє значення ознаки y ;

n – кількість спостережень;

σ_x^2 – середньоквадратичне відхилення по ознаці x $\sigma_x^2 = (\sum (x_i - x_{\text{ср.}})^2) / n$;

σ_y^2 – середньоквадратичне відхилення по ознаці y $\sigma_y^2 = (\sum (y_i - y_{\text{ср.}})^2) / n$;

Основою виміру зв'язків багатофакторної системи є матриця парних коефіцієнтів кореляції. Квадрат кореляційного відношення називається коефіцієнтом детермінації r^2 . У результаті впливу ознак виникає емпірична результуюча ознака. Коефіцієнт детермінації інтерпретується як частка загальної дисперсії результуючої ознаки, що

пояснюється варіацією k-ої ознаки-фактора.

Багатомірні показники структури результуючої ознаки можна отримати трьома способами. Перший – за допомогою простої арифметичної середньої величини часткою. Очевидно, при цьому вважаємо всі ознаки структури рівноправними, що, звичайно, є спрощенням реальності. Другий спосіб складається в обчисленні зважених середніх часток. При цьому вагами служать експертні оцінки порівняльної важливості ознак. Третій спосіб побудови багатомірних середніх часток не вимагає залучення яких-небудь суб'єктивних експертних оцінок – використовується тільки інформація, що міститься у вихідних частках. Більш інформативною, а отже, вагомою, визнається та ознака, що має більш високий коефіцієнт детермінації зі всіма ознаками, що залишаються. Обчислимо попарні і середні коефіцієнти детермінації, а потім нормалізуємо їх на суму середніх коефіцієнтів.

Наприклад, матриця коефіцієнтів кореляції для блоку ознак «Зручність транспортно-географічного положення» становитиме:

	I _г	I _о	I _с	I _п
I _г	1,000	0,476	-0,104	0,355
I _о	0,476	1,000	-0,343	0,366
I _с	-0,104	-0,343	1,000	-0,343
I _п	0,355	0,366	-0,343	1,000

Матриця коефіцієнтів детермінації у свою чергу становитиме:

	I _г	I _о	I _с	I _п
I _г	1,000	0,227	0,011	0,126
I _о	0,227	1,000	0,118	0,134
I _с	0,011	0,118	1,000	0,118
I _п	0,126	0,134	0,118	1,000

Середні коефіцієнти детермінації складають:

$$0,341 \quad 0,370 \quad 0,312 \quad 0,344$$

Нормалізуємо їх на суму середніх коефіцієнтів детермінації 1,366 та отримаємо ваги ознак для:

$$\begin{matrix} I_g & I_o & I_c & I_p \\ 0,25 & 0,27 & 0,23 & 0,25 \end{matrix}$$

В результаті розрахунків отримані значення індексів для кожного з територіальних таксонів регіону показані на карті нижче.

Забезпеченість природно-ресурсним потенціалом окремого таксону ($P_{комп.i}$) розраховується у вигляді індексу, нормованого до середньодержавного показника. Розрахунок індексу природно-ресурсного потенціалу здійснюється за формулою:

$$P_{комп.i} = P_{мі}/P_{му} + P_{ві}/P_{ву} + P_{зі}/P_{зу} + P_{лі}/P_{лу} + P_{фі}/P_{фу} + P_{рі}/P_{ру},$$

де $P_{мі}$, $P_{ві}$, $P_{зі}$, $P_{лі}$, $P_{фі}$, $P_{рі}$ – вартість відповідно: мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних та рекреаційних ресурсів i-го таксону у грн. на 1 га його площі; $P_{му}$, $P_{ву}$, $P_{зу}$, $P_{лу}$, $P_{фу}$, $P_{ру}$ – середньоукраїнська вартість відповідно: мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних та рекреаційних ресурсів і у грн. на га.

Показники вартості природно-ресурсного потенціалу та його структури у районах області були розраховані на основі вихідних даних та методики запропонованої професором В. П. Руденком [4].

В результаті проведеного аналізу отримані значення потенціалу для кожного з таксонів регіону показані на карті нижче.

Виробничий потенціал (основні фонди). Забезпеченість територіальних таксонів основними фондами (Ф) оцінюється за забезпеченістю основними фондами на одного жителя (Ф1) нормованих до середньодержавного показника.

Рівень розвитку транспортної мережі визначається через індекс, що являє собою співвідношення щільності автомобільних (ТМ1) та залізничних (ТМ2) транспортних магістралей територіального таксону до відповідного середньодержавного показника. Значення даного індексу відображає потенційні можливості кожного таксону в транспортному обслуговуванні населених пунктів, промисловості, сільського господарства, рекреаційної сфери через зменшення витрат на транспортні перевезення, інтермодальне сполучення. Значення індексу розвитку транспортної мережі (ТМ) для окремих таксонів регіону показані на карті нижче.

Трудовий потенціал кожного з виділених територіальних таксонів визначається за допомогою індексу розвитку трудового потенціалу (ТП), який, в свою чергу, розраховується на основі індикативних показників демографічного навантаження $ТП_1$ (співвідношення непрацюючого населення до працюючого) та рівня освіти населення $ТП_2$ нормованих до середньодержавних показників.

Визначення загального індексу потенціалу розвитку кожного територіального таксону проводиться на основі отримання середньозваженого показника. Зважування виконується на основі кореляційного аналізу.

Отже, перший блок показників дозволив визначити ступінь потенціалу для розвитку кожного територіального таксону (адміністративного району) на теперішній період та в майбутньому (на певний розрахунковий період).

З Рис. 2 видно, що високий потенціал мають територіальні таксони, які зосереджені навколо обласних центрів. Переважна більшість районів центру мають середній потенціал для розвитку. В таких таксонах знаходяться великі промислові підприємства, краще розвинена соціальна інфраструктура. Можна припустити, що територіальні таксони з високим та середнім потенціалом для розвитку формують так звану центральну планувальну вісь регіону. Низький потенціал для розвитку мають територіальні таксони периферії

півдня та півночі регіону – таксони, що найбільше віддалені від центральної планувальної осі.

Другий блок показників, який використовується в методиці, характеризує досягнутий рівень розвитку кожного територіального таксону (адміністративного району). До нього входять показники, на основі яких можна визначити рівень економічного, соціального, екологічного та містобудівного розвитку.

Цей блок включає наступні показники:

1. Рівень розвитку соціальної інфраструктури.
2. Рівень соціального розвитку.
3. Рівень економічного розвитку.
4. Стан навколишнього середовища.
5. Рівень містобудівного розвитку.

Так само, як і потенціал кожного таксону, рівень розвитку кожного територіального таксону визначається на основі визначення індикативного показника, який визначається шляхом порівняння значення певного показниками по конкретному таксону до значення цього ж показника в цілому по країні.

Рівень розвитку соціальної інфраструктури розраховується на основі даних по ознакам «житлова забезпеченість загальною площею житла», «будівництво житла на рік на одного жителя», «забезпеченість лікарнями на 1000 жителів», «забезпеченість амбулаторно-поліклінічними закладами на 1000 жителів», «роздрібний товарообіг на душу населення».

Зважування виконується на основі кореляційного аналізу. За допомогою кореляційного аналізу виявляється тіснота зв'язку двох (чи великого числа) ознак (показників) між собою. При парному зв'язку тіснота зв'язку вимірюється насамперед кореляційним відношенням, що позначається r_{xy} :

$$r_{xy} = \sqrt{(\sum (x_i - x_{\text{ср.}})(y_i - y_{\text{ср.}})) / (n \cdot \sigma_x^2 \cdot \sigma_y^2)},$$

де:

x_i – і-е значення ознаки x ;

y_i – і-е значення ознаки y ;

$x_{\text{ср.}}$ – середнє значення ознаки x ;

$y_{\text{ср.}}$ – середнє значення ознаки y ;

n – кількість спостережень;

σ_x^2 – середньоквадратичне відхилення по ознаці x $\sigma_x^2 = (\sum (x_i - x_{\text{ср.}})^2) / n$;

σ_y^2 – середньоквадратичне відхилення по ознаці y $\sigma_y^2 = (\sum (y_i - y_{\text{ср.}})^2) / n$;

Основою виміру зв'язків багатофакторної системи є матриця парних коефіцієнтів кореляції. Квадрат кореляційного відношення називається коефіцієнтом детермінації r^2 . У результаті впливу ознак виникає емпіричний результуюча ознака. Коефіцієнт детермінації інтерпретується як частка загальної дисперсії результуючої ознаки, що пояснюється варіацією k -ої ознаки-фактора.

Багатомірні показники структури результуючої ознаки можна отримати трьома способами. Перший – за допомогою простої арифметичної середньої величини. Очевидно, при цьому вважаємо всі ознаки структури рівноправними, що, звичайно, є

спрощенням реальності. Другий спосіб складається в обчисленні зважених середніх часток. При цьому вагами служать експертні оцінки порівняльної важливості ознак. Третій спосіб побудови багатомірних середніх часток не вимагає залучення яких-небудь суб'єктивних експертних оцінок – використовується тільки інформація, що міститься у вихідних частках. Більш інформативним, а отже, вагомим визнається та ознака, що має більш високий коефіцієнт детермінації з всіма ознаками, що залишаються. Обчислимо попарні і середні коефіцієнти детермінації, а потім нормалізуємо їх на суму середніх коефіцієнтів.

Наприклад, матриця коефіцієнтів кореляції для блоку ознак «Рівень розвитку соціальної інфраструктури» становитиме:

	CI 1	CI 2	CI 3	CI 4	CI 5
CI 1	1,00	0,07	-0,56	-0,10	-0,58
CI 2	0,07	1,00	0,09	-0,36	0,23
CI 3	-0,56	0,09	1,00	0,29	0,33
CI 4	-0,10	-0,36	0,29	1,00	-0,30
CI 5	-0,58	0,23	0,33	-0,30	1,00

Матриця коефіцієнтів детермінації у свою чергу становитиме:

	CI 1	CI 2	CI 3	CI 4
CI 1		0,01	0,31	0,01
CI 2	0,01		0,01	0,13
CI 3	0,31	0,01		0,08
CI 4	0,01	0,13	0,08	
CI 5	0,33	0,05	0,11	0,09

Середні коефіцієнти детермінації складають:

	0,16	0,05	0,13	0,08
--	------	------	------	------

Нормалізуємо їх на суму середніх коефіцієнтів детермінації 0,56 та отримаємо ваги ознак для:

CI 1	CI 2	CI 3	CI 4	CI 5
0,29	0,09	0,23	0,14	0,33

В результаті розрахунків отримані наступні значення показників для кожного з таксонів показані на карті нижче.

Якість соціального розвитку. Для аналізу рівня соціального розвитку використовувались індекси, які відображають народжуваність за рік, коефіцієнт народжуваності на 100 жителів, смертність за рік, коефіцієнт смертності на 100 жителів, природний приріст за рік, коефіцієнт природного приросту на 100 жителів, дитяча смертність на 1000 дітей, середньомісячна заробітна плата, рівень безробіття.

Карта розподілу показників якості соціального розвитку у розрізі територіальних таксонів дається у додатку.

Рівень економічного розвитку. Рівень економічного розвитку територіальних таксонів (Е) оцінюється за наступними показниками: обсяги реалізованої продукції промисловості на одного мешканця (Е1); продукція сільського господарства на 1 га (Е2); обсяг інвестицій на одного мешканця, нормованих до середньодержавного показника (Е3).

Рис.2. Потенціал розвитку територіальних таксонів історичної Волині

Рис.3. Рівень розвитку територіальних таксонів історичної Волині

Стан навколишнього середовища. Стан навколишнього середовища визначається показниками обсягів викидів шкідливих речовин у повітря від стаціонарних і мобільних джерел (ЕК1) та обсягів накопичення твердих відходів виробництва на одного жителя (ЕК2). Показник стану навколишнього середовища таксону (ЕК) одержується як обернена середньозважена величина, що нормується до середньодержавного значення.

Містобудівний розвиток. Для аналізу рівня містобудівного розвитку вибрані показники, які характеризують щільність забудови (М1), рівень урбанізації (М2) та щільність населення (М3) і стандартизовані до середньодержавного показника. Індекс рівня містобудівного розвитку (М), розрахований як середньозважена величина.

Визначення загального індексу рівня розвитку кожного територіального таксону проводиться аналогічно попередньому індексу загального потенціалу – на основі отримання середньозваженого показника. Зважування виконується на основі кореляційного аналізу.

Отже, другий блок показників визначив рівень розвитку кожного територіального таксону, використовуючи той потенціал розвитку, який зосереджений на його території. потенціалу для розвитку кожного територіального таксону (адміністративного району) на теперішній період та в майбутньому (на певний проміжок часу).

Найвищі показники рівня розвитку, так само як і для його потенціалу, мають територіальні таксони, які зосереджені навколо обласних центрів. Близько третини таксонів мають середній рівень розвитку. Це в переважній більшості територіальні таксони центру та півночі Волинської та Рівненської

областей. Низький рівень розвитку мають таксони в Житомирській, Тернопільській, частково Хмельницькій областях, на півдня та заходу Волинської області, півдня Рівненської.

Для того, щоб здійснити комплексний аналіз стану та прогнозу розвитку кожного територіального таксону та регіону в цілому, необхідно: порівняти загальний індекс потенціалу кожного таксону та загальний індекс рівня розвитку кожного таксону. Такий комплексний аналіз двох блоків показників забезпечує виявлення існуючих в області проблем розвитку та дозволяє створити підґрунтя для розробки заходів по їх вирішенню. Проведений аналіз потенціалу та рівня соціально-економічного розвитку окремих територіальних таксонів історичної Волині дозволяє виділити 6 їх типів (Рис. 4):

1 тип. Таксони з низьким потенціалом та рівнем розвитку. До цього типу входять райони півночі та півдня Житомирської області, північно-західної частини Хмельницької та деякі райони півночі Волинської області. Ці таксони мають найнижчий потенціал та рівень розвитку, на їх території доцільно розвивати підтримуючі галузі господарства для аграрних регіонів та підвищувати рівень містобудівного та соціального розвитку.

2 тип. Таксони з низьким потенціалом та середнім рівнем розвитку. До цього типу входять райони півночі Волинської та Рівненської області. Дані таксони

3 тип. Таксони із середнім потенціалом та низьким рівнем розвитку. Це райони центральної частини Житомирської області та деякі райони Рівненської та Волинської області. Маючи середній потенціал для розвитку господарства та соціальної сфери рівень розвитку цих районів є низьким. Саме

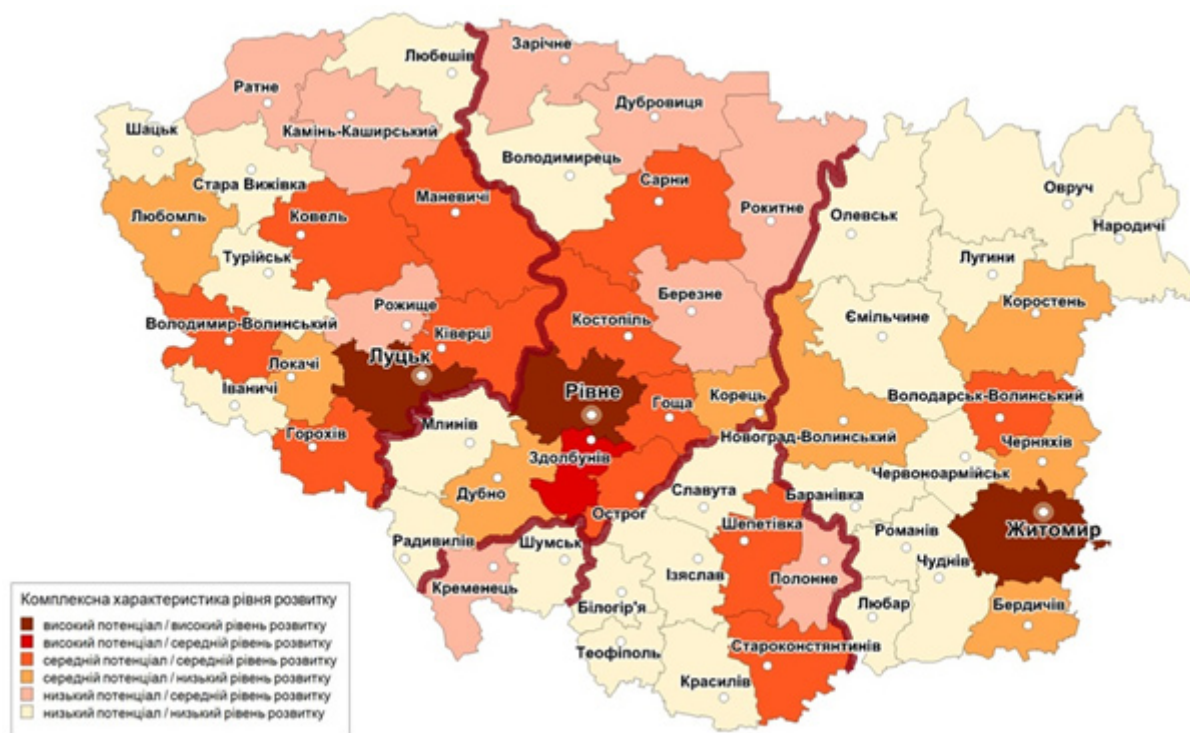

Рис.4. Комплексна характеристика потенціалу та рівня розвитку територіальних таксонів історичної Волині

на розвиток цих районів повинна бути направлена майбутня програма розвитку області чи регіону.

4 тип. Таксони із середнім потенціалом та середнім рівнем розвитку. До цього типу відносяться райони центру Волинської та Рівненської областей, північно-східної частини Хмельницької області. Як видно із картограми, разом із таксонами 5-го і 6-го типу даний тип таксонів формує ядро розвитку регіону.

5 тип. Таксони з високим потенціалом та середнім рівнем розвитку. До цього типу відноситься лише один район Рівненської – Здолбунівський. Район входить в Рівненську міську агломерацію, саме на цей район повинна бути сконцентрована основна увага в стратегії розвитку області та регіону.

6 тип. Таксони із високим потенціалом та рівнем розвитку. До цього типу, на території Волині, входять лише райони обласних центрів Волині. Всі таксони мають в своєму складі міста обласного підпорядкування, є найбільшими за населенням і найбільш економічно розвинуті, завдяки концентрації основних підприємств області, трудового потенціалу, хорошого географічного розташування. Ці райони (Луцький та Рівненський райони) виступають як центроформуючі Волинського регіону в цілому, навколо них сконцентровані таксони (адміністративні райони) 3-го та 4-го типу, які мають потенціал для подальшого розвитку регіону.

Висновки.

Завдяки методиці було визначено рівень розвитку кожного територіального таксону

(адміністративного району), які входять до історико-географічного регіону Волинь.

Головною метою даної методи є визначення стану розвитку кожного територіального таксону, для подальшого вирівнювання значних розбіжностей у соціально-економічних та екологічних характеристик окремих таксонів та розроблення рекомендацій (прогнозу), щодо перспективного розвитку кожного їх типів, пропозиції щодо раціонального використання їх територіальних ресурсів.

Завдяки проведеному аналізу було визначено ядро сучасного розвитку регіону. Це райони центральної частини Волинського регіону – Рівненський та Луцький. Навколо районів обласних центрів сконцентровані райони із середнім потенціалом та середнім, чи низьким рівнем розвитку. Разом вони формують ядро розвитку регіону. Згідно даного дослідження, територіальні таксони інших областей (Тернопільської, Хмельницької, Житомирської), що історично входять в склад Волинського регіону, в переважній більшості, через периферійність свого розташування відносно ядра регіону та через низький потенціал для подальшого розвитку, не можуть бути планувальними ядрами Волинського регіону.

«Місія» Волинського регіону, в майбутньому, має бути визначена в результаті співставлення сприятливих умов та потенціальних можливостей розвитку тих територіальних таксонів, які можуть гальмувати подальший розвиток регіону в цілому.

References:

1. Dem'âmov V.O. Karti ros'kih zemel' pîzn'ogo seredn'oviččâ: Volin'-Ukraîna 16-17st.n.e. [Maps of the Ros Lands in the the late middle ages: Volhynia and Ukraine in XVI-XVII c.] Volhynian Center for Historical and Geophysical Research. Access mode: http://rivne-surenh.com.ua/ua/our_articles/123 (In Ukrainian).
2. Dem'âmov V.O., Andrêev O.A. Karta. Volin' v ìl tis. n.e. [Map. Volhynia in the Second Millennium]. Access mode: <http://rivne-surenh.com.ua/ua/additional/maps/46> (In Ukrainian).
3. Metodičnî rekomendacîi dlâ provedennâ praktiçnih zanât' z lekciijnogo kursu «Menedžment u mistobuduvannî» [Guidelines for practical sessions for the lecture course "Management in city planning"]. Ed.: Ŭ. M. Paleha. Kyiv, 2006, 27 p. (In Ukrainian).
4. Rudenko V.P. Geografîâ prirodno-resursnogo potencîalu Ukraîni [Geography of natural-resource potential of Ukraine]. Chernivtsi, 2010, pp. 255-277. (In Ukrainian).
5. State Building Rules B.1.1-13:2012 Sklad i зміst mistobudivnoï dokumentacîi na deržavnomu ta regional'nomu rîvnâh [Composition and content of construction state and regional documents]. Kyiv, Mînperîon Ukraîni, 2012. (In Ukrainian).
6. Statističnij šoričnik Hmel'nic'koï oblasti za 2010 rik [Statistical Yearbook of Khmelnytskyi Region in 2010]. Ed.: V. V. Skal's'kij. Main Statistics Department in Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi, 2011. – 433 c. (In Ukrainian).
7. Statističnij šoričnik Rivnens'koï oblasti za 2010 rik [Statistical Yearbook of Rivne Region in 2010]. Ed.: Ŭ.V. Moroz. Main Statistics Department in Rivne Region, Rivne, 2011, 489 p. (In Ukrainian).
8. Statističnij šoričnik Ternopil's'koï oblasti za 2010 rik [Statistical Yearbook of Ternopil Region in 2010]. Ed.: V.G. Kirič. Main Statistics Department in Ternopil Region, Ternopil, 2011, 457 p. (In Ukrainian).
9. Statističnij šoričnik Volins'koï oblasti za 2010 rik [Statistical Yearbook of Volhynia Region in 2010]. Ed.: M. Ĭ. Motil'. Main Statistics Department in Volhynia Region, Lutsk, 2011, 572 p. (In Ukrainian).
10. Statističnij šoričnik Žitomir's'koï oblasti za 2010 rik [Statistical Yearbook of Zhytomyr Region in 2010]. Ed.: G.A. Pašins'ka. Main Statistics Department in Zhytomyr Region, Zhytomyr, 2011, 467 p. (In Ukrainian).

WORLD PHARMACEUTICAL MARKET: CURRENT STATE, REGIONAL FEATURES AND TRENDS**Liudmyla PINCHUK***Institute of Geography, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv
PinchukLV@i.ua*

Abstract: The article analyzes current status of the world pharmaceutical market, an important sector of the global economy showing progressive trends. It has been found that the main features of modern pharmaceutical market are comprised by high growth dynamics of the market, changes in the commodity structure, regional differentiation and transformation. Moreover, attention is paid to the importance of the pharmaceutical transnational corporations and their effect on the global pharmaceutical market.

Key words: pharmaceutical market, pharmaceutical industry, Big Pharma, emerging markets, pharmaceutical companies, generics.

UDC: 911.3**СВІТОВИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ РИНОК: СУЧАСНИЙ СТАН, РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ****Людмила ПІНЧУК***Інститут географії Національної академії наук України, Київ
PinchukLV@i.ua*

Анотація: У статті проаналізовано стан світового фармацевтичного ринку, який є важливим сектором світової економіки й демонструє прогресивні тенденції розвитку. Визначено його сучасні головні особливості, які полягають у високій динаміці росту обсягу ринку, зміні товарної структури, регіональній диференціації і трансформації. Висвітлено роль фармацевтичних ТНК та їх вплив на світовий фармацевтичний ринок.

Ключові слова: фармацевтичний ринок, фармацевтична промисловість, Велика фарма, «ринки, що розвиваються», фармацевтичні компанії, ліки-генерики.

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. Світова фармацевтична промисловість наразі є однією з найбільш прибуткових і динамічних. Особливе місце в ній посідає фармацевтичний ринок, який є важливим сектором економіки кожної країни і є одним із вагомих глобальних двигунів економічного зростання. Йому притаманна висока технологічність і наукоємність, а це в свою чергу впливає на розвиток різних галузей господарського комплексу країни (хімічної, машинобудування, сільського господарства), науку тощо. Крім того, рівень розвитку фармацевтичного ринку слугує одним із критеріїв соціально-економічного розвитку країни, адже крім сприяння економічному зростанню економіки країни, варто наголосити й на соціальній складовій фармацевтичного ринку, позаяк розвинений фармацевтичний ринок впливає на поліпшення окремих показників якості життя населення.

В процесі глобалізації світовий фармацевтичний ринок зазнає регіональних змін та трансформацію товарної структури, що, безумовно, має значний вплив на світове господарство, науку, витрати держав на НДДКР, рівень соціально-економічного розвитку країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фармацевтичного ринку та фармацевтичної промисловості присвячено велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних науков-

ців-економістів, фахівців фармацевтичної галузі. Великою інформаційною базою слугують дані міжнародних аналітичних компаній, звіти галузевих міжнародних організацій, фармацевтичних ТНК. Питання функціонування, розвитку фармацевтичного ринку та фармацевтичної промисловості досліджують Богачова Л. Г., Варпаховська І. А., Гасюк Г. В., Доровський О. В., Коротков О. І., Левицька Л. Н., Лін А. А., Мироненко С. М., Мнушко З. Г., Мовсесян А. Г., Мороз Л. І., Памоллі Ф. О., Родіонова І. А., Юданов А. Ю., Федоренко І. В. та ін. Проте більшість праць присвячені вивченню економічних аспектів фармацевтичного ринку, а звіти і дані міжнародних компаній носять переважно фрагментарний характер. В свою чергу це спонукає до подальших наукових, в тому числі й суспільно-географічних досліджень вказаного питання.

Головна мета наукового дослідження полягає у: вивченні сучасного рівня розвитку світового фармацевтичного ринку; з'ясуванні причин та наслідків стрімкого зростання обсягів ринку; дослідженні регіональних трансформацій та тенденцій розвитку світового фармацевтичного ринку.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світовий фармацевтичний ринок розвивається в умовах глобалізації, міжнародного поділу праці, жорсткої конкуренції і знаходиться під впливом науково-технічного розвитку багатьох суміжних

гілок науки: хімії, біології, фізики та ін. Крім того, слід наголосити, що фармацевтичний ринок – один з найбільших у світовому ринку товарів і послуг. Так, серед трьох провідних секторів економіки (банки – \$4,436 трлн (16,9 %), нафта і газ – \$3,832 трлн, (14,6 %) третє місце займає фармацевтика (в т.ч. біотехнології) – \$971 млрд (5,4 %) [12]. В останні десятиліття світовий фармацевтичний ринок демонструє стрімке зростання обсягів фармацевтичної продукції (рис. 1). За аналізований період обсяг фармацевтичного ринку зріс майже вдвічі, досягнувши в 2013 році позначки майже 1 трлн доларів. Світова економічна криза 2008 року з усіх секторів світової економіки найменший вплив мала на фармацевтичний. Це пов'язано із соціальною значимістю товарів фармацевтичного ринку, попит на які завжди залишається високим.

Причинами збільшення обсягів виробництва і споживання фармацевтичної продукції є як економічні (нееластичність попиту фармацевтичної продукції, монополізація ринку), так і суспільно-географічні (темпи зростання чисельності населення, статево-вікова структура, рівень народжуваності, смертності, захворюваності, урбанізація, витрати держави на охорону здоров'я, рівень соціально-економічного розвитку країни, рівень розвитку науки та техніки, НДДКР, розвиток інфраструктури, екологічна ситуація тощо).

Простежуючи прогресивну тенденцію збільшення обсягу світового фармацевтичного ринку, можна стверджувати і про подальше його зростання. Так, чисельність населення світу збільшується швидкими темпами. За прогнозами ООН чисельність населення збільшиться з 7,2 млрд осіб в 2014 році до 10,1 млрд в 2100 році (в 2020 році становитиме 7,6 млрд осіб, в 2050 – 9,3 млрд осіб), що, очевидно, підвищить попит на

фармацевтичному ринкові. Крім того, вплив таких факторів демографічної ситуації, як збільшення частки у віковій структурі населення розвинених країн осіб похилого віку, подальший розвиток процесів урбанізації; погіршення екологічної ситуації, яке призводить не лише до виникнення нових видів захворювань, а й до появи нових збудників хвороб, від яких ще немає ліків; військові конфлікти і зумовлені ними міграційні процеси; епідемії, спричинені техногенними чи природними надзвичайними ситуаціями обумовлюють необхідність розширення фармацевтичного ринку, як одного з гарантів вирішення вказаних проблем.

Лідерами світового фармацевтичного ринку є, насамперед, високорозвинені держави. Їхня частка від загального обсягу фармацевтичного ринку становить близько 80 %, зокрема на північноамериканський ринок (США і Канада) припадає 41 %, західноєвропейський ринок – 27,4 % і Японію – 16,1 % (рис.2).

Глобальні демографічні, соціальні, економічні зміни трансформують світовий фармацевтичний ринок. Простежується тенденція до зниження частки ринків розвинених держав і зміщення географічного балансу до так званих *pharmering markets* – ринків, що розвиваються (Китай, Бразилія, Індія, Росія, Мексика, Туреччина, Польща, Венесуела, Аргентина, Індонезія, ПАР, Таїланд, Румунія, Єгипет, Україна, Пакистан і В'єтнам). І хоча частина з них не входять до двадцятки фармацевтичних лідерів, проте демонструють стрімкі темпи росту, що, в свою чергу, дає підставу прогнозувати подальші регіональні зміни (табл. 1). Найбільші темпи росту простежуються щодо фармацевтичних ринків Китаю, Бразилії та Індії [3].

Світова фінансова криза мала надзвичайно великий вплив на розвинені країни з високою

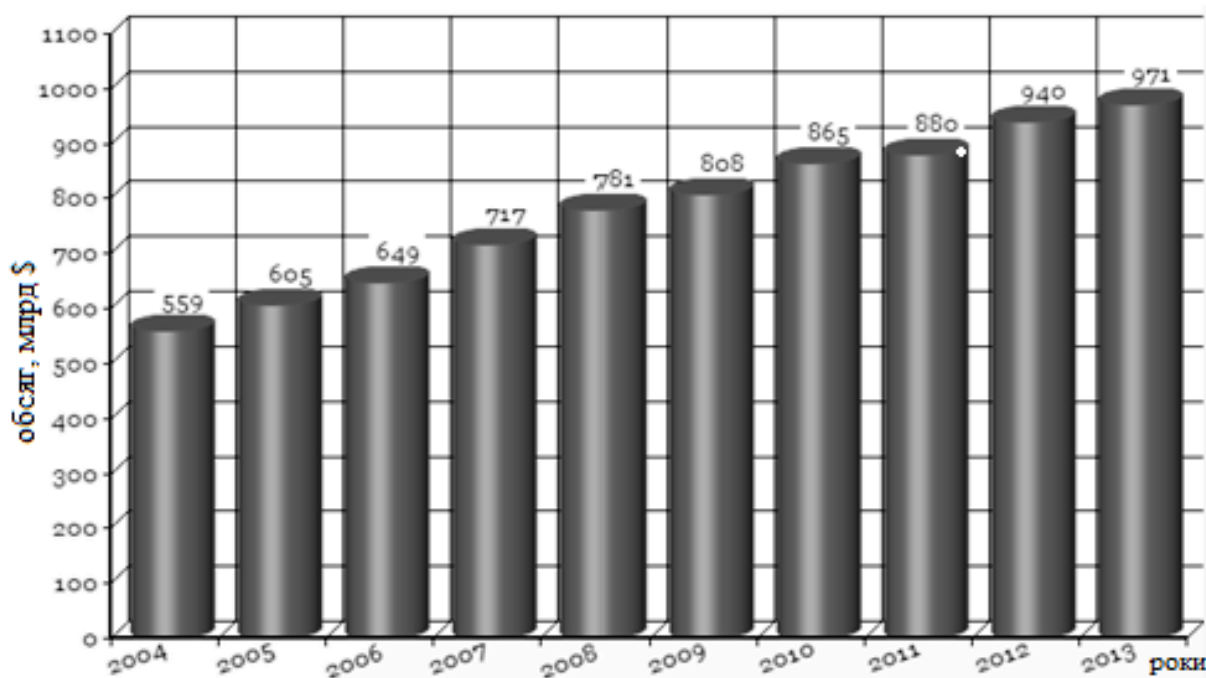

Рис.1. Динаміка обсягу світового фармацевтичного ринку в 2004-2013 рр. (складено за матеріалами [12])

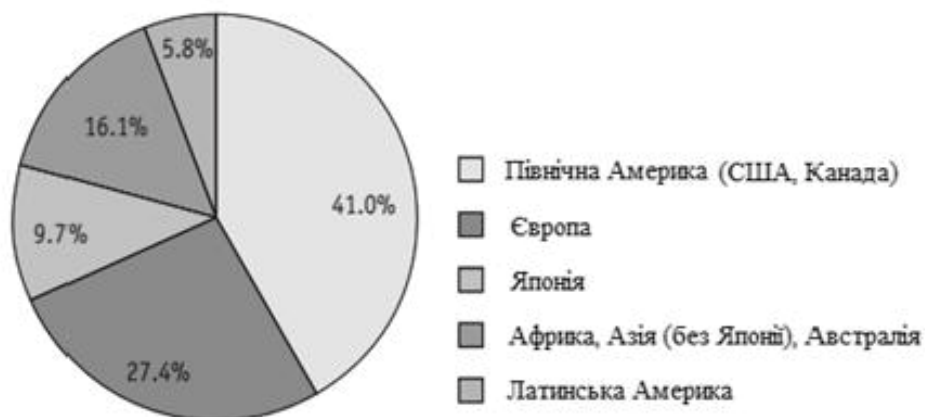

Рис.2. Регіональна структура світового фармацевтичного ринку, 2013 р. (складено за матеріалами [7])

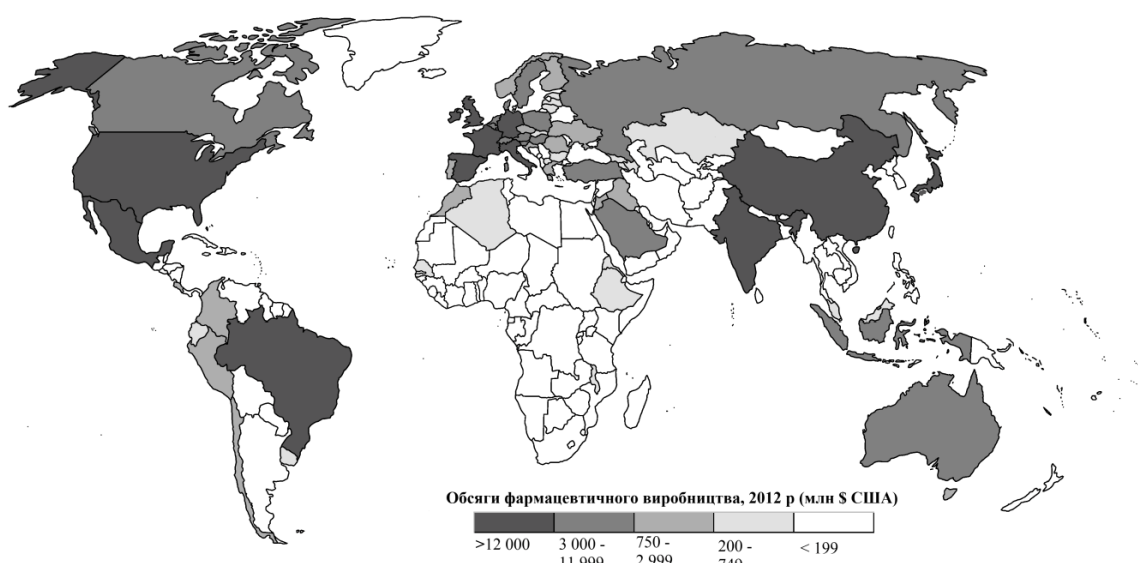

Рис.3. Виробництво фармацевтичної продукції в світі, 2012 р. (складено за матеріалами [10])

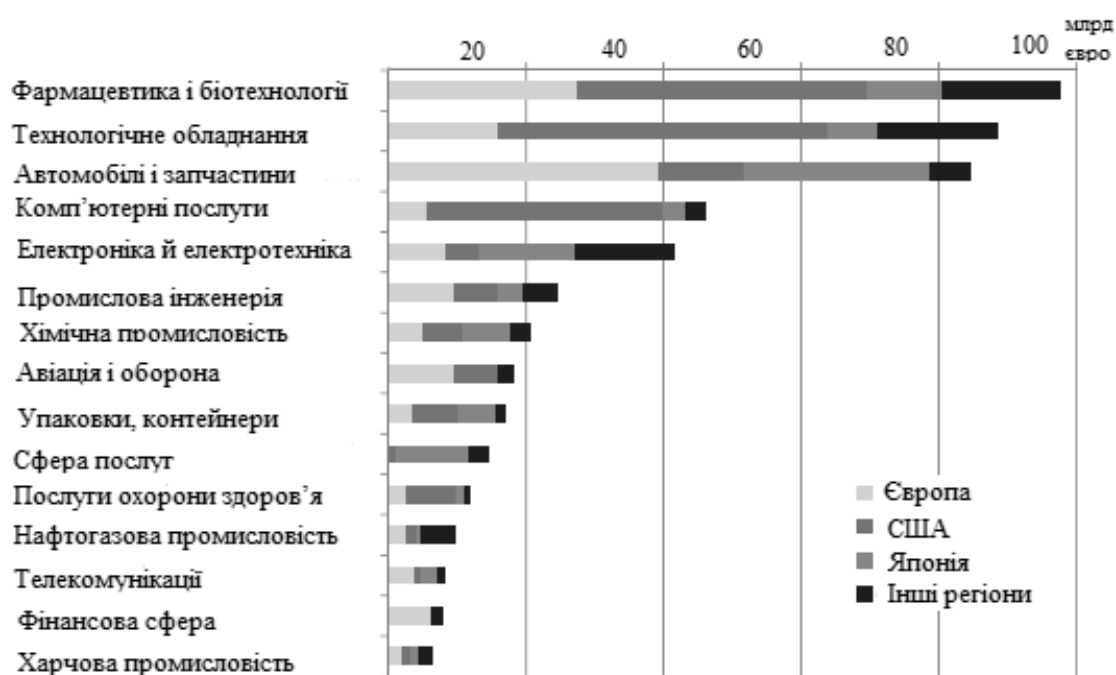

Рис. 4. Структура витрат на НДДКР за окремими сегментами, 2010 р. [6]

Таблиця 1

Динаміка розвитку двадцяти найбільших національних
фармацевтичних ринків світу в 2004 – 2014 рр.

	2004	2010	2014
1	США	США	США
2	Японія	Японія	Японія
3	Франція	Німеччина	Китай
4	Німеччина	Франція	Німеччина
5	Великобританія	Китай	Франція
6	Італія	Італія	Бразилія
7	Іспанія	Іспанія	Італія
8	Канада	Великобританія	Іспанія
9	Китай	Канада	Великобританія
10	Мексика	Бразилія	Канада
11	Бразилія	Росія	Індія
12	Австралія	Мексика	Венесуела
13	Південна Корея	Індія	Росія
14	Індія	Туреччина	Південна Корея
15	Нідерланди	Південна Корея	Туреччина
16	Туреччина	Австралія	Греція
17	Бельгія	Греція	Австралія
18	Греція	Венесуела	Польща
19	Росія	Польща	Мексика
20	Польща	Бельгія	Нідерланди

Складено за матеріалами [6]

Таблиця 2

Провідні фармацевтичні ТНК світу, 2014 рік

№ з/п	Назва компанії	Держава
1	«Novartis»	Швейцарія
2	«Pfizer»	США
3	«Sanofi»	Франція
4	«Roche»	Швейцарія
5	«MSD»	США
6	«Johnson&Johnson»	США
7	«Astra Zeneca»	Велика Британія
8	«GlaxoSmithKline»	Велика Британія
9	«Teva»	Ізраїль
10	«Gilead Sciences»	США
11	«Amgen»	США
12	«Eli Lilly»	США
13	«Abbvie»	США
14	«Bayer»	Німеччина
15	«Boehringer Ingelheim »	Німеччина
16	«Novo Nordisk»	Данія
17	«Actavis»	Швейцарія
18	«Takeda»	Японія
19	«Otsuka»	Японія
20	«Mylan»	США

Складено за матеріалами [5; 7].

часткою виробництва сфери послуг, що зумовило значне зменшення споживчих витрат, зокрема і на продукцію фармацевтичної галузі. Відтак можна говорити, що світова фінансова криза дала поштовх до формування нової моделі світового фармацевтичного ринку, яка характеризується зміщенням акценту з розвинених ринків на фармацевтичні ринки країн, що розвиваються і зміною товарної структури (від патентованих лікарських засобів до генеричних, тобто аналогів оригінальних лікарських засобів, термін дії патентів яких вийшов або їх не було взагалі). Збільшення частки зазначених фармацевтичних ринків зумовлено низкою чинників: загальне зростання захворюваності через посилення впливу техногенних факторів і погіршення екологічної ситуації; тенденція «старіння населення» в розвинених країнах; у Китаї, Індії, Росії, країнах Східної Європи, зростання рівня доходів населення призводить до використання більш дорогих і якісних препаратів; збільшення кількості населення в певних регіонах світу та ін.

Залежно від обсягу і темпів приросту, фармацевтичні ринки поділяють на 4 групи:

- розвинені фармацевтичні ринки — США, Канада, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія, Японія;

- фармацевтичні ринки, що розвиваються, 1 рівня — Китай, Бразилія, Мексика, Туреччина, Індія, південна Корея, Росія (щорічний приріст 9 – 18 %);

- фармацевтичні ринки, що розвиваються, 2 рівня — Еквадор, Перу, Чилі, Колумбія, Пуерто-Рико, Аргентина, Венесуела, В'єтнам, Філіппіни, Індонезія, Таїланд, Пакистан, Алжир, Єгипет, ПАР, Саудівська Аравія, Литва, Болгарія, Чехія, Угорщина, Румунія (щорічний приріст 7 – 10 %); інші [10].

Одним із проявів глобалізації в світовому фармацевтичному ринку є зростання ролі ТНК, створення стратегічних альянсів (злиття) та укладання угод між підприємствами про спільне створення ліків. Злиття, які найбільш серйозно вплинули на фармацевтичний ринок:

- 1) Beckman + Beecham = Smithkline Beecham (Великобританія);

- American Home Products + American Cyanamid = American Home Products (США);

- 2) Glaxo + Wellcome = Glaxo Wellcome (Великобританія);

- 3) Roche + Syntex = Roche (Франція); 2009 Ciba + Sandor = Novartis

- 4) (Швейцарія); Pharmacia (Швейцарія) + Upjohn (США) =

Pharmacia&Upjohn + Pfizer = Pfizer [9].

Оскільки головну роль у функціонуванні на фармацевтичному ринку беруть на себе фармацевтичні корпорації, тому доцільнішим буде вживання саме корпорація-лідер ринку, а не країна-лідер. Місце фармацевтичних ТНК на ринку визначають насамперед витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки (НДДКР). На сучасному фармацевтичному ринку сформувалась

так звана Big Pharma – група компаній, які відіграють ключову роль на даному етапі розвитку ринку. Провідними лідерами серед фармацевтичних ТНК є: «Novartis» (Швейцарія), «Pfizer», «Johnson & Johnson» «MSD» (США), Roche, Sanofi (Франція) та ін (табл.2).

Варто відзначити, що найвищу динаміку угод злиття спостерігають на фармацевтичних ринках другого типу (ринки, що розвиваються, 1 рівня), а саме на фармацевтичних ринках Індії, Бразилії, Китаю, ПАР та ін.). Так, велика чисельність і темпи приросту населення, значні державні інвестиції в охорону здоров'я населення привертають увагу компаній Big Pharma для створення таких альянсів, з метою розширення сфери свого впливу на зазначених фармацевтичних ринках. Це в свою чергу слугує підґрунтям для зазначених країн до поглиблення їх інтеграції в світове господарство та зміцнення вітчизняного виробничого потенціалу.

Основною причиною об'єднання великих корпорацій у ще більшій структурі є збільшення ними витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, адже фармацевтичний сектор є найбільш наукоємним та інноваційним сектором світової економіки. Так, в галузевій структурі НДДКР домінуючими є фармацевтика і біотехнології, технологічне обладнання, автомобілі і запчастини, а також програмне забезпечення (рис. 4). В розвинених країнах витрати на НДДКР становлять 1,7 – 3,3 % від ВВП, до того ж структура витрат на НДДКР свідчить про провідне місце фармацевтичного сектору економіки.

Зазначений показник підтверджує значний внесок фармацевтичного сектору у світову економіку. Обсяги інвестицій у фармацевтичні дослідження та розробки відрізняються як в країнах, так і за напрямками досліджень, що суттєво впливає на появу нових фармацевтичних товарів на ринку. Найбільшими інвесторами в НДДКР є насамперед розвинені фармацевтичні ринки (фармацевтичні компанії США, Канади, Німеччини, Великобританії, Франції, Італії, Іспанії, Японії), що пояснюється прагненням утримати свої позиції на світовому фармацевтичному ринку.

Висновки і перспективи подальших розробок. Результати дослідження показали, що фармацевтичний ринок демонструє чітку тенденцію збільшення обсягів. В умовах глобалізації світового господарства фармацевтичний ринок зазнає значних регіональних змін, а також трансформується товарна структура ринку. У перспективі розвиток світового фармацевтичного ринку буде визначатися такими тенденціями: подальші вагомні зміни в географічному розподілі і зміцнення нових регіональних полюсів зростання ринку; очікувані зміни в товарній структурі ринку, які проявляються в зменшенні частки патентованих і збільшення частки генеричних лікарських засобів; створення стратегічних альянсів; збільшення обсягів інвестицій в НДДКР.

References:

1. Dorovskoj A. V. Segmenty mirovogo farmacevtičeskogo rynka: tendencii i protivorečĭâ razvitiâ [The segments of the global pharmaceutical market: trends and contradictions of development]. *Biznes Inform* [Business Inform]. Kharkiv, 2014, Vol. 9, pp. 34 – 40. (In Russian).
2. Evolution du Marché Pharmaceutique Mondial. Access mode: <http://www.pharmaphenix.com/index.php/fr/evolution-du-marche-pharmaceutique-mondial>.
3. Gasûk G. D., Gromovik B. P., Moroz L. A., Čuhraj N. Ī. *Farmacevtičnij marketing: Navčal'nij posibnik* [Pharmaceutical marketing: a textbook]. Lviv, 2000, 320 p. (In Ukrainian).
4. Gasûk G. D., Gromovik B.P., Levic'ka O. R. *Farmacevtičnij marketing: teoretičnĭ ta prikladnĭ zasadi* [Pharmaceutical marketing: theoretical and applied principles]. Vinnytsia, 2004, 204 p. (In Ukrainian).
5. Global pharmaceuticals producton 2012. Access mode: <http://www.euromonitor.com/industry-infrastructure-and-environment>.
6. Major global pharmaceutical companies based on pharma. Access mode: <http://www.statista.com/statistics/281306/major-global-pharmaceutical-companies-based-on-pharma-revenue-2014>.
7. Mirovoj farmacevtičeskij rynek 2013: «Bystree, vyše, sil'ne» [The world pharmaceutical market in 2013, “Faster, higher, stronger”] Access mode: <http://www.apteka.ua/article/288827>. (In Russian).
8. Mnuško Z N., Musienko N. M., Čmyhalo N. V. *Meždunarodnyj marketing v farmacii* [International marketing in pharmacy]. Kharkiv, 2006, 344 p. (In Russian).
9. Paškov V. M. *Globalizaciâ farmacevtičnogo rinku âk zagroza ekonomičnogo suverenitetu Ukraïni* [Globalization of the pharmaceutical market as a threat to economic sovereignty of Ukraine] Access mode: <http://www.apteka.ua/article/235037>. (In Ukrainian).
10. Rodionova I. A. *Promyšlennost' mira: territorial'nye sdvigi vo vtoroj polovine XX v.* [World industry: territorial shifts in the second half of the 20th century]. Moscow, 2002, 368 p. (In Russian).
11. Solodkovs'kij Ū. M. Perspektivi transformacij sučasnoï modeli svitovogo farmacevtičnogo rinku [Prospects for transformation of the model modern of world pharmaceutical market]. *Mižnarodna ekonomična politika* [The International Economic Policy]. Kyiv, 2012, Vol. 1-2 (16-17), pp. 133–152. (In Ukrainian).
12. The Pharmaceutical Industry in Figures. Access mode: <http://www.efpia.eu/uploads/Modules/Mediaroom/figures-2014-final>.
13. Tišenko A. N., Dorovskoj A. V. *Social'no-ekonomičeskoe značenie i harakternye čerty farmacii* [Socio-economic importance and characteristics of Pharmacy]. *Svitova ekonomika ta mižnarodnĭ vidnosini* [World Economy and International Relations], 2013, Vol. 3, pp. 13–20. (In Russian).
14. Topčičëv O. G. *Suspil'no-geografičnĭ doslidžennâ. Metodologĭâ, metodi, metodiki: Navčal'nij posibnik* [Socio-geographic research. Methodology, methods, techniques: Manual]. Odessa, 2009, 632 p. (in Ukrainian).

SOCIAL INEQUALITY, POWERTY, AND SPATIAL POLARIZATION: EXAMPLE OF HELMIAZIV STREETS

Tetyana ROMANCHENKO

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
teromanchenko@gmail.com*

Abstract: It is possible to observe the development of social inequality and spatial polarization at the household level within one rural locality. Spatial transformations at the level of the village streets are created by the locals in their own backyards and houses. Internal emotions and people's perceptions of well-being are the drivers of changes. Polarization of social and geographical space are caused by internal beliefs about wealth, prestige, and quality of life.

Key words: poverty, welfare, household, population, village.

UDC: 911.3

СОЦІАЛЬНА НЕРІВНІСТЬ, БІДНІСТЬ І ПОЛЯРИЗАЦІЯ ПРОСТОРУ НА ПРИКЛАДІ ВУЛИЦЬ В СЕЛІ ГЕЛЬМЯЗІВ

Тетяна РОМАНЧЕНКО

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
teromanchenko@gmail.com*

Анотація: На рівні домогосподарств одного сільського населеного пункту можна спостерігати процеси формування соціальної нерівності і поляризації простору. Просторові трансформації на рівні вулиць в селі здійснюються руками мешканців на їх власних присадибних ділянках і будинках. Рушійними силами змін є внутрішні емоції та уявлення людей про благополуччя. Поляризація суспільного і географічного простору викликана внутрішніми уявленнями про добробут, престижність та якість життя.

Ключові слова: бідність, заможність, домогосподарства, населення, село.

УДК: 911.3

Актуальність і ціль роботи. Актуальним в світі є новий підхід до виявлення і оцінки бідності, що ґрунтується не тільки на вартісних підходах, а на суб'єктивному благополуччі населення. В країнах Європи урбаністи вивчають функціональність та сприйняття мікропростору населенням на прикладі вулиць і публічних просторів. На прикладі країн Латинської Америки та Центральної Азії проводяться опитування по сприйняттю життя і щастя. Одним з результатів таких досліджень стало виявлення парадоксу «...щасливих селян і нещасливих мільйонерів» (The Paradox of Happy Peasants and Unhappy Millionaires). Відхід від монетарних методів оцінки добробуту населення важливий з тих позицій, що людині для досягнення благополуччя, потрібне почуття самодостатності, позитивний емоційний баланс та відчуття щастя, радощів, прагнення усвідомлення цінності свого життя. Усвідомлення цінності свого життя та ціннісне відношення до нього – це відродження культурних традицій та індивідуальності людини, самобутності народу, формування ідентичності. На рівні села при дослідженні були виявлені соціальні диспропорції, що проявляються в прагненні людини «жити не гірше інших», або «жити, як всі». Соціальна нерівність і бідність має, як зовнішні чинники (загальний розвиток регіону), так і внутрішні (сприйняття людиною себе, як бідною чи заможною).

Ціль роботи – виявлення культурних особливостей помешкань жителів села та пояснення з точки зору місцевої специфіки, хто є бідним, а хто багатим в селі. Як в кожному регіоні, місті, районі чи поселенні є своя градація бідних і заможних, своя поляризація соціального і географічного простору, так і в с. Гельмязів є свої місцеві особливості сприйняття достатку.

Огляд літератури по темі. Досить багато вчених визначають бідність як «соціально-економічне й соціокультурне явище, що відображає стан буття населення» [9]. При економічних підходах бідність ототожнюється з відсутністю доходів (дохід визначає матеріальний рівень достатку). З таких позицій були обґрунтовані поняття мінімального споживчого бюджету, межі бідності, прожиткового мінімуму. Соціологічне трактування бідності розглядає її не лише як економічний і соціально-культурний стан груп населення, при яких вони не мають доступу до певних благ, а й особливий спосіб і стиль життя, норми поведінки, стереотипи сприйняття та психології, що передаються із покоління в покоління [11].

В межах суспільної географії категорія «бідність» була розглянута і обґрунтована Н. Гаєвською: «масштабна бідність населення – явище, яке заважає формуванню в суспільстві середнього класу, який в свою чергу виступає головним регулятором загального соціально-економічного прогресу і сталого позитивного

розвитку держави, стримує її економічний розвиток, негативно позначається на характері демографічних процесів» [9].

Вивченням структури бідності за групами ризику та визначеннями критеріїв і кількісних оцінок займалися різні вчені - В.І.Добренькова, І.Ф.Гнібеденко, А.М.Колота, А.І.Кравченко, Е.М.Лібанова, В.О.Мандибур, С.В.Мельник, А.І.Мігранова, Т.В.Новікова, Л.Н.Овчарова, Е.А.Ольшанська, Н.М.Рімашевська, М.П.Соколик, А.Ю.Шевякова та ін. Серед наявних географічних досліджень варті уваги роботи таких фахівців, як Т.Ю.Богомолової, І.І.Думової, Н.В.Зубаревич, Є.О.Лаптевої, І.Г.Мельник, В.С.Тапіліної, О.О.Черкашиної, О.У.Хомри, Н.С.Гасвської.

Західні погляди на бідність відрізняються тим, що при дослідженні бідності до уваги беруться показники суб'єктивного благополуччя на основі опитувань респондентів: «Would people choose what they think would maximize their subjective well-being (SWB)? We present survey respondents with hypothetical scenarios and elicit both choice and predicted SWB rankings of two alternatives. While choice and predicted SWB rankings usually coincide in our data, we find systematic reversals. We identify factors—such as predicted sense of purpose, control over one's life, family happiness, and social status—that help explain hypothetical choice controlling for predicted SWB...» [1]. При таких підходах враховуються доходи європейців та особисте сприйняття їх людиною, що порівнює свій добробут з добробутом друзів. Виділяються групи людей по сприйняттю доходів і зазначається, що характер формування таких груп є ендемічним [2]. В період з 1984 по 2000 рр. в Німеччині було проведено дослідження, що стосувалося звикання людей до певного доходу і статусу. Адаптуючись до доходів і звикаючи до певного статусу, викликаного цими доходами, людина почуває себе більш щасливою, коли вони зростають з періодичністю в 4-5 років [6]. Спостерігається неухильний інтерес економістів до різноманітних досліджень щастя людини. Ними вважається, що емпіричні дослідження суб'єктивного благополуччя і відчуття індивідуальної корисності можуть дати важливі відомості для економіки. Досліджується, як зміни доходів, безробіття та інфляція впливають на щастя, а також зокрема, як тип демократії і ступінь децентралізації державного правління впливають на задоволення індивідом його життя. Виявляються наслідки економічної політики на життя людей [7]. Carol Graham виявляє також парадокс щасливих селян і нещасливих мільйонерів, поглиблено досліджуючи сприйняття життя і щастя в різних країнах і регіонах, в тому числі і в Центральній Азії та Афганістані, проводячи інтерв'ю (які, до речі, ніколи не публікуються). Нею отримані дані за результатами опитування в Латинській Америці, які показують, як різний стан здоров'я впливає на задоволення здоров'ям і життям людей в різних соціально-економічних групах в різних країнах [8]. Недавно при дослідженні сприйняття добробуту почали розрізняти два аспекти суб'єктивного благополуччя. Емоційне благополуччя

відноситься до емоційної якості повсякденного досвіду - частоти інтенсивності переживань радості, стресу, суму, гніву, прихильності, що зробить життя людини приємним чи неприємним. Оцінка життя спрямовується до думки людини, на те, що вона думає про своє життя, коли умисно задумується. Окремо для двох аспектів благополуччя піднімається питання, чи можна купити щастя за гроші. При дослідженні брались до уваги відповіді більше ніж 450000 респондентів на індекс благополуччя. Щодня Організацією Геллапа опитувалося 1000 жителів США. Виявлено, що емоційне благополуччя (вимірюється емоційними переживаннями вчора) та оцінка сприйняття життя (вимірюється за шкалою Кентріла) мають різні кореляції. Доходи і освіта більш тісно пов'язані з оцінкою життя, але здоров'я, увага, догляд, самотність і паління є провідниками щоденних емоцій. При зростанні доходу неухильно зростає оцінка життя. Зростає і емоційне благополуччя, але лише до межі \$ 75000 на рік, далі нема ніякого прогресу. Низький дохід посилює емоційний біль, пов'язаний з такими явищами, як розлучення, погане здоров'я і самотність. Слідують висновки, що високий дохід може задовольнити життєві потреби, але не дає щастя. Водночас низький дохід провокує низьку оцінку життя і низьке емоційне благополуччя [10].

А. Дітоном удосконалено методику дослідження домогосподарств на економічне зростання. Його методика дає змогу досліджувати стан добробуту населення в різних країнах, опираючись не тільки на доходи та витрати домогосподарств, а й на стан здоров'я, дитячу смертність і емоційний досвід. Дані за цими параметрами зібрано зі 146 країн, більшість яких раніше не були описані. Це призвело нині до багатьох нових ідей про розвиток країн обох соціально-економічних полюсів – заможних і бідних [3]. Також А. Дітон опирається на дані телефонного опитування 340,847 людей в США в 2008 році, де досліджувалась залежність психологічного благополуччя від вікової категорії людини [12]. В своїх роботах А. Дітон критично ставиться до нормативних документів про норми споживання калорій на душу населення та оцінки бідності згідно їх, зазначаючи, що це – «... the charge of miscalculations in the original paper is incorrect, and reflects a misunderstanding of what was done.» [5]. Бідність та нерівність у світі, що визначається паритетом купівельної спроможності і індексу цін в рамках Міжнародного проекту (International Comparison Project), зросла. Це знизило нижню межу бідності по відношенню до американського долара. Проте, А. Дітон зазначає, збільшення бідних людей майже на півмільярда пояснюється неналежною подачею інформації, а не зміною купівельної спроможності. При порівнянні достатку різних країн даються знаки слабкі теоретичні та емпіричні основи [4].

Виклад основного матеріалу.

Для детальної оцінки сучасного стану всіх будинків була введена п'ятибальна шкала оцінювання. Вона відображає господарський стан домогосподарства і роль його власника в суспільному житті. Так, за рівнем і достатком життя ми виділили

п'ять окремих категорій домогосподарств:

- Злиденні – часто покинуті і занедбані домогосподарства. Житлові приміщення перебувають в напівзруйнованому стані. Будинки запуснені, в них відсутнє опалення і водопостачання. Подвір'я – засмічене, неприбране. Якщо в такому будинку довго ніхто не проживав, то він досить часто служить тимчасовим притулком для місцевих наркоманів, негативно спрямованої молоді і залежних від алкоголю осіб. Якщо в таких домогосподарствах живуть люди, то часто вони є виключенням із нормального суспільного життя, адже їм не вистачає знань, вмінь і коштів підтримувати усталений спосіб життя в даній місцевості і тримати здоровий діалог із оточенням.

- Незаможні – господарська діяльність наявна, але не в повній мірі. Господарі не грають ключової ролі в суспільному житті. Ця група незаможних осіб відрізняється від попередньої тим, що з нею можливий діалог і контакт. Це люди, яким не вистачає умінь і навичок виживати в сучасному поляризовану світі через вікові, освітні чи фізіологічні особливості.

- Відносно-заможні – група домогосподарств, які за кількісним переважанням відображають сільську місцевість в цілому. Сюди належить більшість домогосподарств, власники яких є хорошими господарями, які за умов низьких державних доходів вміють підтримувати свою присадибну ділянку в гарному вигляді. Це особи, які займають основні соціальні позиції: лікарі, вчителі, юристи, бухгалтери, бібліотекари, вихователі, сторожі, пекарі тощо. За їхніх ініціатив проводяться основні заходи в селі. Між представниками цієї групи існують досить стійкі зв'язки: трудові, культурні, виробничі тощо. Люди гуртуються між собою, спілкуються і утворюють громаду. З радянського періоду у вигляді

їхніх домогосподарств не було значних структурних зрушень, але вони виглядають достойно і привабливо за рахунок дбайливого ставлення і підтримання порядку. Для сільської людини дуже важливо мати естетично привабливе подвір'я, адже це характеризує її як господаря.

- Середньо-заможні – такі домогосподарства, які стали краще розвиватися після отримання Україною незалежності. В їхньому інтер'єрі сталися суттєві зміни за період становлення ринкової економіки. Господарі змогли використати ринкові відносини для покращення стану свого господарства. Вони зайнялися прибутковою діяльністю і це їх досить вирізняє від оточуючих. Більшість із них – приватні підприємці, що займаються торгівлею та задіяні в сфері послуг.

- Заможні – це домогосподарства-лідери за соціально-економічним розвитком і за своєю сутністю вони є виключенням для сільської місцевості. Належать великим підприємцям або приїжджим особам з міста, що купили земельну ділянку, щоб збудувати дачу [рис. 1, 2].

За періодом економічного піднесення ми виділили три групи домогосподарств:

1. Домогосподарства, що активно розвивалися під час II половини XX ст. Становлення їх пов'язане з розбудовою після війни. Економіка в державі була плановою, а господарства – колективними. Будівництво житла було доступним для місцевого населення (діяли цегляні заводи).

2. Домогосподарства, які значно розвинулись після отримання Україною незалежності. До 1990 рр. вони були на рівні з домогосподарствами першої групи, але після розпаду СРСР і переходу на ринкові засади господарювання їхніми власниками, загальний вигляд подвір'їв і будинків змінився і продовжує

Рис.1. Класифікація будинків за станом бідності / заможності

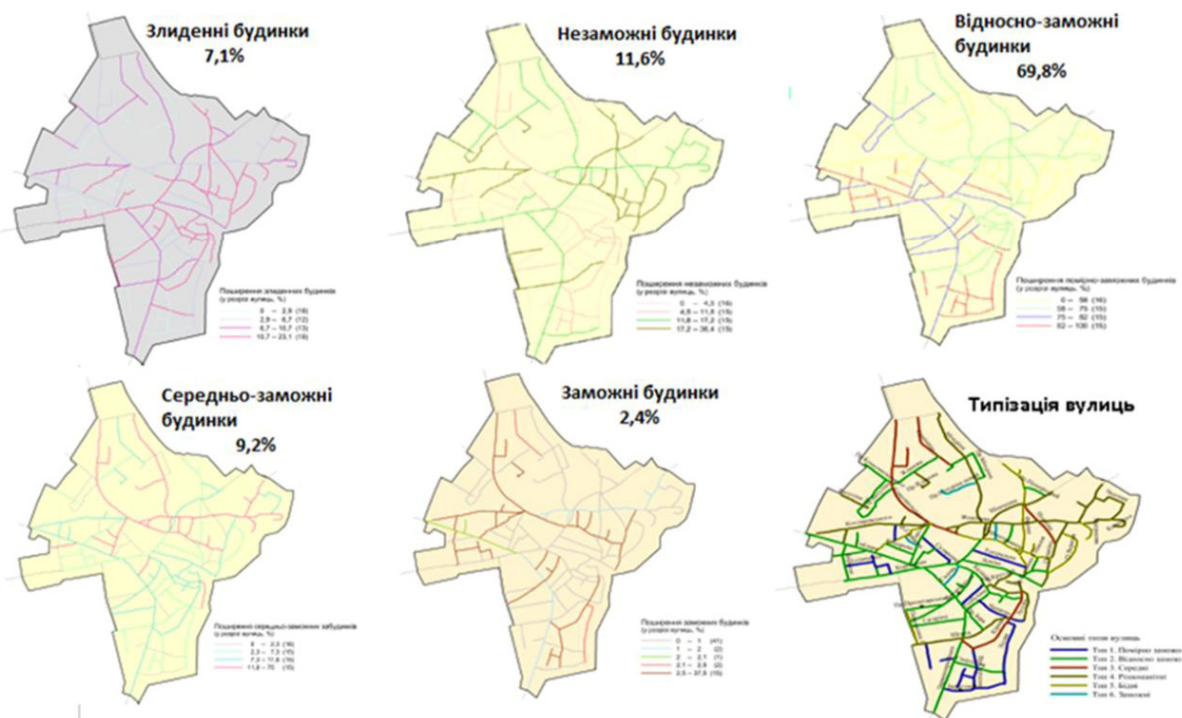

Рис.2. Поширення різних типів будинків на території села Гельмязів

Рис.3. Основні типи вулиць у селі Гельмязів

змінюватись. В їхньому інтер'єрі є новітні елементи – ознаки нового часу, недоступні для інших категорій місцевого населення. Господарі даних будинків зуміли знайти для себе вигідні види економічної діяльності – в сфері послуг, торгівлі, веденні бізнесу тощо на місцевому, локальному рівні, що дозволяє підтримувати їм достойний спосіб життя і поступово покращувати благоустрій.

3. До третьої групи віднесені будинки, що мають застарілі об'єкти господарювання та виглядають дуже бідними. В них основні приміщення напівзруйновані, а подвір'я дуже занедбані. Це будинки, що були збудовані ще до війни, або, можливо, до революції. Але вони не повною мірою розвивались під час радянської повоєнної розбудови. Можливо, на той час вони мали достатній рівень розвитку і не потребували оновлень. Найбільше їх збереглося в старій частині села – в історичному ядрі.

На основі обрахунків зібраних показників була здійснена типізація вулиць, з урахуванням основних територіальних відмін у їхньому розвитку.

Основні типи вулиць [рис 3]:

Тип 1. «Помірно заможні» – До даного типу належить 18% вулиць: Чапаєва, Пархоменка (2), пр. Червоноармійський, пр. Свердлова, Театральна, Скляренка, пр. Котляревського, Ілляшенка, Лісова, пр. Червоний та Берегова. Головною ознакою цього типу є значна частка відносно-заможних будинків (в середньому 89,9%), що належать до першого періоду економічного піднесення (96%), з переважанням дерев'яних (54,1%), залізних (17,4%) та наявністю євро-огорож (15,7%).

Тип 2. «Відносно заможні» - Цим типом представлені 38% вулиць: пр. Першотравневий 2, пр. Піонерський, пр. Папаніна і Павлова, Гагаріна, пр. Пролетарський, Пролетарська, Толбухіна, Червоноармійська, Калініна, Леніна, Корольова, Воропая, Тюленіна, Гайдара, пр. Мічуріна, Жданова, Макаренка – Героя Чорного, Горєлова, Комарова, пр. Ватутіна, пр. Комсомольський, Ватутіна, Свердлова.

Це вулиці з відносно заможними будинками. Рівень відносної заможності сягає від 70 до 85% та 77% в середньому, що свідчить про включення незаможних (10,5%) та злиднених (6,3%), а також – середньо-заможних (5,3%) домогосподарств. Це тип вулиць, в якому проявляється ледь помітна зростаюча тенденція до соціально-економічного контрасту. Спостерігається переважання першого (89,5%) або другого в поєднанні з третім, (8,5%) періоду економічного піднесення. В межах вулиць переважають дерев'яні огорожі (40%) з помітною часткою інших

Тип 3. «Середні» - Даного типу вулиць ідентифіковано 6,6%. Це Пушкіна, Кірова, Комсомольська, Єрмішина. Вони характеризуються середнім показником заможності (68,4%) з помітною тенденцією до збіднення: 9,8% домогосподарств цих вулиць є незаможними та 10,7% злидненими. Переважна більшість домогосподарств віднесена до першого періоду економічного піднесення (92,5%) з

переважанням дерев'яних огорож, значною часткою інших та великим відсотком (8,5%) домогосподарств з відсутньою огорожею подвір'я

Тип 4. «Різноманітні» - В даному типі представлено 20% вулиць: Шевченка, Папаніна, пр. Круглий, Жовтнева, Мічуріна, Лугова, Котляревського, Ватутіна, пр. Жданова, Щорса, Чкалова, Кошового.

Це вулиці бідних домогосподарств (17,9%) та злиднених (9,4%). Середній рівень заможності становить 60,6%. Відносно-заможних домогосподарств тут 10,9%. Останній ілюструє високий рівень розриву між заможними і злидненими, що не є соціально сприятливим явищем. В даному типі високе значення мають 2 і 3 період економічного піднесення (8,2% та 7,2%). Це свідчить про контраст: одночасне розміщення бідних і заможних домогосподарств на одній вулиці, можливо – доглянутих і покинутих. Спостерігається висока частка відсутніх парканів (8,2%)

Тип 5. Бідні - Вулиць даного типу нараховано 10% від загальної кількості. Сюди віднесено: Пархоменка, 23 Вересня, Першотравнева, Фрунзе, Гоголя, Матросова. Це бідні вулиці з переважання 2-3 або 3 періоду. Бідність сягає 22,6%, а злидненість – 17,4%. Поширені в найбільшій мірі дерев'яні паркани, але досить велика частка домогосподарств парканів не має (11,5%). Представлені в достатній кількості і середньо-заможні домогосподарства. Це також тип соціальних розривів і нерівностей.

Тип 6. Заможні – Вулиць цього типу виявлено 6,6%. А саме: пр. Горєлова, пр. Мічуріна, пр. Новий, пр. Першотравневий, Садова. Найбільш неоднорідна й контрастна по відношенню до інших група вулиць. В ній надзвичайно високі показники абсолютної заможності (максимальне значення – 37,5% та середнє – 18,3). Відносна заможність за абсолютним показником становить 75% та в середньому – 46,1%. Водночас наявні і бідні домогосподарства: максимальне значення становить 14,3%, середнє – 6,7%. Вулиці даного типу дуже слабо представлені відносно-заможними домогосподарствами. Переважає другий період економічного піднесення. Третій період не представлений взагалі. Переважають паркани з європрофілю та кам'яно-бетонні.

Висновки

Визначено, що бідними є вулиці, що розміщені в історичному ядрі. Бідність, як явище тут почало формуватися давно і пов'язане з розвитком інших територій села. Коли ресурси по будівництву і відновленню інфраструктури були перекинуті на інші частини села (південна, центральна і західна) ще в радянські часи, то там були сформовані кращі і вигідніші умови для розвитку домашнього господарства.

Північна частина села відзначається недавнім розвитком, а східна – деякою відсталістю, тому на північному сході спостерігається значний соціально-економічний контраст розвитку території: одночасне розміщення дуже бідних і заможних господарств.

Водночас, якщо сучасний розвиток і спровокував погіршення стану деяких домогосподарств

на вузьких периферійних вулицях, то водночас він викликав і поживлення господарського життя в інших частинах села. Отже, бідність у сільській місцевості все ж таки можна подолати шляхом переосмислення відносних цінностей

щодо зовнішнього вигляду домогосподарств та переорієнтацією людей на комплексну соціальну активність. Подолання бідності в сільській місцевості – це подолання депресивного світосприйняття і орієнтація на створення соціальних цінностей.

References:

1. Benjamin D., Hegetz O., Kimball M., Rees-Jones A. What Do You Think Would Make You Happier? What Do You Think You Would Choose? *American Economic Review*, 2012, Vol. 102, pp. 2083-2110.
2. Clark A., Senik C. Who Compares to Whom? The Anatomy of Income Comparisons in Europe. *Economic Journal*, 2010, Vol. 120, pp. 573-594.
3. Deaton A. Measuring Development: Different Data, Different Conclusions? In: *Measure for Measure: How Well Do We Manage Development*, 2010.
4. Deaton A. Price Indexes, Inequality, and the Measurement of World Poverty. *American Economic Review*, 2010, Vol. 100 (1), pp. 5-34.
5. Deaton A., Dréze J. Nutrition, Poverty and Calorie Fundamentalism: Response to Utsa Patnaik. *Economic and Political Weekly*, 2010, Vol. 45 (14), pp. 78-80.
6. Di Tella R., Haisken-De New J., MacCulloch R. Happiness Adaptation to Income and to Status in an Individual Panel. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 2010, Vol. 76, pp. 834-852.
7. Frey B., Stutzer A. What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*, 2002, Vol. 40, pp. 402-435.
8. Graham C. *Happiness Around the World: The Paradox of Happy Peasants and Unhappy Millionaires*. Oxford University Press, 2012.
9. Ішук С.І., Гаєвс'ка Н.С. Мел'ник І.Г. Бідність, як соціально-економічна категорія і об'єкт дослідження суспільної географії [Poverty: socio-economic category and subject for human geography]. *Економічна та соціальна географія* [Economic and social geography], 2011, Vol. 62, pp. 56-64. (In Ukrainian).
10. Kahneman D., Deaton A. High Income Improves Evaluation of Life but Not Emotional Well-Being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2010, Vol. 107(38), pp. 16489-16493.
11. *Соціологіческаâ енциклопедіâ* [Sociological Encyclopedia]. General Editorship: A. N. Danilova. Minsk, 2003, 384 p. (In Russian).
12. Stone A., Schwartz J., Broderick J., Deaton A. A Snapshot of the Age of Distribution of Psychological Well-Being in the United States. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2010, Vol. 107 (22), pp. 9985-9990.

PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE POWER ENGINEERING IN THE KHERSON REGION

Oleksandr SKLIAROV

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
skliarovolexandr@gmail.com*

Abstract: One of the most urgent problems of independent Ukraine is energy security and sustainable and efficient of using the energy. Today, Ukraine is an energy-dependent country that has problems with gas supply and environmental condition, which suffer significant deterioration as a result of irrational nature management. Therefore it is appropriate introduction of alternative power engineering as ecologically safe and economically profitable diversified branch of production. The purpose of the research is to determine the territorial differentiation of alternative power engineering sources on the example of the Kherson region - the most potential for the region and prospects of electroenergy in the region. In the article uses the benefited typical general (analysis, synthesis, induction, deduction) and concrete scientific (mathematical, statistical, literary, systematic approach, mapping, forecasting, modeling) methods. Among the results of the research can be distinguished creating maps of perspective placement of alternative power plants; construction a potential fields gravity districts to the most powerful power nodes and settlements; determining regularities of foreign investment for localization.

Key words: alternative power engineering, project finance, investment, the "green economy", "green rate", the potential of the territory.

UDC: 911.3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ У ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Олександр СКЛЯРОВ

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
skliarovolexandr@gmail.com*

Анотація: Однією з найбільш актуальних проблем незалежної України є енергетична безпека держави та раціональне й ефективне використання отриманої енергії. На сьогодні, Україна є енергозалежною державою, яка має проблеми із газопостачанням і екологічним станом, що зазнає значного погіршення внаслідок нераціонального природокористування. Через це доцільним є впровадження альтернативної енергетики як екологічно безпечної та економічно вигідної диверсифікованої галузі виробництва. Метою дослідження є визначення територіальної диференціації альтернативних джерел енергії на прикладі Херсонської області – найбільш потенційного для цього регіону і перспектив розвитку електроенергетики регіону. У статті використано типові загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція) і конкретно-наукові (математичний, статистичний, літературний, системний підхід, картографічний, прогнозування, моделювання) методи дослідження. Серед результатів дослідження можна виділити створення картосхеми перспективного розміщення альтернативних енергетичних станцій; побудову поля потенціалів тяжіння районів області до найпотужніших енергетичних вузлів та пунктів; визначення закономірності іноземного інвестування за локалізацією.

Ключові слова: альтернативна енергетика, проектне фінансування, інвестиції, «зелена економіка», «зелений тариф», потенціал території.

УДК: 911.3

Вступ. Постановка наукової проблеми. У наш час значні кошти виділяються на альтернативні джерела енергії, до яких відносять сонячну, вітрову та енергію біопалива. Зараз частка електроенергетики у господарстві Херсонщини складає 20%, серед яких лише 3% займають відновлювальні джерела енергії. Застосування альтернативних джерел енергії все більше поширюється у розвинених країнах Західної Європи та США, де попит на альтернативну енергію має стійку тенденцію до зростання. Це пов'язано з обмеженістю ресурсів для отримання енергії із традиційних джерел, постійним подорожчанням паливно-енергетичних ресурсів, необхідністю охорони довкілля, наявністю доступу до дешевих джерел виробництва енергії. Визначення та вивчення нетрадиційних

відновлювальних джерел енергії, розвиток альтернативних видів енергоресурсів та перспективу їх використання доцільно розглядати як один з головних факторів розвитку енергетики України. Проблеми енергетичної безпеки та розвитку альтернативної енергетики набувають все більшої актуальності та потребують пошуку ефективних шляхів їх вирішення, визначають завдання та окреслюють нові перспективи піднесення енергетичної сфери [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми показав, що питання інвестування та розвитку альтернативної енергії в Україні розглядалося рядом вчених, таких як: М. Безуглий, М. Волков, Е. Гутнік, І. Магідович, Г. Калетник, А. Касич та низка інших. Разом з тим, незважаючи на значний обсяг наукових праць, питанню міжнародного досвіду інвестування

розвитку альтернативної енергетики не приділялося значної уваги [6].

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою даної роботи є аналізування сучасного стану альтернативної енергетики Херсонської області, прогнозування потенціалу вітрової, сонячної та енергії біопалива з впровадженням новітніх технологій та залучення іноземних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Глобальні процеси в сучасному світі, зростання світового промислового виробництва, призводять до значного збільшення споживання енергоресурсів і, як наслідок – нанесення суттєвої екологічної шкоди світовому довкіллю. В останні роки ця проблема все більше хвилює світову спільноту, оскільки людині для її життя необхідне максимально чисте навколишнє середовище. Тому, в даний момент є підстави вважати екологічні проблеми одними з найважливіших для забезпечення майбутнього сталого розвитку людства, саме ці проблеми несуть найбільшу загрозу для світової спільноти.

Україна не залишилась у збіччі сучасних процесів в енергетиці. Наразі, в нашій країні також з кожним роком набирає обертів процес використання альтернативних видів енергії. І хоча процес розвитку відновлювальних джерел енергії відбувається достатньо повільно, не все в цьому питанні безнадійно [2].

Вперше на законодавчому рівні в Україні було дано визначення терміну нетрадиційні і поновлювальні джерела енергії в Законі України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 року. Це енергія, яка постійно існує або періодично виникає в навколишньому середовищі в якості потоків енергії сонця, вітру, геотермальної енергії, енергії морів, океанів і біомаси. Закон визначив правове регулювання, яке застосовується до юридичних і фізичних осіб котрі проводять роботу з будівництва і реконструкції об'єктів відновлювальної енергетики [12].

Проте включення електроенергетичної галузі у законодавство не виділяло окремо альтернативні джерела енергії. Через це, у 2003 році було прийнято Закон України «Про альтернативні джерела енергії», яким визначено правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії та сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі. Законом визначено, що альтернативні джерела енергії – це відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів [10].

На нашу думку актуальною є проблема створення та впровадження відновлювальних джерел енергії у промислових значеннях. Найбільш

важливими стимулами для розвитку відновлювальної енергетики у Херсонській області, в першу чергу, є обмеженість запасів вітчизняних енергоресурсів та погіршення стану навколишнього середовища. Більшість енергоносіїв надходить до України з-за кордону, тому ситуація вимагає негайного вирішення питання щодо заміни органічного палива на інші види. Широкомасштабне освоєння енергії відновлювальних джерел створює нову екологічно безпечну галузь енергетики, що сприяє підвищенню рівня диверсифікації енергоресурсів та зміцненню енергетичної й екологічної безпеки держави. Для поліпшення стану альтернативної енергії потрібно проаналізувати найважливіші чинники серед яких виділяються географічний, екологічний, економічний, господарський, політичний та соціальний.

Для розвитку альтернативної енергетики, в першу чергу, потрібна територія та специфічні природні умови. Тому, найбільш важливим чинником серед усіх треба зазначити саме географічний. Йому належить провідна роль у впровадженні енергії відновлювальних джерел у Херсонській області. Частина Херсонської області, що прилегла до Чорного моря, розташована на Причорноморській низині, має рівнинний рельєф, сприятливий для будівництва вітрових електростанцій (надалі ВЕС) на базі вітрових електроустановок (ВЕУ) будь-яких габаритів і великих за площею сонячних електростанцій [1].

Вітрова картина на території Херсонської області, особливо в її причорноморській частині, визначається кількома чинниками:

- північно-східними вітрами, які утворюються в результаті руху повітря із зони високого тиску, що з'єднує Азіатський та Азовський максимуми, й зони низького тиску над Чорним морем;
- південно-західними вітрами, що дмуть також переважно взимку та навесні із Середземного моря;
- західними вітрами, які віють з Атлантичного океану, головним чином влітку;
- локальними вітрами – бризами (віють влітку та восени) [13].

Як зазначалося вище, для будівництва ВЕС та СЕС потрібні значні за площею території: площа Херсонської області становить 28500 км², а її частка, що має високий вітроенергетичний потенціал, – 2850 км², або 10%. Тобто, на території Херсонської області можливо побудувати вітрові електростанції із загальною кількістю ВЕУ – 2192, номінальною потужністю 2 МВт кожна. Загальна встановлена потужність ВЕУ складатиме 4385 МВт.

Не поступається вітровій енергетиці за потужностями й сонячна. За своїм «сонячним» потенціалом Херсонська область посідає одну з перших позицій у державі: кількість сонячних днів на рік сягає 240, або 65%. Одним із показників поширення сонячної радіації є середня сонячна інсоляція, яка на території області становить 1,25 МВт/м² за рік, яка дає значні можливості перспективного розвитку саме сонячної енергетики.

Проте треба враховувати і глобальні проблеми, серед яких важливою є проблема забруднення

навколишнього середовища. У наш час екологічний стан навколишнього середовища зазнає різкого погіршення: постійні викиди шкідливих речовин, збільшення радіаційного фону та забруднення повітря леткими речовинами, — проте впроваджуючи нові технології в електроенергетиці, що не шкодитимуть екології дуже потрібно. Насамперед це стосується екологічної чистоти виробництва електроенергії з відновлювальних джерел.

Розвиток альтернативної енергетики пов'язаний із отриманням фінансових доходів. Тому, дуже важливим є економічний аспект цієї проблеми. Застосування альтернативної енергії допоможе: заощадити на виробництві енергії (безкоштовна сонячна радіація та потоки вітру); зменшити необхідність диверсифікації постачання енергії в області; замінити потужності Каховської ГЕС із застарілим обладнанням; розширити номенклатуру продукції підприємств області шляхом замовлення сучасних установок відновлювальної енергетики; децентралізувати постачання електроенергії, що сприятиме суттєвому підвищенню її стійкості та зменшенню втрат у процесі передачі на значні відстані; створити незалежність виробництва електроенергії з відновлювальних джерел від імпорتنих поставок палива [7].

Збільшення потужностей альтернативної енергетики буде впливати на розвиток промислових підприємств Херсонської області. Електроенергетика на Херсонщині не дуже розвинута порівняно з іншими областями і тому потребує збільшення потужностей. Це можливо, приваблюючи промислові підприємства, а саме на Херсонщині завершено будівництво заводу з виробництва біодизельного палива. Потужність підприємства – 10 тис т на рік, паливо планується виготовляти з рапсового масла та інших рослинних масел. У лютому 2007 року компанією «Лібер» введено в дію завод в Херсонській області потужністю 10 тис т біодизеля на рік. Крім компанії «Лібер» енергетичні потужності створює і ВАТ «Чумак»: підприємство завершило впровадження реконструйованих під спалювання лушпиння соняшникового насіння (відходи від виробництва соняшникової олії) котлів. Проектна потужність складає – 100000 Гкал/рік [4].

У зв'язку із останніми політичними подіями Україна стала на курс євроінтеграції. Як відомо, у березні 2014 року була підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС. В одному з розділів асоціації розкривалося питання про збільшення потужностей енергії відновлювальних джерел: збільшити частку альтернативної енергії до 12%. Наразі частка в Україні складає близько 3%, а тому кожна адміністративна область повинна збільшувати потужності для того, щоб приєднатися до європейських стандартів [9].

Проте, при розвитку будь-якої галузі промисловості, потрібно проаналізувати наслідки для подальшого життя населення. Збільшення потужностей альтернативної енергії може покращити соціальні умови життя населення в області: створити робочі місця на об'єктах відновлювальної

енергетики, розвивати інфраструктуру в місцевостях області, віддалених від великих промислових центрів, збільшити надходження до місцевих бюджетів від продажу електроенергії.

На жаль, усі чинники, що перераховані вище, не можуть бути застосовані через відсутність фінансування. Окремим пунктом фінансування потрібно виділити інвестування. У світовій практиці вже давно існує такі поняття, як «зелена» економіка і «зелений» тариф, що позначають розвиток альтернативної енергетики та спеціальні тарифи на постачання енергії до споживача. «Зелений» тариф — спеціальний тариф, за яким йде закупівля електричної енергії, що вироблена на об'єктах електроенергетики, з альтернативних джерел енергії [11]. «Зелена» економіка згідно доповіді ЮНЕП (програма ООН з навколишнього середовища) — це економіка з низькими викидами вуглецевих сполук, яка ефективно використовує ресурси і відповідає інтересам всього суспільства. В «зеленій» економіці зростання доходів і зайнятості забезпечується державними та приватними інвестиціями у ті заходи і проекти, які сприяють зменшенню викидів вуглецю та забруднення, підвищують ефективність використання енергії і ресурсів, працюють на упередження втрати біорізноманіття та екосистемних послуг. Ці інвестиції необхідно каталізувати та підтримувати шляхом цільових державних видатків, субсидій і стимулів для сприяння розвитку зелених секторів та ринків для зелених технологій та інновацій [5].

Дуже важливо проаналізувати як саме здійснюється інвестування в альтернативну енергетику. Найкращим механізмом інвестування є проектне фінансування – це така структура запозичень, повернення коштів при якій базується на першочерговому використанні накопичених проектом грошових потоків, а всі активи, права й вигоди виступають як коштовні папери вторинного ринку та, у свою чергу, використовуються як забезпечення [3].

Вже на 2015 рік іноземні інвестори виявили інтерес до виробництва альтернативної енергетики. Серед усіх проектів можна виділити будівництво трьох електростанцій з потужністю 8 МВт чеською компанією «Чеська перспектива Херсон», «Херсонобленерго» в Генічеському (потужністю 75 МВт) і Новотроїцькому районах (32 МВт), а також поблизу Херсона (60 МВт). Згідно проектного фінансування вже завершено будівництво декількох електростанцій: енергопостачальними компаніями «Соларенерго» у Скадовському (27 МВт), «Сивашенергопром» у Чаплинському (5 МВт), «Бі Енерджетікс» і «Віндкрафт» у Каланчацькому (39 МВт), «Старпівденьенерго» у Каховському (1,5 МВт) та «Атлас Енерджи» у Високопільському (1 МВт) районах (рис. 1).

Для прогнозування розвитку сучасної енергосистеми альтернативних джерел Херсонської області є доцільним застосувати картографічні зображення регіону, в яких буде виділено та типізовано адміністративні райони області за двома

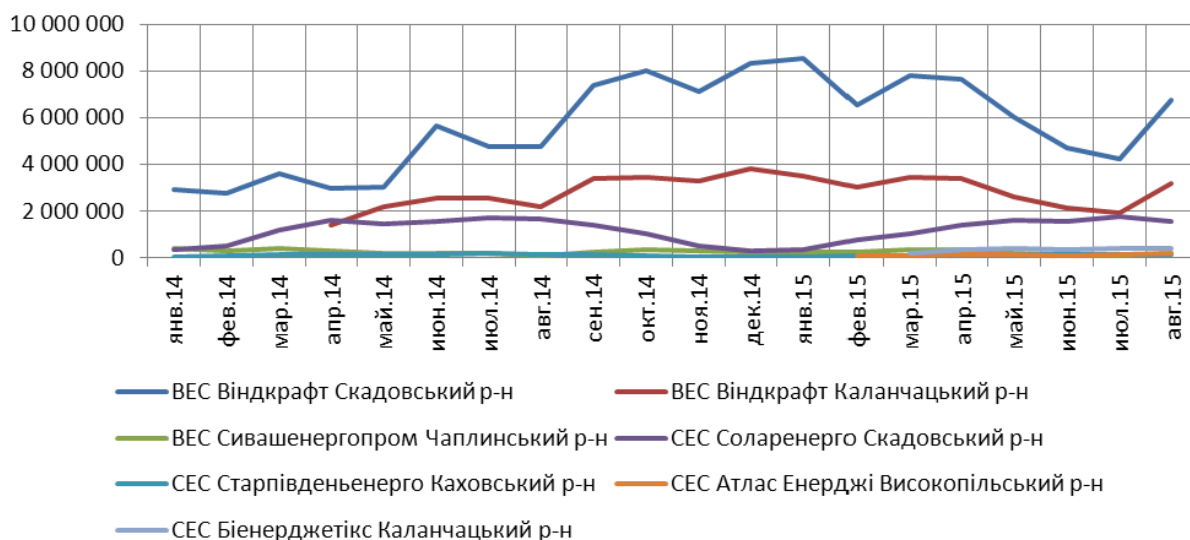

Рис.1. Динаміка виробництва енергії ВЕС та СЕС Херсонської області (складено за матеріалами [8])

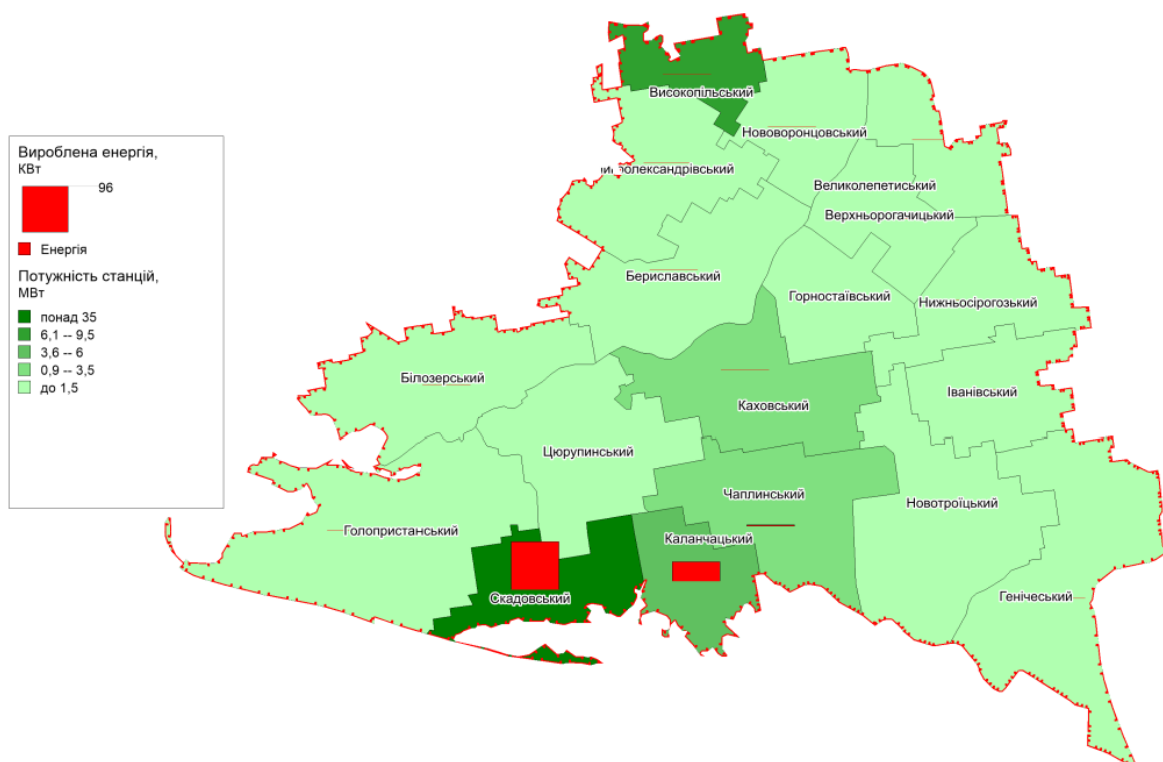

Рис.2. Типізація адміністративних районів Херсонської області за інтегральним показником розвитку альтернативних джерел енергії (складено за матеріалами [8])

ознаками: загальною потужністю сонячних та вітрових електростанцій і сумарним показником виробленої енергії протягом одного календарного року. Наразі альтернативні джерела енергії представлені лише у п'яти районах: Скадовському, Чаплинському, Каховському, Високопільському і Каланчацькому, - які можна типізувати за інтегральним показником розвитку енергетичних потужностей на такі групи: слабкорозвинені (1-3 МВт) – Каховський і Чаплинський райони; середньорозвинені (3-9 МВт) – Каланчацький та Високопільський райони; високорозвинені (більше 9 МВт) – Скадовський район. Така типізація пояснюється

вдалим географічним положенням Скадовського району біля узбережжя Чорного моря (рис. 2).

Окрім типізації регіонів важливою ознакою є вплив різних адміністративних районів області на енергетичний баланс та енергосистеми окремого району. Для цього доцільним є побудова поля потенціалу, за яким можна визначити центри, до яких тяжіють інші, енергетично залежні райони (рис. 3).

Із математично змодельованого зображення можна зробити висновок про моноцентричний тип розподілу енергопотужностей у регіоні: Скадовсько-Каланчацький енерговузол є центром постачання енергії для найближчих районів Лівобережжя

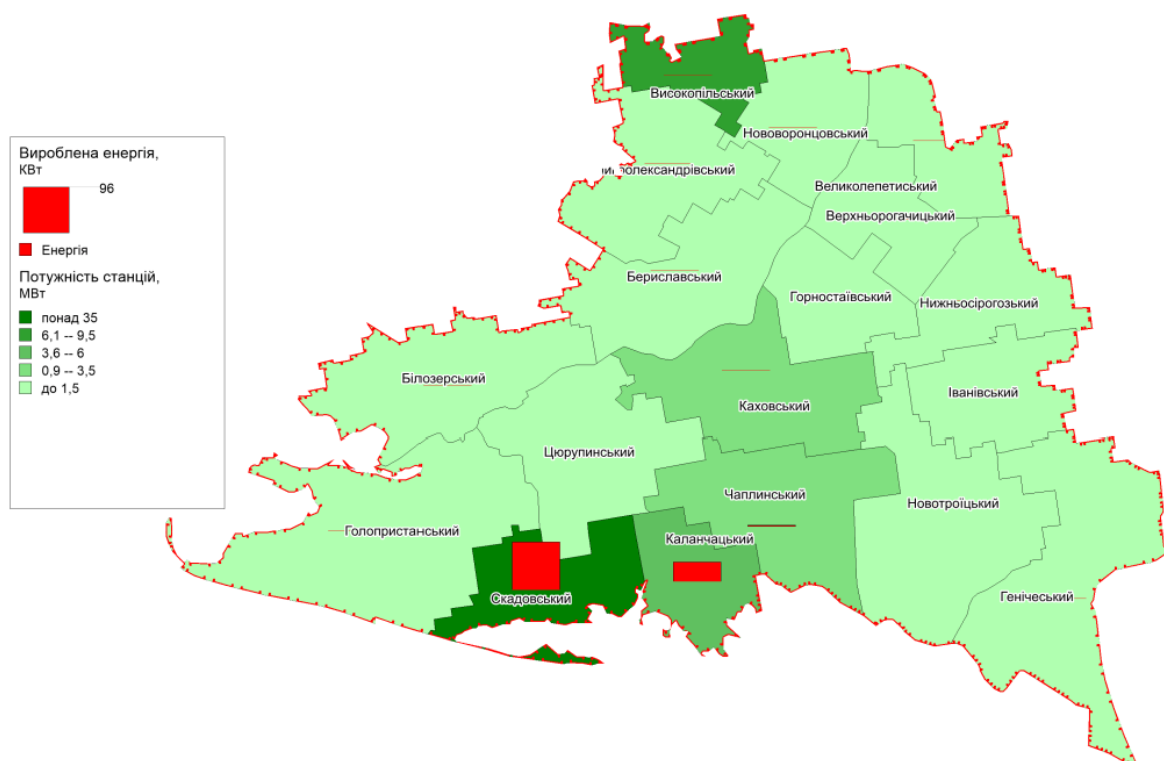

Рис.3. Поле потенціалу потужностей ВЕС і СЕС Херсонської області (складено за матеріалами [8])

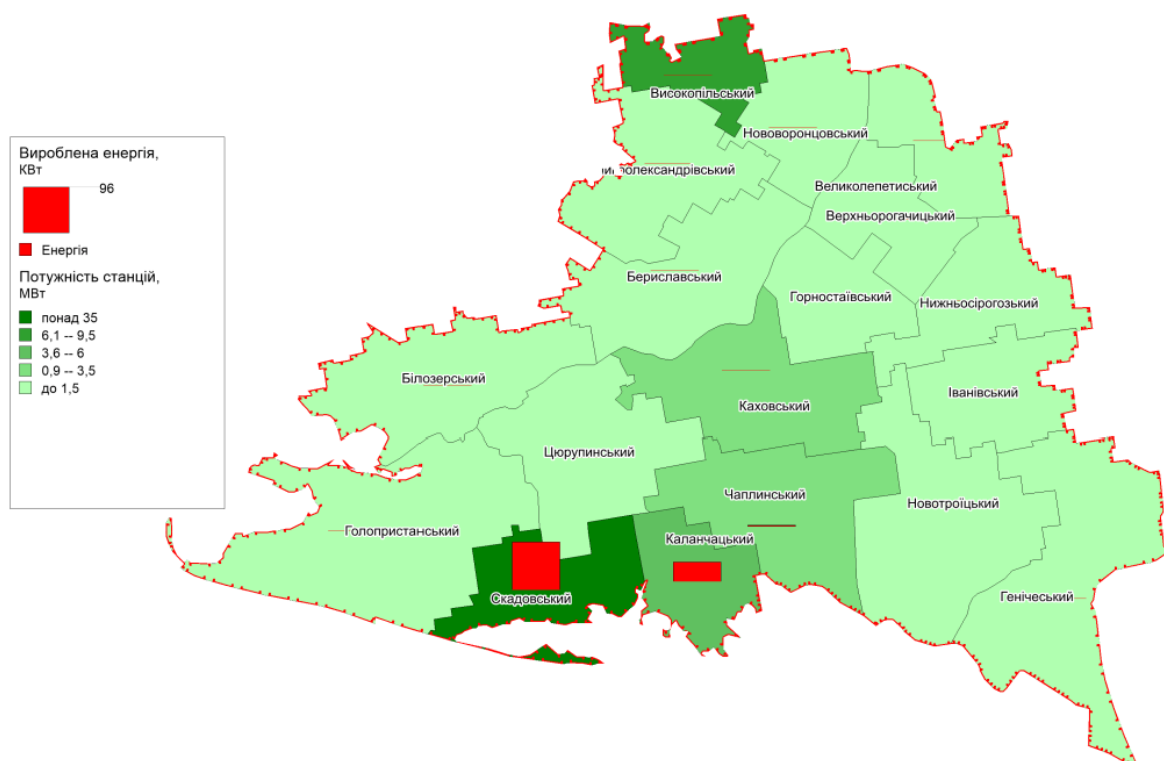

Рис.4. Проектні потужності ВЕС і СЕС Херсонської області (складено за матеріалами [8])

(Чаплинський, Каховський, Голопристанський та Цюрупинський) та усього Правобережжя Дніпра (Білозерський, Бериславський, Великоолександрівський, Нововоронцовський, Високопільський і Херсонська міська рада). Інші райони області, що розташовані на лівому березі Дніпра є периферійними, які залежать від енергії застарілої Каховської ГЕС.

Враховуючи сучасний стан альтернативної енергетики Херсонської області, яка має значний потенціал, є доцільним звернути увагу на подальші зміни в енергосистемі регіону, яка буде детермінувати суспільно-економічні відносини у державі загалом, і на Херсонщині зокрема. Для цього є необхідність у створенні картосхеми, яка розкриє зміни у енергетичному балансі між районами за 5

років, що описані у Стратегії розвитку Херсонської області до 2020 року (рис. 4).

Вищеподана картосхема дає змогу побачити прогнозування розвитку альтернативної енергетики, зокрема різке збільшення потужностей Каховського, Новотроїцького, Генічеського та Чаплинського районів. Це викликано вдалими географічним положенням та найменшою щільністю поширення населених пунктів у цих районах.

Оскільки держава не виділяє кошти на спорудження альтернативних енергетичних станцій, то фінансовою основою, на сьогодні, є іноземні інвестиції. Для того, щоб зацікавити потенційних інвесторів вкладати кошти у будівництво є необхідним створення вищезазначених картосхем (рис. 4), які б наглядно показували потенційні можливості розвитку альтернативних джерел енергії на певних територіях.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, Херсонська область має значний електроенергетичний потенціал у використанні

енергії відновлювальних джерел, а саме енергії Сонця, вітру та переробці біопалива та залученні подальших інвестицій із економічно розвинутих країн Європи, зокрема таких, як Австрія, Чехія, Словаччина та Франція. Збільшення фінансових надходжень призведе до відновлення електроенергетики Херсонської області, як однієї з найбільших галузей промисловості. Збільшення частки електроенергетики у господарському комплексі регіону зробить Херсонщину провідним постачальником теплової й електричної енергії у Причорноморському економічному районі, а в майбутньому – в Україні та за межами держави. Подальші дослідження цієї проблеми будуть спрямовані на математичні розрахунки найідеальнішого розміщення енергетичних станцій з точки зору таких аспектів, як природно-географічний, соціальний, транспортний, економічний і екологічний; можливості впровадження отриманих висновків у практичну діяльність із комерційною метою.

References:

1. Bilij V. S. Programa rozvitku vidnovlŭval'noï energetiki v Hersons'kij oblasti do 2030 roku (proekt). [Program of renewable energy development in Kherson Region till 2030 (draft)]. 2013, pp. 8-12. (In Ukrainian).
2. Dudčenko O. Al'ternativni džerela energoresursiv v Ukraïns'komu Pričornomor'ї. Analitična zapiska [Alternative energy sources in the Ukrainian Black Sea Region. Research Note]. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/232/%29>. (In Ukrainian).
3. Kramarêv G. V. Proektne finansuvannâ pri realizaciï innovacijnih scenariïv rozvitku al'ternativnoï energetiki [Project financing in the implementation of innovative scenarios for the development of alternative energy], Problemi ekonomiki [Problems of economics], 2012, p. 69. (In Ukrainian).
4. L. V. Los', Terlec'kij M. D. Perspektivna al'ternativna energetika [Upcoming alternative energy], Visnik ŽNAEU [Bulletin of Zhytomyr National Agroecological University], 2013, N. 1, P. 1, pp. 203–214. (In Ukrainian).
5. Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. A Synthesis for Policy Makers. UNEP, 2011, p. 2.
6. Polișuk O. V. Rozvitok al'ternativnoï energetiki v Ukraïni: stan ta perspektivi rozvitku [Alternative energy in Ukraine: state and prospects of development]. Available at: <http://www.er.gov.ua/doc.php?f=2582>. (In Ukrainian).
7. Sivic'ka S. P. Mižnarodnij dosvid investuvannâ rozvitku al'ternativnoï energetiki [International experience of investing in alternative energy development] Visnik ONU imeni Ĭ. Ĭ. Mečnikova [Bulletin of the Mechnikov Odessa National University], 2014, T. 19, Vol. 2/2, p. 174. (In Ukrainian).
8. State Enterprise «Energorynok» (official website). Available at: <http://www.er.gov.ua/doc.php?f=2612> (In Ukrainian).
9. The Association agreement between Ukraine and the European Union. Available at: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=246581344 (In Ukrainian).
10. The law of Ukraine «on alternative energy sources». Vidomosti Verhovnoï Radi [Bulletin of The Supreme Council], 2003, N 24, p. 155. (In Ukrainian).
11. The law of Ukraine «On electricity». Vidomosti Verhovnoï Radi [Bulletin Of The Supreme Council], 2013, N 51, p. 714. (In Ukrainian).
12. The law of Ukraine «On Energy Saving». Vidomosti Verhovnoï Radi [Bulletin of The Supreme Council], 1994, N 30, p. 283. (In Ukrainian).
13. Vasen'ova Ŭ. O., Bikova O. S. Realizaciâ sistemnih doslidžen' vidnovlŭval'noï energetiki Hersonșini v diplomnih proektah [System studies of renewable energy in Kherson region in the graduation projects]. Informacijni tehnologii v osviti, nauci ta virobnictvi [Information technologies in education, science, and production], 2013, Vol. 3(4), pp. 189. (In Ukrainian).

WORLD FOOD CRISIS AND UKRAINIAN OPORTUNITIES IN SOLVING THIS PROBLEM**Taras CHIPKO***Institute of Geography, National Academy of Science of Ukraine, Kyiv
tarasnauka2015@ukr.net*

Abstract: Relevance of the study is resulting from an ever-growing shortage of food in the world and increased demand for it due to the rapid growth of population and limited land suitable for growing crops. In this regard the purpose of this paper is to analyze the situation in cereal market in developing countries and the identification of effects caused by insufficient volumes of its production. The objectives of this article are: analysis of the situation on world food markets (e.g. cereal); territorial peculiarities of the food crisis; the development opportunities of agricultural products in Ukraine due to the increased export of agricultural products in the world; identifying potential markets for Ukrainian agricultural products and analysis of the potential of Ukrainian exports of agricultural products. The documents of Food and Agriculture Organization (FAO), UNO, international legal documents, analytical sources of Internet have been processed for writing this paper. Statistical method has been applied for considering the dynamics of wheat and corn in Ukraine. These data, as well as the data for consumption and import of grain crops in developing countries and the volume of exported grain to these countries, comprises the basis for conclusion that Ukraine has a strong export potential, but doesn't used it completely.

Key words: food crisis, production and utilization of grains, undernourished people, export potential, wheat and maize, commodity markets, investments.

UDC: 911.3**ПРОДОВОЛЬЧА КРИЗА У СВІТІ І МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ В ЇЇ ВИРІШЕННІ****Тарас ЧІПКО***Інститут географії Національної академії наук України, Київ
tarasnauka2015@ukr.net*

Анотація: Актуальність дослідження обумовлена постійно зростаючим дефіцитом продовольства в світі та збільшенням попиту на нього внаслідок швидкого зростання чисельності населення Землі і обмеженості земель, придатних для вирощування сільгоспкультур. У зв'язку з цим метою даної статті є аналіз ситуації на зерновому ринку у країнах, що розвиваються, та виявлення наслідків, обумовлених недостатнім обсягом його виробництва. Для написання статті опрацьовані документи продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО), ООН, міжнародні правові документи, аналітичні джерела Інтернет. Для розгляду динаміки виробництва пшениці і кукурудзи в Україні використано статистичний метод. На основі цих даних, а також обсягів споживання та імпорту зернових культур у країнах, що розвиваються, і обсягів експортованого зерна у ці країни зроблено висновок про наявність потужного експортного потенціалу України і невикористання його в повній мірі.

Ключові слова: продовольча криза, виробництво і споживання зерна, населення, яке недоїдає, експортний потенціал, пшениця і кукурудза, ринки збуту, інвестиції

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. Забезпечення народонаселення світу продовольством – одна з найгостріших проблем людства. На початку ХХІ ст. у зв'язку зі стрімким зростанням чисельності населення у світі, обмеженими земельними ресурсами для виробництва сільгоспкультур у сукупності з неминучими процесами деградації ґрунтів, опустелюванням, збільшенням площ сільгоспугідь під технічні культури тощо проблема забезпечення необхідною кількістю продовольства окремо взятої особи, країни і світової продовольчої безпеки загалом набуває глобального масштабу.

Для її вирішення недостатньо зусиль окремих держав, а потрібне добре налагоджене співробітництво всіх країн, які мають можливості і передумови для нарощування виробництва продовольства. Завдяки потужному потенціалу сільського господарства, Україна має великі

можливості для вагомого внеску у вирішення продовольчої проблеми у світі. Володіючи майже третинною світових запасів чорноземів та більш як 25% орних земель в Європі, вона при збільшенні врожайності основних сільгоспкультур та досягненні середньоєвропейських показників виробництва з 1 га здатна забезпечити продовольством понад 1/3 голодуючого населення у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широкий спектр досліджень з проблематики розвитку АПК України та її регіонів здійснено в працях багатьох українських вчених, зокрема М. Паламарчука, Г. Балабанова, Я. Кирпуша, М. Книш, С. Малюка, В. Нагірної, Л. Мармуль, І. Пушкара, В. Семенова, О. Самохвалова, Р. Язиніної та багатьох інших. Дослідження особливостей розвитку АПК України та її регіонів в сучасних умовах проводять В. Нагірна, Я. Олійник, С. Ішук та інші.

Дослідженням невикористаних можливостей виходу України на світові продовольчі ринки займа-

лися передусім вчені економічних та аграрних наук (І. Кириленко та В. Дем'янчук). Всебічному вивченню внутрішніх та зовнішніх агропродовольчих ринків України, суспільно-географічній оцінці орієнтації АПК України на зовнішній ринок, аналізу основних зовнішньоекономічних векторів агропродовольчого ринку України присвячені праці І. Г. Кавецького.

Однак, незважаючи на численні дослідження з різноманітних аспектів сучасного стану і перспектив розвитку АПК України, багато аспектів даного питання залишаються досі недостатньо дослідженими. Особливо актуальним є дослідження можливостей АПК України в контексті інтеграції держави до світових та регіональних продовольчих ринків і підписання угоди про асоціацію з ЄС.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Завданнями цієї статті є: 1) аналіз ситуації на світових продовольчих ринках (зокрема із зерновими культурами); 2) аналіз територіальних особливостей проявів продовольчої кризи; 3) аналіз можливостей розвитку продукції АПК України у зв'язку зі збільшенням експорту сільськогосподарської продукції в світі; 4) виявлення потенційних ринків збуту української сільгосппродукції; 5) аналіз потенційних можливостей українського експорту сільгосппродукції.

Виклад основного матеріалу. Забезпеченість населення світу достатньою кількістю продовольства є однією з найголовніших проблем сучасності і має не менш важливе значення, ніж забезпечення населення світу необхідною кількістю водних і енергетичних ресурсів. Світові тенденції такі, що стратегічне значення продовольства порівнюють нині з фінансовими ресурсами та енергетичною безпекою.

Так, на Римській зустрічі Загальної ради Міжнародного фонду сільського господарства

(IFAD) 2012 р. наголошувалося, що продовольча та енергетична кризи — набагато серйозніші виклики для людства, ніж економічна та фінансова, оскільки (окрім негативних соціальних та економічних наслідків) можуть спричинити і політичну нестабільність у світі. Відтак продовольча безпека повинна й надалі залишатися пріоритетним завданням для міжнародної спільноти. Адже бідність та голод — основа багатьох світових проблем [1].

Хоча сумарно нині у світі виробляється достатньо продовольства для забезпечення зростаючих потреб людства, однак його не вистачає у регіонах з високим рівнем соціально-економічних ризиків, зокрема з високими показниками природного приросту населення.

Так, за даними ФАО, виробництво зернових культур 2013 р. становило 2,53 млрд. т, а споживання — 2,42 млрд. Головними їхніми виробниками були країни Азії, частка яких у світовому валовому зборі зерна становила близько 50%. Однак загальні обсяги виробництва зерна у цьому регіоні, як і в країнах Африки і Центральної Америки, не забезпечували їхніх потреб на 100%.

Загалом рівень самозабезпечення зерном (співвідношення загального обсягу виробництва до загальної кількості його споживання) країн Центральної Америки, Африки та Азії становив 62; 71 і 94%. При цьому країни Північної Африки (Алжир, Єгипет, Судан), Близького Сходу (Ірак), Південної Америки (Колумбія, Венесуела, Перу) забезпечують власні потреби зерном трохи більш як на 30–50% від загальних обсягів споживання, Японія і Південна Корея — на 20–30%, а Саудівська Аравія — менш як на 10%.

В той же час, хоч країни Південної Америки загалом і забезпечують себе зерном у необхідному обсязі, однак рівень самозабезпечення деяких

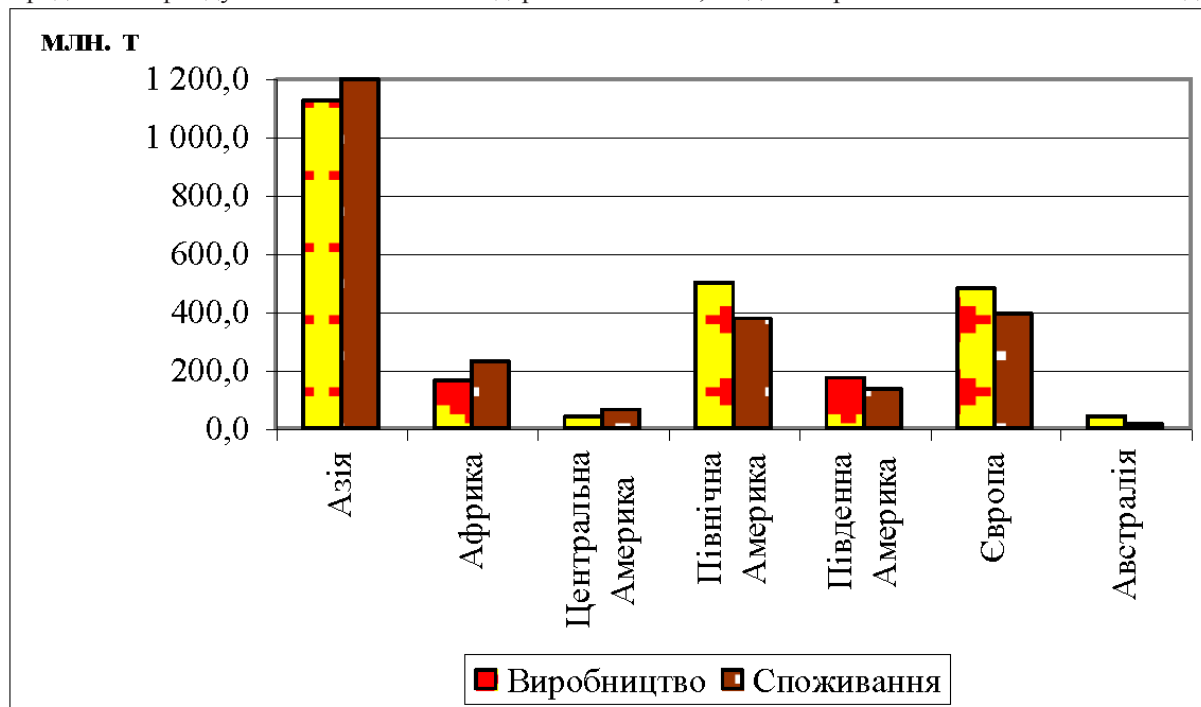

Рис.1. Виробництво і споживання зерна у регіонах світу, 2013 р.

Таблиця 1

Виробництво, споживання і забезпеченість зерновими культурами у 2013р.

	Зернові культури			Пшениця			Кукурудза		
	Виробництво, млн. т	Споживання, млн. т	Рівень забезпеченості	Виробництво, млн. т	Споживання, млн. т	Рівень забезпеченості	Виробництво, млн. т	Споживання, млн. т	Рівень забезпеченості
Азія	1 125,1	1 199,4	0,94	318,6	363,2	0,88	304,5	333,1	0,91
Китай	490,6	488,1	1,01	121,9	125,4	0,97	218,5	209,1	1,05
Індія	243,3	220,6	1,1	93,5	85,8	1,09	24,4	18,5	1,3
Пакистан	36,1	32,5	1,11	24,2	24,4	0,99	4,5	4,4	1,02
Іран	20,3	29,5	0,69	14	16,7	0,84	1,3	5,4	0,27
Ірак	4,7	9,2	0,51	3,3	6,1	0,54	-	-	-
Саудівська Аравія	1,0	16,1	0,06	0,6	3,7	0,16	-	-	-
Туреччина	37,1	38,4	0,97	22,1	22,5	0,98	5,9	6,4	0,92
Бангладеш	38,1	41,0	0,93	1,4	3,7	0,38	-	-	-
Таїланд	30,5	22,0	1,39	0	2	0	5,1	4,4	1,16
В'єтнам	34,5	31,7	0,92	-	-	-	5,2	7	0,74
Малайзія	-	-	-	-	-	-	0,1	3,8	0,03
Індонезія	63,4	74,0	0,86	0	7	0	18,5	21,3	0,87
Філіппіни	19,7	25,5	0,77	0	3,4	0	7,3	7,8	0,94
Японія	8,8	33,1	0,27	0,8	6,4	0,13	0	14,8	0
Південна Корея	4,5	18,4	0,22	0	4,3	0	0,1	9,3	0,01
Африка	163,2	230,5	0,71	27,6	65,8	0,42	70,7	83,7	0,93
Марокко	9,9	14,3	0,69	7	8,9	0,79	0,2	2,2	0,09
Алжир	4,9	15,1	0,32	3,3	9,7	0,34	0	3,3	0
Туніс	-	-	-	1	3	0,33	-	-	-
Єгипет	19,5	37,3	0,52	8,8	19,2	0,46	5,7	13,2	0,43
Ефіопія	23,6	22,1	1,07	4	4,5	0,89	7,6	7	1,09
Кенія	-	-	-	-	-	-	3,4	4,1	0,83
Нігерія	21,4	27,0	0,79	0,1	3,5	0,03	10,4	9,9	1,05
ПАР	14,9	16,5	0,9	1,9	3,3	0,58	12,5	11,3	1,11
Центральна Америка	40,8	48,4	0,62	3,5	10,7	0,33	26,9	40,9	0,66
Куба	-	-	-	0	0,8	0	-	-	-
Мексика	34,1	48,4	0,71	3,5	6,9	0,5	22,4	31,4	0,71
Південна Америка	173,3	134,8	1,29	19,1	26,5	0,72	123,2	81,1	1,5
Бразилія	97,2	75,8	1,28	5,7	11,3	0,5	80,5	52,5	1,53
Аргентина	48,1	18,7	2,57	9,2	5,5	1,67	29	9,1	3,2
Чилі	3,6	6,0	0,6	1,5	2,3	0,65	1,5	2,3	0,65
Перу	4,2	8,2	0,51	0,2	1,9	0,11	1,7	3,6	0,47
Колумбія	3,9	9,9	0,39	0	1,4	0	1,9	5,4	0,35
Венесуела	3,4	7,4	0,46	0	1,8	0	2,2	4,2	0,52

Складено і розраховано за [3]

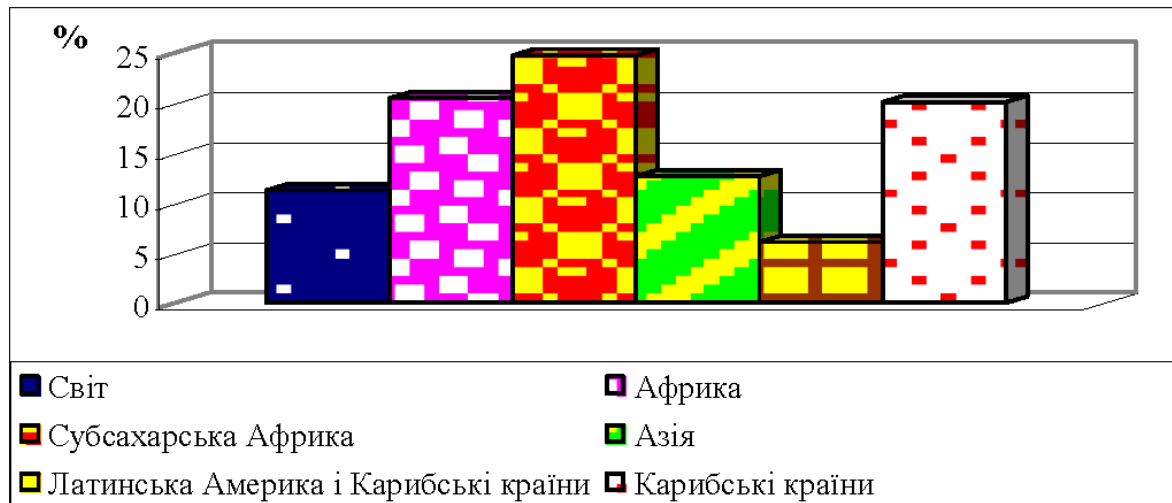

Рис.2. Регіони світу. Частка людей, які недоїдають, у загальній чисельності населення [6]

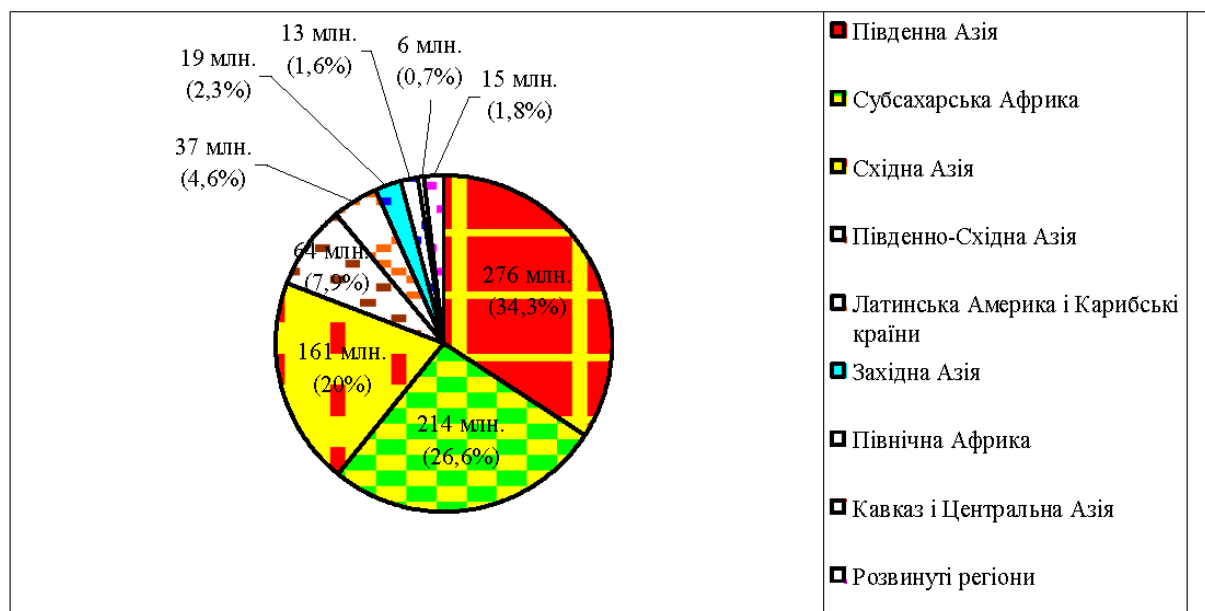

Рис.3. Чисельність осіб, які недоїдають, в регіонах світу від загальної кількості голодуючих у світі [6]

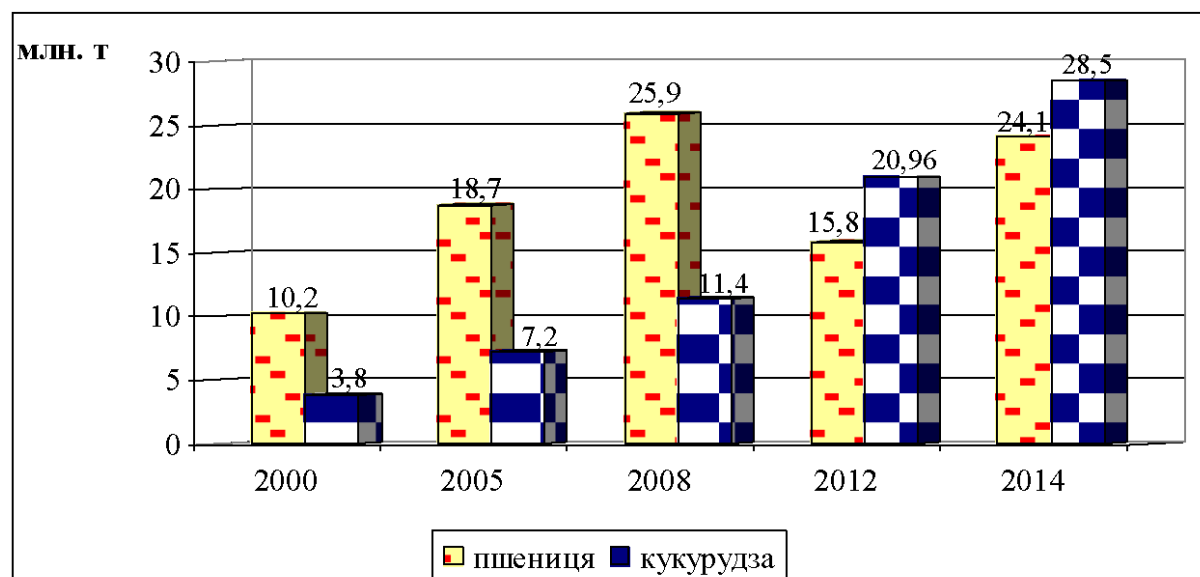

Рис.4. Виробництво пшениці і кукурудзи в Україні протягом 2000–14 рр., млн. т [5]

з них (Колумбія, Венесуела, Перу) був на рівні північноафриканських країн (табл. 1).

Дані щодо обсягів виробництва і споживання пшениці і кукурудзи у 2013 і 2013–14 рр. свідчать про неспроможність більшості країн, що розвиваються, внаслідок відсутності в них придатних для вирощування сільгоспкультур земель і стрімкого збільшення чисельності населення, виробляти необхідну для споживання кількість продовольства та про повну їхню залежність від імпорту зерна.

Так, у 2013 р. 6 азієських та південноамериканських країн споживали виключно імпортовану пшеницю, 2 країни Азії та Північної Африки – імпортовану кукурудзу. При цьому, деякі азієські, африканські і південноамериканські країни виробляли 3, 11, 13 і 16% пшениці від загального обсягу її споживання. Країни Північної Африки (Алжир, Туніс, Єгипет), Близького Сходу (Ірак) і Латинської Америки (Мексика і Бразилія) забезпечували власні потреби пшеницею приблизно на 30–50% від загального обсягу її споживання.

Такий же рівень забезпечення своїх потреб кукурудзою мали Іран, Колумбія, Єгипет, Перу і Венесуела. Менше 10% від спожитої кількості кукурудзи виробляли Південна Корея, Малайзія і Марокко (табл. 1).

Недостатні обсяги виробництва зерна у країнах Африки, Азії, Латинської Америки призводять до недоїдання значної кількості населення світу. За останніми оцінками ФАО в 2012–2014 рр. у світі 805,3 млн. чол. (11,3%) хронічно недоїдали. Більшість з них – 790,7 млн. чол. – проживають у країнах, що розвиваються. Сьогодні в цих країнах 13,5% населення (майже кожен восьмий) не отримують достатньої кількості продовольства. Кожна п'ята людина потерпає від хронічного недоїдання в країнах Африки і Карибського басейну, кожна четверта – в Субсахарській Африці (рис. 2).

Із загальної кількості голодуючих осіб (790,7 млн.), 65,3% населення проживає в країнах Азії, 28,2% – в Африці. Найбільшу частку осіб, які недоїдають мають країни Південної та Східної Азії і Субсахарської Африки. У цих регіонах проживає більше 75% населення світу, яке недоїдає (рис. 3).

Дві третини (65%) всіх голодуючих живуть в 11 країнах світу (Індії, Китаї, Пакистані, Ефіопії, Бангладеш, Індонезії, Танзанії, В'єтнамі, Філіппінах, Нігерії та Кенії). З цієї кількості майже 50% проживають в 3 країнах – Індії, Китаї і Пакистані (табл. 2).

Враховуючи значний природно-ресурсний потенціал, Україна має великі можливості у подоланні продовольчої проблеми в світі. Україна постійно нарощує виробництво стратегічно важливих продовольчих сільгоспкультур у світі – пшениці і кукурудзи. Про це зокрема свідчить дані рисунка 4.

Вже нині Україна експортує зерно у 90 країн світу. Протягом наступного десятиріччя наша держава, за оцінками експертів, завдяки збільшенню врожайності основних сільгоспкультур має можливість збільшити виробництво зернових до 120 млн. і вийти на друге місце в світі за експортом

зернових.

На нинішньому етапі розвитку світової економіки в Україні існують перспективи щодо завоювання позицій на продовольчих ринках країн Східної та Південно-Східної Азії, Близького Сходу і Північної Африки.

Однак, на жаль, нині Україна не повністю використовує свій експортний потенціал. Про це свідчать обсяги експорту пшениці і кукурудзи до країн Східної та Південно-Східної Азії, їхнього споживання та імпорту (табл. 3).

Так, 2013 р. загалом до країн Азії експортувалося лише від 0,3 (Іран) до 7,1% (Філіппіни) загальних обсягів споживання ними пшениці і від 0,9 (Іран) до 12% (Бангладеш і Філіппіни) загальної кількості її імпорту. Досить незначними (0,3–10,2% від загальної кількості споживання) були і обсяги поставок пшениці до країн Північної та Східної Африки.

Однак країни Східної і Південно-Східної Азії, зважаючи на обсяги споживання та імпорту ними зерна, в майбутньому можуть стати доволі перспективними ринками збуту української пшениці. Так, у 2013 р. 5 країн цих регіонів (Японія, Індонезія, Філіппіни, Бангладеш і Таїланд) сумарно споживали пшениці у кількості, що дорівнює обсягам її споживання у Туреччині (22,5 млн. т), а імпортували в обсязі (14,2 млн. т), що більш як втричі перевищує показник останньої (4,2 млн.) і майже в 1,4 рази – Єгипту (10,5 млн.) та в 1,6 рази – Китаю (8,7 млн.). Крім того, Індонезія, Японія і Філіппіни споживали пшениці загалом в обсязі, що характерний для

Таблиця 2

Світ. Країни з найбільшою кількістю осіб, які недоїдають

	Кількість осіб, які недоїдають, млн. чол.	% від загальної кількості
Світ	805,3	100,0
Індія	190,7	23,7
Китай	150,8	18,7
Пакистан	39,6	4,9
Ефіопія	32,9	4,1
Бангладеш	26,2	3,3
Індонезія	21,6	2,7
Танзанія	17	2,1
В'єтнам	11,9	1,5
Філіппіни	11,3	1,4
Нігерія	11,2	1,4
Кенія	10,8	1,3
Уганда	9,7	1,2
Північна Корея	9,3	1,2
М'янма	8,9	1,1
Ірак	7,9	0,98
Афганістан	7,5	0,9
Мозамбік	7,2	0,89

Складено за [6]

Ірану (16,7 млн. т), а імпортували в кількості (15,3 млн.), що в 2,5 рази перевищує показник цієї країни (6 млн.).

Перспективними для експорту Україною кукурудзи можуть стати ринки східно- і південносхідноазійських країн. Обсяг споживання кукурудзи лише в одній Індонезії у 2013 р. становив понад 20 млн. т (на 1,5 млн. т більше, ніж в Індії), а кількість спожитої кукурудзи в Японії (майже 15 млн. т), В'єтнамі (7 млн. т), Філіппінах (близько 8 млн.) і Південній Кореї (понад 9 млн.) був вищим, ніж у Туреччині (6,4 млн. т), Ірані (5,4 млн.) та Пакистані (4,4 млн.).

При цьому досить значними (майже 10 та 15 млн. т) були обсяги імпорту цього зерна в Південній Кореї та Японії, а Малайзія, Індонезія та Філіппіни разом взяті завозили стільки, скільки імпортує Китай (7,7 млн. т).

Ще одним потенційним ринком збуту української пшениці і кукурудзи є країни Північної і Східної Африки. Лише один Єгипет у 2013 р. споживав 19 млн. т пшениці та 13 млн. т кукурудзи, а імпортував 10,5 млн. т пшениці та 8 млн. т кукурудзи. Крім того, значними (близько 9 і 10 та більше 4 і 7 млн. т) були обсяги споживання та імпорту пшениці в Марокко і

Алжирі [3].

На думку фахівців, формування зовнішньоекономічної стратегії АПК України має здійснюватися із врахуванням принципу соціальної ефективності розвитку агросектору України (здатності задовольнити потреби населення в основних продуктах харчування в межах раціональних норм, затверджених МОЗ України). Соціальні чинники, зокрема рівень споживання основних харчових продуктів на душу населення, нині набувають особливої уваги, оскільки, за різними експертними оцінками, в Україні проживають до 15 млн. громадян, які недоїдають (близько 1/3 її загальної кількості населення). Із них майже третина отримує доходи, нижчі мінімального прожиткового рівня [2].

Низький рівень доходів населення і падіння його життєвого рівня призвели до відставання фактичних обсягів споживання деяких видів продукції від необхідних норм. Так, 2013 р. населення України споживало лише 70% необхідної кількості м'яса і м'ясних продуктів, 58%— молока і молочних продуктів, 63%— плодів, ягід і винограду, 73%— риби і рибних продуктів.

При цьому, у 18 регіонах України споживання

Таблиця 3

Споживання, імпорт країнами світу та експорт Україною пшениці і кукурудзи

	Пшениця					Кукурудза				
	Споживання, млн. т	Імпорт, млн. т	Експорт Україною (імпорт з України), млн. т	% до загально-го споживання країнами	% до загально-го імпорту країнами	Споживання, млн. т	Імпорт, млн. т	Експорт Україною (імпорт з України), млн. т	% до загально-го споживання країнами	% до загально-го імпорту
Азія	363,2	75,7	3,49	0,96	4,6	333,1	56,8	6,37	1,9	11,2
Китай	125,4	8,7	-	-	-	209,1	7,7	0,11	0,05	1,4
Пакистан	24,4	0,6	0,16	0,7	2,7	4,4	-	-	-	-
Іран	16,7	6	0,055	0,33	0,92	5,4	4,5	1,42	26,3	31,6
Туреччина	22,5	4,2	0,13	0,6	3,1	6,4	1,2	0,5	7,8	41,7
Бангладеш	3,7	2,8	0,34	9,2	12,1	-	-	-	-	-
Таїланд	2	2	0,38	19	19	4,4	0,2	-	-	-
В'єтнам	-	-	0,1	-	-	7	2	0,003	0,04	0,15
Малайзія	-	-	0,029	-	-	3,8	3,8	0,07	1,8	1,8
Індонезія	7	7,4	0,27	3,9	3,6	21,3	3,3	-	-	-
Філіппіни	3,4	2	0,24	7,1	12	7,8	0,5	-	-	-
Японія	6,4	5,9	0,27	4,2	4,6	14,8	15,1	1,25	8,4	8,3
Південна Корея	4,3	4,2	0,12	2,8	2,9	9,3	9,8	1,31	14,1	13,4
Африка	65,8	44,2	4,16	6,3	9,4	83,7	18,1	3,08	3,7	17
Марокко	8,9	4,2	0,2	2,2	4,8	2,2	2	0,026	1,2	1,3
Алжир	9,7	7,5	-	-	-	3,3	3,5	0,049	1,5	1,4
Туніс	3	2	0,26	8,7	13	-	-	0,26		
Єгипет	19,2	10,5	1,96	10,2	18,7	13,2	8	2,45	18,6	30,6
Ефіопія	4,5	0,9	0,12	2,7	13,3	7	0,1	-	-	-
Кенія	-	-	0,46	-	-	4,1	0,6	-	-	-
Нігерія	3,5	4,5	0,01	0,29	0,22	9,9	0,2	-	-	-

Складено і розраховано за [3; 7]

м'яса і м'ясних продуктів становило 53–69% необхідної норми, плодів, ягід і винограду – 45–60%. Крім того, у 8 областях і АПК споживання молока і молочних продуктів було на рівні 49–56% раціональної норми, в 11 областях споживання риби і рибних продуктів було на рівні 43–72% від необхідної норми [4].

Низький рівень споживання продукції тваринництва, а також плодівництва протягом останніх років внаслідок недостатньої купівельної спроможності населення призвів до зменшення виробництва цих видів продукції і ненасиченості ними внутрішнього продовольчого ринку.

Тому надзвичайно важливим завданням для України, яке допоможе їй збільшити обсяги виробництва основних видів продукції, задовольнити внутрішні потреби у продуктах харчування і реалізувати потенціал світової «житниці» є подолання негативних внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на розвиток аграрного сектору і формування продовольчої бази та продовольчої безпеки країни.

Основними негативними чинниками впливу на сучасний стан агросектору країни є відсутність чіткої стратегії його розвитку; законодавча неврегульованість розвитку цієї галузі; відсутність в держави інфраструктури та системи підтримки національних виробників.

Основними зовнішніми негативними чинниками впливу на сучасний і розвиток аграрного сектору України і формування її продовольчої бази та продовольчої безпеки є: недостатня проробленість питань щодо захисту національного виробника при підготовці та підписанні Україною міжнародних угод в сфері торгівлі сільгосппродуктами; відсутність державної стратегії реалізації експортного потенціалу сільгоспвиробництва; слабо організована робота щодо реалізації потенціалу експорту сільгосппродукції на регіональних міжнародних ринках; загрози, спричинені спеціалізацією України на експорті ґрунтовиснажуючих культур. Крім того, ефективний розвиток і функціонування вітчизняного АПК передбачає залучення Україною близько \$100 млрд. іноземних інвестицій для оновлення матеріально-технічної бази підприємств агросектору, впровадження сучасних технологій виробництва, зберігання і транспортування продукції, у розвиток логістичної інфраструктури зернового та інших секторів АПК [1].

Ключовим ресурсом, який зацікавить інвесторів, є майбутня продуктивність землі та

аграрної інфраструктури. На думку багатьох аналітиків Світового банку, Продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) і низки фондів, при правильному підході до інвестиційної політики протягом наступних 5–7 років Україна вироблятиме 120 млн. т зернових і 7 млн. т м'яса.

Висновки. У сьогоднішніх умовах у світі спостерігається дефіцит продовольства. Тому Україна має значний потенціал експорту сільгосппродукції, який не використовується повною мірою. Реалізація потенціалу «житниці» Європи та світу потребує складного комплексу зусиль. Сільське господарство України потребує якісних змін, які дозволять збільшити його економічну, соціальну і екологічну ефективність виробництва, продуктивність праці, гарантуватимуть продовольчу безпеку України, і підвищать конкурентоспроможність агросектору.

Для нарощування обсягів виробництва і експорту продукції АПК в Україні повинна здійснюватися цілеспрямована державна підтримка основних галузей тваринництва і рослинництва в межах заходів т. зв. «зеленої скриньки». Вона передбачає сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва і збуту сільськогосподарської продукції (включаючи її збирання і переробку), розвиток інфраструктури і удосконалення землекористування, програми регіонального розвитку і забезпечення продовольчої безпеки тощо.

Основними напрямками підвищення конкурентоспроможності агросектору на внутрішньому і зовнішньому ринках є перехід від дрібнотоварного виробництва сільгосппродукції (особистих підсобних господарств населення) до нових організаційно-правових форм господарювання (кооперативів, сімейних ферм); створення сприятливих передумов для розвитку малого і середнього агробізнесу у сільській місцевості.

Крім того, виконуючи взяті на себе зобов'язання в рамках членства в СОТ, Україні потрібно привести у відповідність з європейськими вимогами законодавство щодо безпечності та якості продукції, провести сертифікацію агропідприємств, дотримуватися і застосовувати стандарти якості та безпеки продукції відповідно до міжнародних вимог. Адже експорт якісної сільгосппродукції може принести Україні значні прибутки і підвищити товарний рівень на міжнародних (а саме європейських) ринках.

References:

1. Čipko T. Agrarno-virobníciý potencial Ukraíni na tli svítovoý prodovol'čoi krizi [Agro-industrial potential of Ukraine in the midst of the global food crisis]. *Geografičeskie i geoekologičeskie issledovániâ v Ukraíne i sopredel'nyh territoriâh: sbornik naučnyh statej* [Geographical and geoecological researches in Ukraine and adjacent territories: collection of scientific articles]. General Editorship: B. A. Vahrušev. Simferopol, 2013, T. 1., 570 p. (In Ukrainian).
2. Čopenko V. Golodnij sitomu ne rívnâ [A full man is no friend to a hungry man]. *Dzerkalo tižná* [The Mirror

of the Week], # 23, 27.06–3.07. Access mode: <http://gazeta.dt.ua/ariculture/golodniy-sitomu-ne-rivnya-.html> (In Ukrainian).

3. Food Outlook. Biannual report on global food markets. October 2014. Source://<http://www.fao.org/docrep/019/i3751e/i3751e.pdf>

4. Statistical digest “Balances and consumption of basic foodstuffs in Ukraine”. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (In Ukrainian).

5. Statistical digest “Agriculture of Ukraine in 2013”. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (In Ukrainian).

6. The food insecurity in the world 2014. Source:// <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf>

7. Website of the State Statistics Service of Ukraine. Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua> (In Ukrainian).

ЗМІСТ

Бересток А.	Фактори формування регіонального туристичного ринку Сумщини та його місце на національному туристичному ринку України	3
Бесєдіна К.	Сільська місцевість АР Крим – важливий об’єкт суспільно-географічних досліджень	10
Гребінь А.	Порівняльний аналіз демографічної ситуації прикордонних територій, що постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС (на прикладі Рівненської та Гомельської областей)	15
Кича К., Кича А.	Суспільно-географічне дослідження будівельного комплексу Рівненської області.	20
Кулініч М.	Забезпеченість населення Середнього Подніпров’я місцями для організації та проведення короткострокового відпочинку біля води	25
Молікевич Р.	Методичні особливості суб’єктивної оцінки здоров’я в контексті дослідження якості життя населення (на прикладі Херсонської області)	34
Омельченко Н.	Основні риси просторової еволюції урбанізації в Україні	45
Остапенко П.	Методика аналізу стану використання та прогнозування розвитку території історичної Волині	49
Пінчук Л.	Світовий фармацевтичний ринок: сучасний стан, регіональні особливості та тенденції розвитку.	57
Романченко Т.	Соціальна нерівність, бідність і поляризація простору на прикладі вулиць в селі Гельмязів	63
Склярів О.	Перспективи розвитку альтернативної енергетики у Херсонській області.	69
Чіпко Т.	Продовольча криза у світі і можливості України в її вирішенні	75

CONTENTS

Berestok A.	Factors of Regional Tourist Market Formation in Sumy Region and its Place in the National Tourist Market of Ukraine	3
Besiedina K.	Rural Areas of Crimea: an Important Object of Human Geography Research.....	10
Grebin A.	Comparative Analysis of Demographical Situation of Border Areas Affected by the Chernobyl Accident (Example of Rivne and Gomel Regions)	15
Kycha K., Kycha A.	Building Complex of Rivne Region: Human-Geographical Study.	20
Kulinich M.	Provision of the Middle Dnieper Population with Places for a Short-Term Recreation Near Water.	25
Molikevych R.	Methodical Features of Subjective Health Assessment in the Researching of Quality of Life (on the Example of Kherson Region).	34
Omelchenko N.	The Main Features of Urbanization Spatial Evolution in Ukraine.	45
Ostapenko P.	The Method for Analysis of the Use and Development Forecasting of Historical Volhynia Territories.	49
Pinchuk L.	World Pharmaceutical Market: Current State, Regional Features and Trends	57
Romanchenko T.	Social Inequality, Poverty, and Spatial Polarization: Example of Helmiaviv Streets	63
Skliarov O.	Prospects of the Development of Alternative Power Engineering in the Kherson Region	69
Chipko T.	World Food Crisis and Ukrainian Opportunities in Solving This Problem	75

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Випуск 74

Підписано до друку 11.11.2015 р.

Авт. друк. арк. . Обл.-вид. арк. 8 Тир 300. Зам. № . Видавництво ПП «Рута» 10014, м. Житомир, вул. М. Бердичівська 17 а

Реєстраційне свідоцтво серія ДК № 3671 від 14.01.2010 р.

Відповідальний редактор: Я. Б. Олійник

Заступник відповідального редактора: К. В. Мезенцев

Відповідальний секретар: О. М. Гнатюк

Верстка і художнє оформлення: О. М. Гнатюк

До уваги авторів

Інформацію для авторів, зокрема, вимоги до оформлення та подання статей, процедуру розгляду публікацій, рекомендації для авторів та етичні зобов'язання можна переглянути на офіційному веб-сайті збірника: <http://bulletin-esgeograph.org.ua>

Автори опублікованих статей несуть повну відповідальність за оригінальність та авторську автентичність опублікованих творів і захищеність прав інтелектуальної власності на твір (ст. 14 та 15 Закону України “Про авторське право та суміжні права”, Кримінальний Кодекс України, ст. 176 та Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст. 51), за підбір і точність наведених фактів, цифр, цитат, географічних назв, власних імен людей, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань на літературні джерела та інших відомостей. Редакційна колегія збірника може не поділяти думку авторів. Прийняті до друку статті проходять наукове та літературне редагування.